

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

SU KAYNAKLARININ ULUSLARARASI SORUN OLUŞTURMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEHMET DÜNDAR

DANIŞMAN: DOÇ. DR. GÖKHAN KOÇER

KASIM 2007

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

SU KAYNAKLARININ ULUSLARARASI SORUN OLUŞTURMASI

Mehmet DÜNDAR

Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü'nce

Bilim Uzmanı (Uluslararası İlişkiler)

Unvanı Verilmesi İçin Kabul Edilen Tez'dir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih :

Tezin Sözlü Savunma Tarihi :

Tezin Danışmanı : Doç. Dr. Gökhan KOÇER

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. A. Hamdi TOPAL

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Süleyman ERKAN

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Osman PEHLİVAN

KASIM - 2007

TRABZON

0. SUNUŞ

01. Önsöz

Dünya üzerinde gittikçe daha da önemli hale gelen su kaynaklarının ulusal ve uluslararası durumları birbirine bağlantılı olarak gündeme gelmektedir. Bir taraftan nüfus artışı ve su kaynaklarının kirletilmesi ile gelişi güzel kullanılması diğer taraftan da iklim değişikliklerinin sebep olduğu kuraklıkların küresel ısınmayla artması neticesinde sınırlı su kaynaklarının kullanılabilirlik ve sürdürülebilirlik özelliklerinde azalmaların meydana gelmesi su konusuna önem kazandırmaktadır.

Dünya üzerindeki bütün canlı varlıklar için hayati bir madde olan su, tarımsal sulama ve enerji üretimi bakımından da her geçen yıl ülkeler arasındaki siyasi ilişkileri de etkilemektedir. Özellikle, Ortadoğu’da nüfus artarken su kaynaklarının azalması birçok sorunun yanında suların kullanımı ile ilgili anlaşmazlıkları da gündeme getirmektedir. Daha çok ülkeler arasında var olan çeşitli siyasi ve ekonomik anlaşmazlıkları derinleştiren bir unsur olarak ortaya çıkan su ile ilgili sorunlar, bugün olduğu gibi gelecekte de var olmaya devam edecek gibi görünmektedir.

Suyun, hayatın temel bileşenlerinden birisi olması nedeniyle, tarih boyunca insanlar denizler, göller, akarsular vs. çevresinde yerleşmiş, büyük uygarlıklar da bu bölgelerde ortaya çıkmıştır. Uluslararası alanda sınıraşan suların kullanımından kaynaklanan sorunlar çok eski tarihlere kadar götürülebilir. Mezopotamya’daki iki site devleti Umma ve Lagaş arasında sulama suyunun dağıtımından kaynaklanan uyuşmazlık, yaklaşık M.Ö. 3100’de tarihte kayıtlı ilk antlaşma ile çözümlenmiştir. Daha sonra Eski Yunanda dinsel nitelikte bir belge ile on iki Yunan devleti, savaşta ve barışta, akarsu yatağını değiştirmeme veya akarsuyun kullanımına zarar vermeme yükümünü kabul etmişlerdir. Bu antlaşmalarda bir devamlılık görülmediği ve gerçek uluslararası ilişkiler söz konusu olmadığından konunun incelenmesinde modern uluslararası toplumların ve klasik uluslararası hukukun ortaya çıkışını izleyen süreç esas alınmıştır. Uluslararası hukukta suların yönetimi alanında uluslararası ilişkilerin düzenlenmesi, 18. yüzyılın sonunda başlamıştır. Bu dönemde imzalanan çeşitli antlaşmalar sınıraşan suların kullanımına ilişkin düzenlemeler içermemektedirler. (ACABEY, 2006, s.12).

Zaman içinde dünya nüfusunun artması, tarımda ve endüstride meydana gelen gelişmeler insanoğlunun çevre ve su kaynakları üzerindeki baskısını artırmıştır. Buna bağlı olarak sınıraşan suların ülkeler arasında kullanımı önemli bir sorun haline almıştır. Diğer taraftan küresel ısınma ve çevre kirliliği gibi su kaynaklarının doğadaki dağılımını ve kalitesini tehdit eden unsurlar, ülkeleri su konusunda daha katı tutum sergilemeye zorlamıştır. Birçok bilim adamı ve araştırmacı, 21. yüzyılda uğruna savaşılacak doğal kaynaklardan birisinin de su olacağını ifade etmektedirler. Gıda güvenliğinin tarım ve su ile ilgili olduğunun bilincinde olan birçok ülke kalkınma planlarını hazırlarken tarıma ve suya gereken önemi vermek için büyük miktarlarda kaynak ayırmaktadırlar.

Türkiye, uluslararası alanda su kaynakları ile de öne çıkmaktadır. Küresel ısınma, kaynakların kuruması, kirlenmesi, mevcut kaynakların kötü yönetimi, nüfus artışı ve plansız şehirleşme neticesinde talep ile mevcut kaynaklar arasındaki dengeler bozulmaya yüz tutmuştur. Bu haliyle su yeni yüzyılın en kritik ve ikamesi olmayan maddesini oluşturmaktadır. Küresel ısınmadan en fazla etkilenecek bölgelerden biri olan Ortadoğu'yu besleyen Fırat-Dicle havzası, Türkiye'nin su güvenliği ve bu kaynakları bünyesinde bulunduran coğrafya için önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, bölgedeki başka nitelikteki siyasi anlaşmazlıklarla da etkileşim içerisinde olan Fırat ve Dicle sularının kullanımı ile ilgili, Suriye, Irak ve Türkiye arasındaki sorunların ABD ve AB-Türkiye ilişkilerinin gündem maddelerinin arasında girmesiyle kazandığı yeni boyutların ortaya konulması amaçlanmıştır. Sorunun kazandığı yeni boyutlarla artan önemi ve gelecekte meydana gelebilecek muhtemel gelişmeler sonucunda Türkiye'nin izlemesi gereken stratejilerin belirlenmesinin gerekliliği ayrıca soruna çözüm üretme arayışı, araştırmanın yapılmasının başlıca nedenlerindedir.

Çalışma, giriş haricinde dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, çeşitli nedenlerle azalan ve sınırlı bir doğal kaynak olan suyun stratejik önemi, ülkeler arasında neden olduğu sorunlar ve çevresel nedenleri ile tüm dünyada bu konuyla ilgili olarak meydana gelen anlaşmazlıklar incelenmiştir.

İkinci bölümde; sınıraşan suların ulaşım dışı amaçlarla kullanılması ile ilgili hukuki gelişmeler, sınıraşan suların kullanımına ilişkin gelişmelerin şekillenmesinde etkili görüşler olan Mutlak Egemenlik Doktrini, Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini, Ön Kullanım Üstünlüğü Doktrini, Hakkaniyete Uygun Kullanım Doktrini ve Sınırlı Ülke Egemenliği Doktrini ile uluslararası hukuka göre Fırat ve Dicle nehirlerinin durumu değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde; Türkiye'nin sahip olduğu kullanılabilir su potansiyeli incelenerek,

suyun Türkiye için önemi ve Fırat ve Dicle nehirlerinin özellikleri üzerinde durulmuştur. GAP'ın; tarihçesi, hedefleri, kapsadığı projeler, bu projelerin hangi aşamada oldukları, uluslararası platformda projeye bakış, Türkiye'ye ekonomik, sosyal, çevresel vb. alanlarda etkileri ele alınmıştır. Aynı bölüm içerisinde Türkiye, Suriye ve Irak arasında Fırat ve Dicle nehirlerinden kaynaklanan sorunun tarihsel gelişimine de yer verilmiştir. Ülkelerin nehirlere katkıları ve tüketim hedefleri ile öne sürdükleri tezler karşılaştırmalı olarak incelenmiş, bu bağlamda Türkiye'nin çözüm önerileri olan Üç Aşamalı Plan ve Barış Suyu Projesi gibi çeşitli işbirliği çalışmaları üzerinde durulmuştur.

Dördüncü bölümde; 21. yüzyılda Fırat-Dicle havzasında yaşanan su kaynaklı ilişkiler üzerinde etkileri görülen ve havzada doğrudan etkinlik gösteren aktörlerin niteliği ve niceliğinin değiştiği göz önüne alınarak, bölgede 1990'lı yılların ikinci yarısından bu yana değişen siyasi ortam ve özellikle ikili ilişkilerde yaşanan gelişmeler çerçevesinde sınıraşan su kaynaklarının politikaları ABD ve AB ekseninde değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, ABD'nin Irak'ı işgali ve AB'nin havzaya ilgisi; Türkiye'nin üyelik sürecinde su konusundaki taahhütleri değerlendirilmiştir.

Sonuç ve öneriler kısmında ise sorunun Türkiye ekonomisi ve dış politikası üzerindeki etkileri ortaya konularak, Türkiye ve dünya gündemindeki son dönem gelişmeler çerçevesinde kazandığı ve gelecekte kazanacağı yeni boyutlar değerlendirilmiştir. Ayrıca yapmış olduğumuz çalışma neticesinde ortaya koyduğumuz değerlendirmeler ve önerilerimiz ifade edilmiştir. Bu çalışmada, Türkiye, Suriye ve Irak arasındaki su sorunu ile ilgili olarak yazılmış olan kitap, gazete, dergi, ve resmi belgeler incelenmiş; iç ve dış basından yararlanılmıştır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasındaki teknik yardımlarından dolayı İ.Ü.Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Arş.Gör. Ömer Kul'a, ayrıca KTÜ kütüphanesi çalışanlarına, Dışişleri Bakanlığı Kütüphanesi görevlilerine ve DSİ Genel Müdürlüğü Kütüphanesi memurlarına göstermiş oldukları ilgi ve katkılarından dolayı teşekkür etmeyi borç bilirim. Bu çalışmanın gerçekleşmesinde göstermiş olduğu yakın ilgileri ve hoşgörülerinden dolayı değerli hocalarım Doç. Dr. Gökhan KOÇER, Yrd. Doç. Dr. A. Hamdi TOPAL, Yrd. Doç. Dr. Süleyman ERKAN'a teşekkür ederim.

02. İÇİNDEKİLER

0. SUNUŞ.....	III
01. ÖNSÖZ.....	III
02. İÇİNDEKİLER.....	VI
03. ÖZET.....	III
04. ABSTRACT.....	X
05. KISALTMALAR LİSTESİ.....	XI
06. TABLOLAR LİSTESİ.....	XII
07. EKLER LİSTESİ.....	XIII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ULUSLARARASI GÜNDEMDE SU.....	7
11. STRATEJİK BİR KAYNAK OLARAK SU.....	7
111. Küresel Su Potansiyeli.....	7
112. Suyun Stratejik Önemi.....	11
113. Dünyada Su Kaynaklarının Paylaşımı Konusunda Yaşanan Başlıca İhtilaflar.....	14
1131. Hindistan İle Pakistan Arasındaki İhtilaf.....	14
1132. ABD ile Meksika Arasındaki İhtilaf.....	15
1133. Meksika ile Guatemala Arasındaki İhtilaf.....	16
1134. Lesotho Krallığı ile Güney Afrika Cumhuriyeti Arasındaki İhtilaf.....	17
1135. Swaziland ile Güney Afrika Cumhuriyeti Arasındaki İhtilaf.....	17
1136. Macaristan ile Slovakya Arasındaki İhtilaf.....	17
1137. Nil Nehri Havzasında Yaşanan İhtilaf.....	18
1138. Ürdün (Şeria) Nehri Havzasında Yaşanan İhtilaf.....	19
1139. Litani Nehri Havzası İle ilgili İhtilaf.....	21
114. Su Sorununun Çevresel Nedenleri.....	22
1141. İklim Değişikliğinin Su Kaynaklarına Üzerindeki Etkileri.....	22
1142. Çevre Kirlenmesinin Su Kaynakları Üzerine Etkisi.....	25
1143. Nüfus Artışı ve Şehirleşmenin Meydana Getirdiği Su Problemleri.....	28

İKİNCİ BÖLÜM

2. AKARSULAR İLE İLİŞKİLİ TEMEL YAKLAŞIMLAR VE DÜZENLEMELER.....	31
21. AKARSULAR İLE İLGİLİ TANIMLAMALAR.....	31
22. SU HUKUKU AÇISINDAN YAKLAŞIMLAR.....	32
221. Mutlak Egemenlik Doktrini.....	33
222. Doğal Durumun Bütünlüğü Görüşü.....	34
223. Ön Kullanım Üstünlüğü Doktrini.....	35
224. Hakkaniyete Uygun Kullanım Görüşü.....	36
225. Sınırlı Ülke Egemenliği Görüşü.....	37
23. SU SORUNU KONUSUNDA ULUSLAR ARASI DİSİPLİN OLUŞTURMA ÇALIŞMALARI.....	38
231. Uluslararası Hukuk Enstitüsünün Çalışmaları.....	40
232. Uluslararası Hukuk Derneğinin Çalışmaları.....	41

233. Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Çalışmaları.....	41
2331. BM Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Kullanımlarına İlişkin Sözleşme ve Türkiye'nin Durumu.....	42
2332. Uluslararası Alanda Su Konusunda Yapılan Diğer Çalışmalar.....	45
23321. Dünya Su Konseyi.....	47
23322. Küresel Su Ortaklığı.....	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. FIRAT VE DİCLE NEHİRLERİ KULLANIMI EKSENİNDE TÜRKİYE-IRAK VE TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ.....	49
31. FIRAT VE DİCLE NEHİRLERİNİN FİZİKSEL BOYUTLARI.....	49
311. Fırat Nehri.....	49
3111. Fırat Nehri Su Potansiyeli.....	50
312. Dicle Nehri.....	51
3121. Dicle Nehri Su Potansiyeli.....	52
313. Türkiye, Suriye ve Irak Arasında Fırat-Dicle Havzasında Yaşanan Krizler.....	53
314. Türkiye, Suriye ve Irak Arasında Yapılan Ortak Teknik Komite Toplantıları.....	55
315. Tarafların Fırat ve Dicle Nehirlerinin Kullanımında İleri Sürdükleri Tezler ve Üç Aşamalı Plan.....	57
3151. Suriye'nin Görüşleri.....	57
3152. Irak'ın Görüşleri.....	58
3153. Suriye ve Irak'ın Görüşlerinin Değerlendirmesi.....	59
3154. Türkiye'nin Görüşleri ve Uluslararası Hukuk Bakımından Değerlendirilmesi...60	
31541. Türkiye'nin Görüşleri.....	60
31542. Türkiye'nin Görüşlerinin Uluslararası Hukuk Bakımından Değerlendirilmesi ve Üç Aşamalı Plan.....	61
316. Tarafların Projeleri.....	64
3161. Irak'ın Projeleri ve Stratejik Açıdan Değerlendirilmesi.....	64
3162. Suriye'nin Projeleri ve Stratejik Açıdan Değerlendirilmesi.....	67
3163. Türkiye'nin Projeleri ve Stratejik Açıdan Değerlendirilmesi.....	69
31631. Güneydoğu Anadolu Projesi.....	70
31632. Güneydoğu Anadolu Projesinde Yapılan Çalışmalar.....	75
3164. Barış Suyu Projesi.....	78
31641. Batı Boru Hattı.....	79
31642. Doğu (Körfez) Boru Hattı.....	79
32. DİCLE VE FIRAT NEHİRLERİ İLE İLGİLİ HUKUKİ DÜZENLEMELER.....	80

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ABD VE AB'NİN FIRAT-DİCLE HAVZASINA YÖNELİK SU POLİTİKALARI VE TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	85
41. ABD'NİN SU POLİTİKASI VE TÜRKİYE'YE ETKİSİ.....	85
411. ABD'nin Fırat-Dicle Havzası ile İlgili Su Politikası.....	86
412. Irak'taki Yeni Siyasal Yapılanma ve Fırat-Dicle Havzası'na Etkileri.....	92
42. AB'NİN SU POLİTİKASI VE TÜRKİYE'YE ETKİSİ.....	96

421. AB Su Politikası.....	96
422. AB Su Politikası Oluşturma Çabaları ve Su Politikasının Gelişimi.....	97
423. AB Su Politikasının Hedef ve İlkeleri.....	99
424. AB Üyesi ve Aday Ülkeler İçin Öngörülen Uyum Süreci.....	99
425. AB'nin Taraf Olduğu Uluslararası Sözleşmeler.....	100
4251. Helsinki Sözleşmesi.....	100
4252. Espoo Sözleşmesi.....	101
4253. Aarhus Sözleşmesi.....	102
4254. Aarhus Sözleşmesine Taraf Olunması Durumunda Üstlenilecek Olan Yükümlülükler;.....	102
43. SU ÇERÇEVE DİREKTİFİ'NİN ANA ESASLARI.....	104
431. Su Çerçeve Direktifi'nin Kapsamı.....	105
432. Su Çerçeve Direktifi'nin Amaçları ve Ana Prensipleri.....	106
433. Su Çerçeve Direktifi ve Nehir Havza Yönetimi.....	108
434. Su Çerçeve Direktifi'nin Getirdiği Kurumsal Gereklilikler.....	113
435. Türkiye'de Su Yönetimi ve SÇD'nin Uygulanabilirliği.....	115
436. AB Su Politikaları ve Birliğin Fırat-Dicle Havzası'na İlişkin Yaklaşımları.....	120
4361. Su Çerçeve Direktifi ve Sınırşan Sular.....	120
4362. Fırat ve Dicle Havzası İle İlgili Raporların Hukuksal Tahlili.....	124
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	131
6. YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	137
7. EKLER.....	147
8. ÖZGEÇMİŞ.....	157

03. Özet

Hiç kuşkusuz, su dünyadaki en önemli doğal kaynaklardan birisidir. Su olmadan canlıların hayatlarını devam ettirmeleri mümkün değildir. Dünya nüfusunun artması ve endüstrileşme sürecinin her zamankinden hızlı olması, doğal su kaynaklarının kirletilmesi ve israfı, suyun önemini her geçen gün daha da arttırmaktadır. Zengin su kaynaklarına sahip olan ülkeler bunu güç haline çevirmeye çalışırken, fakir veya kısıtlı su kaynaklarına sahip ülkeler ise her zamankinden daha fazla su zengini ülkelere bağımlı duruma gelmektedirler. Uluslararası hukuk bağlamında konu incelendiğinde, çeşitli uygulamalar ve yapılan çalışmalarda, suların hakça, makul ve optimum kullanımı ile sınırdaş ülkelere önemli zarar vermeme ilkelerinin büyük ölçüde benimsendiği görülmektedir.

Suriye ve Irak arasında Fırat ve Dicle ilgili anlaşmazlık, Türkiye'nin GAP'a başlamasıyla birlikte daha da görünür bir hal almıştır. Suriye ve Irak, Türkiye'nin proje çerçevesinde inşa ettiği barajlara, özellikle de su tutulma dönemlerinde, bazen kendi sularının azalacağı, bazen de suların kirlenmesine neden olacağı gerekçesiyle karşı çıkmış, sorunu uluslararası platforma taşımaya çalışmıştır. Türkiye ile Irak arasında 1946 anlaşması ve Suriye ile arasında ise 1987 Protokolü imzalanmış, günümüz statüsünü belirleyen 1987 Protokolü ile Suriye'ye yıllık ortalama 500 m³/sn su bırakılması kararlaştırılmıştır. Fakat, Irak ve Suriye üç tarafın katılımıyla yeni bir anlaşma yapılmasını ve bırakılan su miktarının artırılmasını talep etmektedirler. Ülkelerin nehirlere katkıları ve tüketim hedefleri dikkate alındığında, Suriye ve Irak'ın toplam su taleplerinin, nehirlerin su potansiyelinin üzerinde olduğu görülmektedir. Fırat ve Dicle nehirlerini uluslararası sular olarak kabul eden ve suların paylaşımını öngören Suriye ve Irak'ın tezleri; üç aşamalı plan ile sınıraşan iki nehrin sularının tahsisinin yapılabileceğini ifade eden Türkiye'nin tezleri ile çatışmaktadır.

Su sorununun, son dönem gelişmelerle beraber, tarafları ve niteliği bakımından yeni boyutlar kazanmış olduğu görülmektedir. Sorunun, ABD'nin Irak'ı işgali ile oluşan yeni yönetim ve AB'nin Fırat ve Dicle sularına karşı olan ilgisiyle kazandığı yeni boyutlarla artan önemi dolayısıyla, izlenmesi gereken yeni stratejilerin belirlenmesinin gerekliliği açıktır.

04. Abstract

Unquestionably, water is the most important natural resource in the world which could not survive without. The importance of the water is growing day by day parallel to the growing population of the world, industrialization and pollution of the water resources. Therefore, water is becoming one of the major political means to pursue nation-states' interests in the international platform. On the one hand, countries with abundant water resources are using their resources as a bargaining material against other countries. On the other hand, countries with scarce water resources are becoming dependent on water-rich countries more than ever. When this issue is dealt within the context of international law, in various practices and studies, it is observed that the principles of reasonable and optimum usage as well as not to give significant harms to riparian countries are agreed upon widely.

The conflict, concerning Euphrates and Tigris rivers between Turkey, Syria and Iraq has acquired a more apparent nature with the start of Southeastern Anatolian Project of Turkey. Syria and Iraq have opposed dams built within the project by Turkey, particularly during the periods of water keeping for the dams, Iraq and Syria tried to bring the issue to international platform on the grounds that water amount that they would decrease or would be contaminated. Protocol of 1946 were concluded between Iraq and Turkey. Then 1987 Protocol were concluded between Syria and Turkey under the 1987 Protocol regulating the present status was decided to allocate an average of 500 cubic meters per second to Syria. However, Syria and Iraq demand a new agreement between three countries and an increased amount of water to be allocated. Taking into consideration the contribution and the water consumption targets of these countries, the total demand exceeds the existing water potential of the rivers. The positions of Syria and Iraq which suppose Euphrates and Tigris rivers as international waters and envisaging "water sharing", contradict with the Three Stage Plan of Turkey which foresees agreed allocation of water from the two transboundary rivers.

The water problem seems to acquire new dimensions in terms of its sides and nature. It is clear that due to increasing importance with new dimensions of the problem, after the new administration in Iraq following the US occupation and the rising interest of the European Union in Euphrates and Tigris rivers, it is a necessity to determine new strategies to be followed in this regard.

05. Kısaltmalar Listesi

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AP	: Avrupa Parlamentosu
ASAM	: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
BKİ	: Bölge Kalkınma İdaresi
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BM-AEK	: Birleşmiş Milletler-Avrupa Ekonomik Komisyonu
C.	: Cilt
CSIS	: Center of Stratejik and International Studies/Stratejik ve Uluslararası Çalışmalar Merkezi
ÇED	: Çevresel Etki Değerlendirmesi
Çev.	: Çeviren
Drl.	: Derleyen
DSİ	: Devlet Su İşleri
Ed.	: Editör
GAP	: Güney Doğu Anadolu Projesi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GWP	: Global Water Partnership/Küresel Su Ortaklığı
HES	: Hidroelektrik Santral
ILA	: International Law Association/Uluslararası Hukuk Derneği
IPCC	: Intergovermental Panel on Climate Change/Dünya Meteoroloji Teşkilatı
IWRA	: International Water Resources Association/Uluslararası Su Kaynakları Birliği
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SÇD	: Su Çerçeve Direktifi
Sos. Bil. Enst.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
UAD	: Uluslararası Adalet Divanı
UHD	: Uluslararası Hukuk Derneği
UHK	: Uluslararası Hukuk Komisyonu

UN-ECE	: Convention on Protection and Use of Transboundry Water and International Lakes/Uluslararası Göllerin Kullanımı ve Korunması Sözleşmesi
UNICEF	: United Nations Organization Children Emergency Fund/Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu
USA	: United States of America/Amerika Birleşik Devletleri
USAID	: Birleşik Devletler Uluslararası Kalkınma Ajansı
USCE	: US Corps of Engineers/Birleşik Devletler İstihkam Kolordusu
USGS	: Birleşik Devletler Jeolojik Araştırmalar Merkezi
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
WHO	: World Health Organisation/Dünya Sağlık Örgütü
WWC	: World Water Council/Dünya Su Konseyi

06. Tablolar Listesi

- Tablo 1:** BM Verilerine Göre Su Kaynaklarının Yeryüzünde Dağılımı.
- Tablo 2:** Irak, Suriye ve Türkiye'ye Ait Nüfus Tahminleri.
- Tablo 3:** Kişi Başına Ortalama Yıllık Su Miktarı.
- Tablo 4:** Fırat-Dicle Havzasına Kıyıdaş Ülkelerin Katkıları.
- Tablo 5:** Fırat Nehri Potansiyel Talep Karşılaştırması.
- Tablo 6:** Dicle Nehri Potansiyel Talep Karşılaştırması.
- Tablo 7:** Fırat-Dicle Havzasındaki Mevcut Barajlar.

07. Ekler Listesi

EK 1: Türkiye'nin Fırat ve Dicle Havzası Projeleri

EK 2: Barış Suyu Projesi

EK 3: Fırat-Dicle Havzası

EK 4: Fırat ve Dicle Nehirlerindeki İşletmede Olan ve Planlanan Barajlar

EK 5: Fırat Nehri Üzerindeki Barajlar

EK 6: AB Mevzuatına Uyum Sürecinde Su Konusunda Çıkarılmasında
Yarar Görülen Yasal Düzenlemeler

GİRİŞ

Su olgusunun hayatın temel bileşenlerinden birisi olması nedeniyle, tarih boyunca insanlar akarsular çevresinde yerleşmiş, büyük uygarlıklar bu bölgelerde hayat bulmuştur. Zaman içinde dünya nüfusunun artması, tarımda ve endüstride meydana gelen gelişmeler, insanoğlunun çevre ve su kaynakları üzerindeki baskısını artırmıştır. Buna bağlı olarak sınıraşan suların ülkeler ve toplumlar arasında kullanımı önemli bir sorun haline almıştır. Diğer taraftan küresel ısınma ve çevre kirliliği gibi su kaynaklarının doğadaki dağılımını ve kalitesini tehdit eden unsurlar ülkeleri su konusunda daha katı tutum sergilemeye zorlamıştır (KAPAN, 2007, s. 53).

Su hakları, ilk ortaya çıkışından beri devletlerin ilgi alanında yer almıştır. Eski medeniyetlerin merkezleri genellikle akarsular boyunca kurulmuşlardır. Bu medeniyetler sulama, ulaşım ve taşkınlıkların önlenmesi konularındaki büyük projelerle varlıklarını sürdürebilmişlerdir. Sınıraşan sular tarih boyunca politik sınırlar olarak işlev görmüştür. Su kaynaklarının yönetimi, büyük havzalarda binlerce yıl öncesine kadar dayanmaktadır. Akarsu medeniyetleri dışında su kullanma teknikleri 19. yüzyıla kadar önemli bir gelişme gösterememiştir. Akarsu medeniyetlerinde aynı su dağıtım tertibatı, sulama, taşkınların önlenmesi ve ulaşım gibi birden fazla amaçla kullanılmıştır. Bunun dışında bugüne kadar, her bir kullanım alanı birbiriyle olası çatışmaları dikkate alınmaksızın geliştirilmiştir. 19. yüzyılın sonlarında suya olan talebin artması ve teknolojinin ilerlemesiyle suların bir proje içinde çeşitli amaçlarla kullanımı söz konusu olmuştur. Özellikle, hidroelektrik gücünün gelişimi ve suların uzak mesafelere nakli bu fikrin yerleşmesine katkıda bulunmuştur. Endüstri devrimiyle suya olan talep büyük ölçüde artmış, suların bol olduğu bölgelerde bile sular yetersiz kalmıştır. Bu konudaki çalışmaların büyüklüğü onların çevre üzerindeki etkisini de artırmaktadır (ACABEY, 2006, s.5).

Türkiye, küresel jeopolitik içinde su kaynakları ile de öne çıkmaktadır. Küresel ısınma, su kaynaklarının kuruması ve kirlenmesi, mevcut kaynakların kötü yönetimi, nüfus artışı ve şehirleşme neticesinde talep ile mevcut kaynaklar arasındaki dengeler bozulurken, su yeni yüzyılın en kritik ve ikamesi olmayan maddesini oluşturmaktadır. Küresel

ısınmadan en fazla etkilenecek bölgelerden biri olan Ortadoğu'yu besleyen Fırat ve Dicle nehirlerinin kaynakları ise bölgesel jeopolitik içinde giderek önem kazanırken, söz konusu kaynaklar hem Türkiye'nin su güvenliği içinde değer kazanmakta, hem de bu kaynakları bünyesinde bulunduran Ortadoğu coğrafyası jeostratejik bir cazibe merkezine dönüşmektedir (BAĞIŞ, 2001, s. 10 vd.; KAPAN, 2007, s. 79; ŞEN, 2006, s. 44).

İnsan hayatının en vazgeçilmez ihtiyaçlarından biri olan suyla ilgili sorunlar, insanlık tarihi kadar eskidir. Dünyadaki doğal su kaynaklarının ülkelere göre dağılımındaki dengesizlik, kalite farklılıkları, hızlı nüfus artışı, kirlenmeler, kontrolsüz ve yanlış kullanım gibi nedenlerle giderek yetersiz hale gelen su hayati sorunlara yol açmaktadır.

Suyun varlığı tarihe geçen uygarlıkların doğmasını temin etmişse de, yokluğu da kuraklığa ve yaşamın son bulmasına sebep olmuştur. Örneğin, 4.200 yıl önce, 300 yıl boyunca etkisini gösteren bir kuraklığın, Ortadoğu'nun ilk uygarlığı olarak bilinen Akad Uygarlığı'nı çökerttiği bilinmektedir. 1200 yıl önce Meksika'daki klasik Maya Uygarlığı'nın şiddetli kuraklıkla kıtlaşan su kaynakları yüzünden oldukça gerilediği de bir başka örnektir. (DURSUN, 2006, s. 15; ESENYEL, 2001, s. 1).

Dünya toplam su rezervinin ancak yüzde biri insan ihtiyacına uygun olan tatlı su özelliği taşımaktadır. BM Gıda ve Tarım Örgütü'nün değerlendirmelerine göre, dünyanın toplam su rezervinin yüzde 2,6'sını oluşturan tatlı suların yüzde 98'i kutuplarda kullanılmaz durumdadır. Bu duruma rağmen, son yıllarda su tüketiminde yüzde 400'lük bir artış görülmektedir (ÖZEY, 1997, s. 300).

20. yüzyılın sonlarına doğru, özellikle 1990'lı yıllarda bilim adamları ve stratejistler suyun bir savaş nedeni olacağına dair çeşitli senaryolar üretmişlerdir. Türkiye, su kaynaklarının bölgelere göre çok farklılık gösterdiği Ortadoğu'yla ilişkisi nedeniyle, su yüzünden çıkacağı var sayılan savaş senaryolarının en önemli aktörlerinden biri olarak gösterilmektedir. Yapılan saptamalara göre, dünyada 26 adet su yoksulu ülke vardır ve bunlardan 9'u Ortadoğu ülkesidir. Su yoksulluğu sınırı ise yılda kişi başına düşen miktarın 1.000 m³ olmasıdır (TOMANBAY, 1998, s. 31-32).

BM Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırladığı "Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlı Kullanımları Kanunu Hakkındaki Sözleşmesi" tasarısı BM Genel Kurulu'nda Mayıs 1997'de oylanarak kabul edilmiştir. Tasarı, sınıraşan veya sınır teşkil eden suların yer aldığı havzaları uluslararası su yolları olarak tanımlamaktadır. Bu tanım, bir anlamda sulara kıyısı olan ülkeler dışında, söz konusu ülkelerle ekonomik anlaşmaları

olan devletlerin de sularla ilgili görüşmelere katılmalarını sağlamaktadır. Türkiye, sınıraşan su kabul ettiği Dicle ve Fırat nehirlerini, uluslararası su olarak değerlendiren bu tasarıya ret oyu vermiştir.

Irak, Suriye ve Türkiye arasındaki Fırat-Dicle havzasını ilgilendiren ilişkiler, 1920-1960 arasındaki dönem süresince uyumlu olarak nitelendirilebilir. Planlamalar, ülkeler tarafından büyük ölçüde tek taraflı olarak yapıldığı halde, 1960'ların başlarında üç ülke arasında teknik müzakerelere geçilmiştir. Bu dönemde ülkelerden hiçbiri, Fırat-Dicle nehir havzasının sularının aşırı tüketilmesine yol açacak büyük projelere girişmemişlerdir. Dolayısıyla bu süreçte, havzadaki suyun daha iyi yönetilmesi ve kullanılması için ortak bir anlayışın geliştirilmesine ihtiyaç duyulmamıştır.

Su sorununun bölgesel gündeme yerleşmesi, üç ülkenin su kaynakları geliştirme projelerini hayata geçirmeleriyle başlamıştır. 1960'tan sonra Türkiye ve Suriye, Fırat-Dicle havzası sularının enerji ve sulama amaçlarıyla kullanımını mümkün kılacak planlar ileri sürmeye başlamıştır. Aynı zamanda, Irak kendi sulama alanının genişletilmesi için yeni planlar öne sürmektedir.

Türkiye'nin Fırat üzerindeki Keban barajını inşa kararıyla üç ülkenin suyla ilgili ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. Aşağı çığır ülkeleri, özellikle de Irak, barajın doldurulması esnasında Türkiye'nin belli miktarda suyun akışını garanti etmesi konusunda ısrar etmiştir. Böylece ilk toplantı 1964'te, Türk ve Irak'lı uzmanların katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Türkiye, nehrin doğal akışının su boşaltımını karşılamaya yeterli olduğundan yola çıkarak, 350 m³/s suyun derhal barajdan aşağı çığıra salıverilmesini sağlamak için gerekli tüm önlemleri almayı kabul etmiştir. Bu durum, aynı yıl Suriye ve Irak taraflarınca da teyit edilmiştir. Ayrıca bu toplantı sırasında, Türkiye her bir nehri inceleyecek ve yıllık ortalama debilerini belirleyecek bir Ortak Teknik Komite (OTK) oluşturulmasını teklif etmiştir. OTK, toprak etütleri yaparak üç ülkenin sulama ihtiyaçlarını tespit edecek ve su hakları konusunda nihai bir anlaşmaya varabilmek için temel prensipleri belirlemek amacıyla, ülkelerin var olan ve gelecekteki projeleri için ihtiyaçlarını belirleme ile yetkili kılınmıştır.

İkinci bir toplantı, 1964'te Ankara'da Suriye ile düzenlenmiştir. Bu ikili görüşmelerden sonra, Türk delegasyonunun tavsiyeleri doğrultusunda ilk üç taraflı görüşme Bağdat'ta 1965 yılında yapılmıştır. Delegasyonlar, OTK'nın kurulmasıyla ilgili konuları tartışmıştır. 1970'ler boyunca, üç ülkenin delegasyonları teknik bilgi alış-verişinde bulunmuşlardır. Yapılan çok sayıda teknik toplantının sonucunda bir

anlaşmaya varılamamış; Türkiye ve Suriye’de iki barajın dolun programlarını belirlerken tek taraflı politikalar izlemişlerdir.

1980’li yıllara gelindiğinde Fırat ve Dicle üzerindeki su talebi öylesine artmış ve üç kıyıdaşın taleplerini uyumlaştırmak öylesine karmaşık bir meseleye dönüşmüştür ki, üç ülke kendi aralarında bir diyalog inşa etmenin yollarını aramak zorunda kalmışlardır. Böylece Irak, daimi bir OTK kurulması için üstünlüğü ele almıştır. 1980’de Türkiye ve Irak arasında yapılan ilk Karma Ekonomik Komisyon toplantısı çerçevesinde, ülkeler arasındaki su sorununu tartışmak ve sonuca bağlamak amacıyla yeni bir daimi OTK kurulmuştur. Suriye, OTK’ya 1983 yılında dahil olmuştur. 1983 yılından 1993’e kadar üç ülke arasında, 13 OTK toplantısı gerçekleştirilmiştir.

OTK’nın esas amacı, üç ülkenin her iki nehirden ne kadar suya ihtiyaç duyduğunun belirlenmesi amacıyla kullanılacak yöntemlerin belirlenmesi şeklinde tanımlanmıştır. Ne var ki, 16 toplantı sonucunda OTK hedeflerine ulaşamamış ve görüşmeler tıkanarak bir sonraki toplantının çerçevesi bile çizilemez hale gelmiştir. Ancak, OTK’nın hidropolitik ilişkilerdeki rolü küçümsenmemelidir. Toplantılar seyrek olarak gerçekleştiği ve suyun tahsisatıyla ilgili somut ilerleme sağlanamamış olduğu halde, OTK yararlı bir iletişim kanalı olarak işlev görmüştür.

OTK toplantıları, üç ülkenin Fırat-Dicle nehir sistemine ilişkin kullanım esasları ve geliştirme projelerinin uyumlaştırılması konularında hedeflenen amaçlarına ulaşamamış, taraflar arasında krizler yaşanmıştır.

Yaşanan ciddi krizlerden biri, Türkiye’nin, Atatürk barajının doldurması esnasında patlak vermiştir. 1990 yılında Türkiye, Atatürk baraj gölünü doldurmak amacıyla Fırat nehrinin akışını geçici olarak durdurmuştur. Baraj gölünün doldurulması amacıyla nehrin akışının bir ay süreyle durdurulması kararı çok daha önce alınmıştır. Türkiye, 1989’da, aşağı çığırındaki komşularını planlanan dolun işlemiyle ilgili olarak bilgilendirmiştir. Ne var ki Suriye ve Irak hükümetleri, Türkiye’ye notalar göndererek Fırat’ın sularının aritmetiksel esasa göre paylaşılması için derhal bir anlaşma yapılması ve barajın doldurulma süresinin azaltılması yönünde çağrıda bulunmuşlardır.

Türkiye, 1982 yılından bu yana Dicle-Fırat Havzası’nda yer alan ülkeler ile bu akarsulara ilişkin görüşmelerini ve karşılıklı bilgi alışverişini sürdürmüştür. Fırat ve Dicle nehirleri sularının makul, hakça ve optimum kullanımı için “Üç Aşamalı Plan”ı önermiştir. Üç Aşamalı Plan, mevcut su ve toprak kaynaklarının tespitini, gelecekteki su ihtiyacının belirlenmesini ve mevcut kaynaklarla her üç ülkenin ihtiyacının en iyi şekilde karşılanması

için yapılması gerekenleri öngören bir plandır. Görüldüğü gibi, Türkiye'nin planı; hakça ve her üç ülkenin de kaynak ve ihtiyaçlarını dikkate alan mevcut imkanlar çerçevesinde havzada ortak su yönetimini öngören bir plandır. Türkiye'nin önerdiği planın gerektiği şekilde uygulanması halinde, Fırat-Dicle Havzası'nda her üç ülkenin de ihtiyacına uygun bir "su kaynakları yönetimi" uygulamaya konulabilecektir. Türkiye, problemin üç ülke arasında müzakerelerle çözülmesi görüşündedir.

Uygulamaya konulmak istenen, bir diğer önemli adım da Barış Suyu Projesi'dir. 1987 yılında gündeme gelen bu proje ile Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin Akdeniz'e dökülen suları borular vasıtasıyla Ortadoğu ülkelerine ulaştırılmak istenmiştir (TOMANBAY, 1998, s. 125). Fakat, Barış Suyu Projesi'nin gerçekleştirilebilmesi için en önemli şartlarından biri, bölgede barış ve istikrarın sağlanmasıdır.

GAP, bölgedeki su kaynaklarını geliştirerek bölge halkının kalkınmasını hedeflemektedir. GAP tarihi gelişimi içerisinde öncelikle 1970'lerde bir su ve toprak kaynakları geliştirme projesi olarak tasarlanmış, 1980'lerin başında sektörler arası sosyo-ekonomik bir bölgesel programa dönüştürülmüş, son olarak da 1990'lı yıllarda sürdürülebilir insani kalkındırma projesi halini almıştır.

GAP yıllar içerisinde, bir altyapı geliştirme projesinden sosyal, kültürel, ekonomik ve çevresel kalkınmayı hedefleyen bir proje haline dönüştürülürken, uğradığı değişiklikler, tüm dünyadaki kalkınma anlayışındaki değişimlerle paralellik göstermiştir.

Bu küresel değişiklikler paralelinde GAP'la sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasına büyük önem verilmiş, bölgedeki kalkınma amaçlı projeler birçok sektöre entegre bir anlayışla yayılmıştır. Bugün bölgede uygulanan projeler, yeni tarımsal ürünlerin pazarlanması çalışmalarından, gelir düzeyi oldukça düşük bölgelerdeki kadınlar için açılan toplum merkezlerine kadar uzanan geniş bir yelpazede yürütülmektedir (DURSUN, 2006, s. 183 vd.).

Fırat-Dicle Havzası'nda sınıraşan su politikalarının oluşturulması, yeni ve sarsıcı bir değişken olarak ortaya çıkan Irak'taki ABD işgali, havzada orta ve uzun vadede sınıraşan su ilişkilerinde önemli sonuçlar ortaya çıkarabilecektir. Nitekim fiilen Irak'ın siyasi ve ekonomik yönetiminde söz sahibi olan ABD'nin ilgili kurum ve kuruluşları, 2003 yılından bu yana Irak su kaynakları politikası ve yönetiminde doğrudan etkindir. Irak'ın, ABD tarafından işgali sonrası ülkede istikrar sağlanamamıştır. Bu istikrarsızlık, Irak içinde su kaynakları yönetimi dahil siyasal, ekonomik ve sosyal hedeflere varmak ve dış ilişkilerde komşularla münasebetleri iyileştirme ve işbirliği düzeyine çıkarma aşamasına

ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Irak'ın işgali sonrası su politikalarının ve altyapısının yapılandırılmaya başlanması, Türkiye'yi de içine alacak şekilde sınıraşan su ilişkilerinde bir dizi önemli gelişmenin habercisi olabilecektir (BİLEN, 2006, s. 46 vd.).

AB ile üyelik müzakereleri çerçevesinde sürmekte olan kurumsal ve yasal esasları içeren, karşılıklı yükümlülük ve haklarımızı detaylandıran “Katılım Ortaklığı ve İlerleme Raporları” ile Türkiye kaynaklı “Ulusal Program” çerçevesinde ilerlemektedir. Nitekim Türkiye'ye yönelik bir dizi AB belgesi kapsamında sınıraşan su işbirliğine özellikle Su Çerçeve Direktifi (SÇD) ve AB'nin taraf olduğu diğer uluslararası sözleşmeler kapsamında atıflar bulunmaktadır. Bu atıflar, Türkiye'nin tam üyelik sürecinde SÇD ve AB'nin diğer üst yasalarına uyum yükümlülüklerini ve bunlarla ilgili iç hukuk düzenlemelerinde ve uygulamalarında yapması gereken değişiklikleri içermektedir. Bu bağlamda, AB'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelere taraf olma ve çerçeve direktiflerin uyumu çalışmalarının başlatılmasında, üyelikten önce direktifin ulusal yasal sistemle uyumlaştırılmasının tamamlanması ve uluslararası sözleşmelere taraf olunması öngörülmektedir. Ancak, AB'nin Türkiye ile üyelik müzakereleri çerçevesinde yürüttüğü su politikaları uyum süreci yalnızca yukarıda izah edilen unsurlarla sınırlı kalmamaktadır. Avrupa Komisyonu'nun ve Avrupa Parlamentosu'nun 2004 yılında yayınladığı Türkiye'nin adaylığına ilişkin öncelikli konuları ve Türkiye'nin muhtemel üyeliğinin AB üzerindeki etkilerini içeren raporlarında, Türkiye'nin stratejik nitelikteki Fırat-Dicle havzası ile ilgili ihtiyaçlarını yadsıyan, öznel ve yalnızca Suriye ve Irak'ın haklarına öncelik veren dengeli olmayan yaklaşımlar bulunmaktadır. (KİBAROĞLU-ÜNVER, 2006, s. 41 vd.)

Türkiye'nin bölgedeki hakları, su sorunları, yapılan görüşmeler, ABD'nin ve AB'nin bölgeye ve su konusuna yaklaşımları çalışmanın ilerleyen bölümlerinde daha detaylı olarak izah edilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI GÜNDEMDE SU

11. STRATEJİK BİR KAYNAK OLARAK SU

Dünyada 214 ana su toplanma havzası mevcut olup, günümüz dünya nüfusunun su ihtiyacının sadece % 40'ına cevap verebildiği bilinmektedir. Bu kaynaklardan 155 tanesi iki, diğerleri de ikiden fazla ülke tarafından ortak olarak kullanılmaktadır. Ülkeler arasında su paylaşımı tarih boyunca çeşitli tartışma ve çatışmalara sebep olmuş iken bu konuda maalesef günümüzde de ülkeler arasında ortak bir görüş ve eşgüdüm bulunmamaktadır. Bugüne kadar enerji olarak etkin bir konuma sahip olan petrol, yerini yavaş yavaş suya bırakmaktadır (ŞEN, 2006, s. 11-12).

11.1. Küresel Su Potansiyeli:

Dünyanın toplam yüzeyi 510 milyon km²'dir ve bunun da yaklaşık %71'i sularla kaplıdır. Dünyadaki toplam su miktarı 1,4 milyar km³'tür. Bu suların % 97,5'i okyanuslarda ve denizlerde tuzlu su olarak, % 2,5'i ise nehir ve göllerde tatlı su olarak bulunmaktadır. Bu kadar az olan tatlı su kaynaklarının da % 90'ının kutuplarda ve yeraltında bulunması sebebiyle insanoğlunun kolaylıkla yararlanabileceği elverişli tatlı su miktarının ne kadar az olduğu anlaşılmaktadır.

Her yıl yaklaşık 500 bin km³ su güneş enerjisiyle buharlaşıp atmosfere karışmaktadır (KOLUMAN, 2003, s. 8). Kıtalar buharlaşma ile 70 bin km³ su kaybederken, yağışlar yoluyla 110 bin km³ su almaktadır (ESENİYEL, 2001, s. 10). Yaklaşık 40 km³'ü akışa geçerek nehirler vasıtası ile denizlere ve kapalı havzalardaki göllere ulaşan bu yağışın ancak 9.000 km³'ü teknik ve ekonomik olarak kullanılabilir (KOLUMAN, 2003, s. 8). Bunun yanında yağmurlarla yeryüzüne düşen suyun dağılımı eşit olmadığı gibi herhangi bir düzende de değildir. Tüm yağışların 1/3'ü Güney Amerika'ya düşerken, Avustralya'ya sadece toplamın % 0,1'i düşmektedir (PAMUKÇU, 2000, s. 35). Farklı miktarlardaki su dağılımı ile

bölge nüfuslarının ve nüfus artış hızlarının farklı olması dengesiz bir durum ortaya çıkarmaktadır (ZÜLAL, 2001, s. 43).

Tablo 1: BM Verilerine Göre Su Kaynaklarının Yeryüzünde Dağılımı

Kıtalar	Nüfus % Olarak	Su Kaynağı
Kuzey Amerika	8	15
Güney Amerika	6	26
Avrupa	13	8
Afrika	13	11
Asya	60	36
Avustralya ve Adalar	1	5

(Su Dünyası Dergisi, Kasım 2006, s. 24)

Türkiye’de yıllık ortalama yağış yaklaşık 643 mm olup, yılda ortalama 501 milyar m³ suya karşılık gelmektedir. Bu suyun 274 milyar m³’ü toprak ve su yüzeyleri ile bitkilerden olan buharlaşmalar yoluyla atmosfere geri dönmektedir. 69 milyar m³’lük kısmı yeraltı suyunu beslemekte, 158 milyar m³’lük kısmı ise akışa geçerek çeşitli büyüklükteki akarsular vasıtasıyla denizlere ve kapalı havzalardaki göllere boşalmaktadır. Ayrıca, komşu ülkelerden Türkiye’ye gelen yılda ortalama 7 milyar m³ su bulunmaktadır. Böylece Türkiye’nin brüt yerüstü suyu potansiyeli 193 milyar m³’e ulaşmaktadır.

Yeraltı sularını besleyen 41 milyar m³ de dikkate alındığında, Türkiye’nin toplam içilebilir su potansiyeli 234 milyar m³ olarak hesaplanmaktadır. Ancak, günümüz teknik ve ekonomik şartları çerçevesinde, çeşitli amaçlara yönelik olarak tüketilebilecek yerüstü suyu potansiyeli yurt içindeki akarsulardan 95 milyar m³, komşu ülkelerden Türkiye’ye gelen akarsulardan 3 milyar m³ olmak üzere yılda ortalama toplam 98 milyar m³, 14 milyar m³ olarak belirlenen yeraltı suyu potansiyeli ile birlikte Türkiye’nin tüketilebilir yerüstü ve yeraltı su potansiyeli yılda ortalama toplam 112 milyar m³ olmaktadır (EROĞLU, 2003, s. 8).

Dünya nüfus artışını kısıtlayan doğal sebepler arasında en önemli olanları, kirlenen çevre ve sınırlı sayıdaki su kaynaklarıdır. Bu olumsuzluklar ve ihtiyaç duyulan kullanılabilir su kaynaklarının artık talepleri karşılayamaz hale gelmesi sonucu kişisel, toplumsal, ulusal ve özellikle uluslararası huzursuzlukların ortaya çıkacağına sinyallerini almaktayız (ŞEN, 2006, s. 20). Artan nüfus ve azalan kullanılabilir su miktarı, oranın gittikçe aşağı çekilmesine sebep olmaktadır. Ülkelerin su kıtlığı veya zenginliği üç değişken indekse göre değerlendirilmektedir

(<http://www.gyte.edu.tr/default.asp?sira=547&tip=32&tezo=354&sayfa=1/15>. 08.2007).

- Birinci indekse göre bir ülkede su talebi sonucunda tüketilen su miktarı, toplam yenilenebilir su kaynağının 1/3'ünden fazla ise, o ülkede su kıtlığı vardır ya da su kıtlığı tehlikesi artmaktadır. Bu nedenle özellikle az yağış alan çoğu Ortadoğu ülkesi su kıtlığı içinde yaşamaktadır.

- İkinci indeks, kullanılan suyun nüfusa oranını ölçü almaktadır.

- Üçüncü indeks ise kullanılabilir sular içinde sınıraşan suların oranını göz önüne almaktadır.

Buna göre;

- Su fakiri olan ülkeler, yılda kişi başına düşen kullanılabilir su miktarı 1 000 m³,ten daha az,

- Su azlığı olan ülkeler, yılda kişi başına düşen kullanılabilir su miktarı 2 000 m³,ten daha az,

- Su zengini olan ülkeler ise yılda kişi başına düşen kullanılabilir su miktarı 8.000-10.000 m³,ten daha fazla olanlar olarak değerlendirilmektedir.

Bu değerlendirmeye göre Türkiye su zengini bir ülke değildir. Kişi başına düşen yıllık su miktarına göre ülkemiz su azlığı yaşayan bir ülke konumundadır. Kişi başına düşen yıllık kullanılabilir su miktarı 1.500 m³ civarındadır (DURMAZUÇAR, 2003, s. 115; <http://ntvmsnbc.com/news/241974.asp/25.07.05>)

Dünyadaki nüfus artışının sonucunda, 300 yıl öncesine kıyasla günümüzde, 45 misli daha fazla su kullanılmaktadır. 1940 yılında toplam su tüketimi 1.000 km³ iken, 1960 yılında ikiye katlanarak 2.000 km³'e ulaşmış, 1990 yılında tekrar ikiye katlanarak 4.130 km³ olarak gerçekleşmiş, 2000 yılında ise 5.200 km³'e kadar ulaşmıştır (http://www.geocities.com/su_sempozyumu/turkiye_sulama_politikasi.htm).

Tablo 2: Irak, Suriye ve Türkiye'ye Ait Nüfus Tahminleri

	1990	2000	2010	2020
Türkiye	56.473.000	67.332.000	78.229.000	90.889.000
Suriye	12.116.000	16.857.000	22.533.000	26.094.000
Irak	18.880.000	24.023.000	30.932.000	41.808.000

(BİLEN, 2000, s. 69)

Tatlı su kullanımı esas olarak tarım, sanayi, konutlar olmak üzere üç alanda gerçekleşmektedir. 20. yüzyılın başlarında % 90,5 olan tarımda su kullanımının payı

günümüzde % 69'a gerilemiş, sanayi ve enerji sektörü % 23'e, konutlarda % 8'e çıkmıştır. Sanayileşmiş Batı Avrupa ülkelerinde toplam su kullanımının % 49'u, Kuzey Amerika ülkelerinde ise % 47'si sanayide kullanılırken, az gelişmiş ülkelerde tarımda kullanılan su, bu sektörün halen ağırlıkta olmasından dolayı, % 90'a kadar çıkabilmektedir (AYTEMİZ-KODAMAN, 2006, s. 528).

Dünya için hızla büyük bir sorun haline gelen su kıtlığı, 1990'larda nüfusu toplam 300 milyon olan 26 ülkeyi doğrudan etkilemiştir. 2025 yılında ise, 3 milyar insanın yaşam kalitesinde oldukça fazla düşme yaşanacağı tahmin edilmektedir. Günümüzde, dünya üzerinde 1 milyardan fazla insan sağlıklı suya ulaşamazken, 2 milyardan fazla insan da su yetersizliği nedeniyle asgari temizlik koşullarından yoksun kalmakta ve her yıl çoğunluğu çocuk olmak üzere 2 milyondan fazla insan, suyla ilgili hastalıklar yüzünden hayatını kaybetmektedir (PAMUKÇU, 2000, s. 45).

UNICEF raporlarına göre, dünya çapında 40 bin çocuk suya bağlı hastalıklardan ve açlıktan ölmektedir (DURMAZUÇAR, 2002, s. 30). BM Genel Sekreteri Kofi Annan 2003 yılı Dünya Çevre Günü dolayısıyla yayımladığı açıklamada; "Temiz su sıkıntısına bağlı hastalıklar yüzünden her 8 saniyede 1 çocuğun öldüğü, her 6 kişiden 1'inin düzenli olarak temiz içme suyuna ulaşamadığı ve bu rakamın yaklaşık 2 katının da yeterli sağlık korumasından mahrum olduğu" hususuna dikkat çekmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından yapılan çalışmalarda, gelişmekte olan ülkelerdeki hastalıkların % 80'i mikroplu sulara bağlanmaktadır (http://www.dunyagazetesi.com.tr/newsdisplay.-asp?upsale_id=237738/01.02.06; <http://www.hurriyetim.com.tr/haber/0,sid~270@tarih~2002-10-29-m@nvid~176132,asp>). Dünya Bankası'nın 1995 yılında yayımladığı bir raporunda; genel olarak dünya üzerinde, şehirlerde suyu bulunmayan konut oranı % 18 olarak belirtilirken, köylerde bu oranın % 37'ye ulaştığı bildirilmektedir. Bütün bunlardan ayrı olarak, insanları yalnızca su sıkıntısı ve kirlilik tehdit etmemektedir. En fazla türü içinde barındıran temiz su ekosistemleri, tehlikeye en açık ortamlar arasındadır ve yeryüzündeki su alanlarının yarısı son yüz yılda yok olmuştur. Atmosferi gittikçe ısınan dünyanın son 50 yıldaki ortalama sıcaklık artışı 1 C°'ye ulaşmış bulunmaktadır (KOLUMAN, 2003, s. 9). Bu durum, buzulların erimesine, buna bağlı olarak deniz seviyesinin yükselmesine ve dünya yağış rejiminde önemli değişikliklerin meydana gelmesine neden olmuştur. Son yıllarda dünyanın bazı bölgelerinde görülen aşırı kuraklıklar yanında, bazı bölgelerde yaşanan taşkınlar iklim değişikliğinin sonuçlarını göstermesi bakımından önemlidir.

Dünya nüfusunun 2050 yılında 9.3 milyara ulaşacağı, iklim değışiklikleri sebebi ile 60 ülkede toplam 7 milyar kişinin ise su kıtlığı yaşayacağı bilinmektedir (Su Dünyası Dergisi, Kasım 2006, s. 25). Jeoloji mühendisleri odası başkanı, Türkiye'nin birçok ülkeye nazaran su fakiri olduğunu Milliyet gazetesinin 02.01.2007 tarihli sayısında belirtmiştir. Ayrıca UNESCO'nun "Dünya Su Gelişme Raporu"nda Türkiye'nin su potansiyeli bakımında 45. sırada yer aldığını vurgulamış ve Türkiye'deki en büyük sıkıntılardan birinin de kontrolsüzlük ve tarımsal sulama yüzünden su kaynaklarının giderek yok olduğunu ifade etmiştir.

112. Suyun Stratejik Önemi

Su sorununun önemi ve karmaşıklığı ülkelerin coğrafi konumuna bağlı olarak değişmektedir. Örneğin; Kuzey ülkeleri su kıtlığı çekmezken, Türkiye'nin de içinde bulunduğu Ortadoğu, Güney ve Doğu Akdeniz ülkeleri kuraklık ve su kıtlığı ile karşı karşıyadır. Yeri doldurulamayan ve hayatın devam ettirilebilmesi için varlığı şart olan su, birçok ülkenin iç ve dış politikasında önemli bir rol oynamaktadır. Dünyadaki kullanılabilir su kaynaklarının sınırlı olmasına karşılık, su kaynaklarının azalmasına sebep olan faktörlerin daha fazla olduğu yeryüzünde, suyun, bütün canlı varlıklar üzerinde meydana getirdiği yaşamsal faktörler nedeniyle, gelecekte gerek bölgesel gerekse küresel olarak uluslararası çatışmalara neden olabilecek temel unsur olacağı kaçınılmaz gözükmektedir (DURSUN, 2006, s. 27 vd.). BM eski genel sekreteri Butros Gali de, Orta Doğu'da bundan sonraki savaşın petrol değil, su yüzünden çıkacağını ifade etmiştir (Cumhuriyet, 18.11. 1993).

Bu gerçekten hareketle, su kaynaklarının paylaşılması konusunda çıkabilecek anlaşmazlıkların, Dünya üzerindeki huzurun ve dengelerin bozulmasına neden olma ihtimaline karşılık, sınıraşan su kaynaklarının adil olarak dağıtımının sağlanması büyük önem arz etmektedir. Suyun son yıllarda uluslararası gündemdeki konuların başında yer almasının bir diğer nedeni de, bazı ülkelerin, çeşitli düşünce kuruluşlarının, akademik çevrelerin ve sivil toplum kuruluşlarının 21.yüzyılda çatışmaların bir kısmının su nedeniyle çıkacağı dünyadaki istikrar ve barışı tehdit edeceği yönündeki görüş ve iddiaları olmuştur (http://www.tempodergisi.com.tr/toplum_politika/01917/?prnterfriendly=yes/288.07.2006).

İnsanlığın hidropolitik tarihi değerlendirildiğinde, 20. yüzyılın ikinci yarısında su kaynaklarının geliştirilerek hizmete sunulmasında tarihi rekorlara ulaşıldığı görülmektedir. Örneğin; 2000 yılına kadar tesis edilen yaklaşık 37 bin büyük barajın % 90'ı 1950 yılından sonra inşa edilmiştir. Bu artışa paralel olarak sunulan alanlar 1950 yılında 74 milyon hektar iken, 20. yüzyılın sonunda 274 milyon hektara çıkmış olup, bu değişim "Mavi Devrim"

olarak isimlendirilmiştir. Mavi devrim, hızla artan ve çağın sonunda 6 milyara ulaşan dünya nüfusunun gıda güvenliğinin sağlanmasında en büyük etken olmuştur (BİLEN, 2000, s. 313).

BM'nin hazırladığı su raporu, dünya nüfusunun en yoksul yüzde 20'lik kesiminin temiz içme suyundan mahrum olduğunu ortaya koymaktadır. Bugüne kadar dünyadaki su kaynaklarıyla ilgili hazırlanan en kapsamlı rapora göre, büyük çoğunluğu Çin ve Hindistan'da yaşayan dünya nüfusunun en yoksul beşte birlik bölümü temiz içme suyu kaynaklarından mahrum bulunmaktadır. Dünya nüfusunun % 40'ını oluşturan 2 milyar 600 milyon kişi de atık suları artıracak sistemden yoksundur. Avrupa'da 1 kişi günde 160 litre su tüketirken bu oran Somali'nin kırsal kesimlerinde 5-10 litreye düşmektedir. Üstelik Somali'liler bu suya erişmek için kilometrelerce yol kat etmek zorunda kalmaktadırlar (Su Dünyası Dergisi, Kasım 2006, s. 16).

Son on beş yılda, küresel düzeyde sınıraşan su havzalarının sayısında, Sovyetler Birliği ve Balkan ülkelerinin dağılması gibi siyasi değişikliklerden ve günümüzde daha ileri haritalama tekniklerinin kullanılmasından kaynaklanan bir artış gözlenmektedir. Son durumda, toplam 145 ülkenin sınıraşan nehir havzalarında toprağı bulunmaktadır. 19 havzada, 5 ya da daha fazla sayıda ülke bulunmaktadır. Tuna Havzası su kaynakları 17 ülke tarafından kullanılmakta iken, 5 havzada (Kongo, Nijer, Nil, Ren, Zambezi) 9 ile 11 ülkenin, kalan 13 havzada ise (Amazon-Brahmaputra-Meghna, Tarim, Şeria, Kura-Aras, Mekong, Fırat-Dicle, Volga, La Plata, Neman, ve Vistula) 5 ile 8 ülkenin toprağı bulunmaktadır (ÇINAR, 2006, s. 46; http://www.stradigma.com/turkce/temmuz2003/makale_01.htm/ 19.06.05; ayrıca geniş bilgi için bkz. KİBAROĞLU, 1998). Sınıraşan su havzalarını paylaşan ülkeler arasındaki ekonomik kalkınma, altyapı kapasitesi veya politik yönelim konularındaki farklılıklar, su kaynaklarının geliştirilmesi ve yönetimi konularının daha da karmaşık hale gelmesine neden olmaktadır.

Su ve savaş sözcükleri, 1990'lı yıllardan sonra daha sık telaffuz edilmeye başlanmıştır. Ortadoğu'nun gelecekteki sorunlarından birisinin susuzluk oluşu Türkiye'nin de bir çok senaryoda yer almasına neden olmuştur. Türkiye'nin "su zengini olmadığı", Fırat-Dicle açısından bakıldığında da kıyıdaşların "Türkiye, Suriye ve Irak" olduğu gibi gerçekler bir yana bırakılarak, Türkiye'nin dahil edildiği soyut önermeler sıkça gündeme gelmektedir. Savaş senaryolarında en yakın tarih, ABD Ulusal Stratejik Araştırmalar

Enstitüsü'nün verdiği tarihe göre 2010, CIA'ya göre ise 2015, BM'ye göre 2025 ya da 2040'tır (ŞEN, 2006, s. 29).

Dünyaya baktığımızda ise; en kapsamlı çatışma araştırmacılarından birisi olan, Pasifik Enstitüsü'nden Dr. Peter H. Glick'in listesine göre 1990-2004 döneminde suyla ilgili olduğu belirtilen 58 çatışmadan 12'si doğrudan su ile ilgilidir. Bu 12 olaydan 10'u yerel su dağılımı sorunuyla ilgili çatışmalardır. Yine bu dönemde su kaynaklarıyla doğrudan ilişkili uluslararası bir çatışma yaşanmamıştır (<http://www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2006/03/09/mercekalti/mercekalti1.html>).

21. yüzyılda, çevre, enerji, küresel ısınma, iklim değişikliği gibi küresel sorunlar arasında "tatlı su" en önemli sorunlardan birisi olacaktır. Bu durum, bazı ülkelerin su kaynaklarının kontrol altına alınmasına imkan verecek ve dolayısıyla bu kaynakların hidropolitiklerinin önemini artıracaktır (ELMASTAŞ, 1996, s. 135 vd.). Su faktörünün, canlıların var olması ve ülkeler arasındaki güven artırıcı ve azaltıcı önlemler kapsamında ilişkiler dengesinde oynadığı önemli rol, bu elementi stratejik bir unsur haline dönüştürmüştür. Stratejik öneme sahip su kaynaklarının sınırlı boyutta oluşu da, suyun ekonomik ve etkin olarak kullanılmasını zorunlu kılmaktadır (KLUGER-LEMANICK, 2001, s. 50 vd.; DURMAZUÇAR, 2003, s.29).

III. Dünya Savaşı'nın su yüzünden çıkacağı tartışılırken, ABD Ulusal İstihbarat Konseyi tarafından yakın zamanda yayınlanan "Küresel Trendler 2015" isimli rapordaki bazı bölümler bu senaryoları hatırlatır niteliktedir. 2015'te su savaşının çıkabileceğinin belirtildiği raporda; "Afrika, Ortadoğu ve Uzakdoğu ülkeleri su kullanımında hiç akılcı değil. Oysa, bu bölgeler 2015'te büyük su sıkıntısı çekecek. Sıkıntı, birkaç ülkeden geçen nehirler nedeniyle, var olan siyasal gerilimleri daha da artıracak. Bu ülkelerin içinde ve kendi aralarında su bunalımı doğacak" denilmektedir (<http://www.dusunenadam.com.tr/haberler.php?id=1279#/08.05.2007>).

Su sorunu, sadece Ortadoğu ile sınırlı kalacak nitelikte değildir. Sorun, sadece jeopolitik yönü ile de tartışılmamaktadır. Dünya nüfusunun hızla artması, suyun kullanım oranının her geçen gün fazlalaşması, kaynakların giderek daha sınırlı hale gelmesi, sorunu karmaşık bir boyuta sürüklemektedir. Bütün bunların yanında, dünyanın geleceğini tehdit eden küresel ısınma tehlikesi ortaya çıkmıştır. Ülkeler, su sıkıntısı çekmemek için yeni stratejiler üretirken, ortak sular üzerinde ortak yönetim hakkı da talep etmektedirler. Bu konuda, dünyada en tartışmalı olabilecek bölgenin adı herkes tarafından tahmin

edilebilmektedir. Çünkü, bugün ve gelecek 20 yıl içinde “Su Savaşlarına” sahne olabileceği öngörülen Ortadoğu, su sorununu yüzyıl önce yaşamaya başlamıştır. (<http://www.yenicaggazetesi.com.tr/haberdetay.php?hit=376/13.08.07>).

BM uzmanları, 2040 yılını Türkiye için kritik bir yıl olarak görmekte-dirler. Yapılan çalışmalara göre, Suriye ile Irak, bu dönemde susuzluk yaşayacak, tarlalarda ekin yetişmez hale gelecektir. Bu durum, Dicle ve Fırat nehirlerini, Türkiye'nin can damarı haline getirecektir. Ancak BM, bu tarihte bölgede sınıraşan nehirler yüzünden savaşların çıkmasından şüphelendiğini raporlarında bildirmektedir.

Simon Peres, Nokta dergisinin Kasım 1993 sayısında yayınlanan bir röportajında, “Türkiye'nin bölgedeki stratejik konumu ve zengin su kaynaklarına sahip oluşu bizim için büyük önem taşımaktadır. Türkiye'nin, siyasal denge unsuru olabileceği gibi, bölgedeki su sorununun çözümünde anahtar bir ülke olabileceği” ifadesine yer vermiş ve su meselesinde İsrail'in belli bir yeri olduğunu söylemeye çalışmıştır. Bu yüzden çok yakın bir gelecekte, Ortadoğu'da cereyan eden hadiselerde suyun başköşeyi işgal eden bir mesele olması hem muhtemel, hem de mümkündür (<http://suvakfi.org.tr/sudosyalari/uluslararası/susavasları.htm/> 12.06.2007).

113. Dünyada Su Kaynaklarının Paylaşımı Konusunda Yaşanan Başlıca İhtilaflar

1131. Hindistan ile Pakistan Arasındaki İhtilaf

Ganj nehri, Çin Halk Cumhuriyeti'nden doğmakta, Nepal ve Hindistan'dan geçerek, Hindistan-Bangladeş sınırının 128 km'lik bir bölümünü oluşturmaktadır. Bangladeş'te 112 km. aktıktan sonra Brahmaputra nehri ile birleşerek denize dökülmektedir. Hindistan'ın Ganj nehri üzerindeki, Farakka barajının yapımını planlaması üzerine Pakistan ile ilişkileri gerginleşmiş, 1951 yılında Pakistan söz konusu baraj inşaatını protesto etmiştir. Ortak suların kullanımının planlanmasının bir BM kuruluşu tarafından yapılmasını ve konunun iki ülke uzmanlarınca incelenmesini önermiştir. Fakat Hindistan, bu önerileri kabul etmemiş, 1961 yılında yapımına başladığı barajı 1970 yılında tamamlamıştır. 1971 yılında Bangladeş'in bağımsızlığını kazanmasıyla görüşmeler, Hindistan'la Bangladeş arasında yapılmaya başlanmıştır. Bangladeş, ortak nehirlerin sularının tahsisi konusunda geçici düzenlemeler yerine, bütün ortak nehirleri kapsayan ve sürekli bir esasa dayanan, kalıcı bir tahsisi talep etmiştir (ŞİMŞEK, 1997, s. 53; TOKLU, 1999, s. 58; Dışişleri Bakanlığı, 1994, s. 48). Kasım 1977 yılında iki ülke arasında yapılan bir anlaşma ile Hindistan, Ganj sularının % 63'ünü Bangladeş'e vermeyi kabul etmiştir. Bunun yanında bu anlaşmayı Bangladeş topraklarındaki

Brahmaputra Nehri ile Ganj arasında, Ganj sularının artırılması konusunda, Bangladeş topraklarındaki bir kanal inşasının dikkate alınacağını farz ederek kabul ettiklerini ve ülkelerin nüfus, toprak ve diğer ihtiyaçlarının dikkate alınmasıyla, Ganj nehrinden adalet ve hakkaniyet ilkelerine göre yararlanmaları gerektiğini belirtmiştir (TOKLU, 1999, s. 58-59). Hindistan ayrıca Bangladeş'in Farakka barajının yapımına karşı çıkamayacağını, barajda tutulan suyun da barajı inşa eden ülkenin suyu olduğunu, su miktarının azalması açısından şikayetlerin ispat edilmesi gerektiğini belirtmiştir (KOLUMAN, 2002, s. 197).

Ayrıca Hindistan, 1968 yılında konu BM Genel Kurulu'na getirildiğinde, nehrin ana kanalının % 90'ının, su toplama alanının % 99'unun ve bütün sulama potansiyelinin % 99.5'inin Hindistan topraklarında bulunduğunu, bu nedenle Ganj nehrinin uluslararası bir akarsu olmadığını ileri sürmüştür. Son olarak ise, "Nepal Projesi" ile Ganj ve Brahmaputra nehirlerinin geliştirilmesi, Nepal toprakları içinde yapılacak barajlarla, büyük taşkınlar maruz kalan Bangladeş'te taşkınların önlenmesini, ayrıca Hindistan ve Bangladeş'te yeni alanların sulamaya açılması planlanmıştır (TOKLU, 1999, s. 59). Ganj suları konusunda Hindistan-Bangladeş ihtilafında, Hindistan'ın Türkiye'nin Fırat-Dicle konusundaki tutumuna paralel bir politika izleyerek, hakça kullanım ilkesini benimsediği söylenebilir (KOLUMAN, 2002, s. 197).

Hindistan ile Pakistan arasında çıkan diğer bir uyuşmazlıkta, İndus nehri ile ilgilidir. 1947-1960 yılları arasında süren anlaşmazlıkta, yukarı kıyıdaş ülke konumunda bulunan Hindistan, mutlak ülke egemenliği görüşünü benimsemiştir. 1952 yılında başlayan görüşmeler sonucunda, 1960 yılında imzalanan "İndus Suları Anlaşması"na göre; İndus nehri sularının % 80'i Hindistan'a, % 20'si ise Pakistan'a bırakılmıştır (SAR, 1970, s. 131-134).

1132. ABD ile Meksika Arasındaki İhtilaf

Rio Grande nehri, Colorado eyaletinden doğmakta ABD ile Meksika arasında 1.500 km sınır oluşturduktan sonra Meksika körfezine dökülmektedir. Nehrin uzunluğu 3.034 km'dir. ABD ile Meksika arasındaki Rio Grande nehri ile ilgili ihtilaf, 19. yüzyılın sonunda artmıştır. 1894-1895 yıllarında Yukarı Rio Grande üzerinde ABD'nin sulama amacıyla bazı tesisler yapması üzerine Meksikalı çiftçiler tarımda kullandıkları su miktarının azaldığını belirterek durumu protesto etmişlerdir (YANIK, 1997, s. 13). Meksika ile aralarında ortaya çıkan soruna çözüm bulmak amacıyla ABD Dışişleri Bakanlığı, ABD Başsavcısı'nın görüşlerine başvurmuştur (TOKLU, 1999, s. 56).

Başsavcı Judson Harmon, nehrin ABD içerisinde bulunan bölümünde bu ülkenin hakkı

bulduğunu, uluslararası hukukun nehrin sularının paylaşımı konusunda ABD'ye herhangi bir yükümlülük getirmediğini, ülkesi içinde kalan sulardan yararlanma olanağını kendi vatandaşlarından esirgemeyeceğini belirtmiştir. ABD Başsavcısının bu görüşleri sınıraşan sular konusundaki Harmon Doktrini (Mutlak Egemenlik Doktrini) olarak anılmaktadır. ABD Dışişleri Bakanlığı da, aynı görüşü savunmuştur. Bu görüşe esneklik getiren ABD, Meksika ile 1906 yılında “Rio Grande Sularının Sulama Amaçlarıyla Adil Bir Şekilde Dağıtımını Anlaşması”nı imzalamıştır. Bu anlaşmaya göre; ABD Teksas'tan yıllık 74 milyon m³ suyu Meksika'ya bırakmayı taahhüt etmiştir. 3 Şubat 1944 yılında yapılan anlaşma ile de; iki ülkeyi ilgilendiren Rio Grande, Colorado ve Tijuana nehirlerinden Meksika'ya belli miktarlarda su tahsis edilmesi kabul edilmiş, ABD'nin Rio Grande nehrinden ise yıllık ortalama 431.721 bin m³ su tahsis etmesi öngörülmüştür (SAR, 1970, s. 158).

ABD sınıraşan bir nehir olan Colorado nehri'nin ülkesinde kalan kesiminde 1898 yılından itibaren sulama kanalları açmaya başlamış, bu ise Meksika hükümeti ile arasında uyuşmazlıklara neden olmuştur. Colorado nehri, 1922 yılında yapılan bir sözleşme ile 7 eyalet arasında paylaştırılmış fakat Meksika'nın isteği ile sürdürülen görüşmelerle ancak 1944 yılında çözülebilmıştır. “Colorado ve Tijuana nehirleriyle Rio Grande'nin Fort Quitman'dan Meksika Körfezi'ne kadar Olan Kesiminin Sularının Kullanılmasına İlişkin Anlaşma” ile ABD nehrin tüm su potansiyelinin yaklaşık % 95'ine sahip olurken % 5'ini Meksika'ya bırakmıştır (BİLEN, 2000, s. 223). ABD, Meksika'nın bu nehir üzerindeki Boulder Barajı'nın inşaat ve bakım masraflarına katılmadığını belirtmiş ve verilen düzenli suyun daha büyük miktarlardaki düzensiz akıştan daha değerli olduğunu ileri sürmüştür. Colorado nehri ile ilgili olarak iki ülke arasında 1961 ve 1973 yıllarında da sulamadan kaynaklanan tuzluluk ve kirlilik ile ilgili iki ayrı anlaşma yapılmış, bu anlaşmalarda verilen miktarlarla ilgili herhangi bir düzenleme yapılmamıştır (TOKLU, 1999, s. 57-58).

1133. Meksika ile Guatemala Arasındaki İhtilaflar

Meksika ile Guatemala arasında da Usumacinte, Suchiate ve Grijalva nehirleri nedeniyle anlaşmazlık çıkmıştır. Aşağı kıyıdaş ülke Meksika, bu üç nehirde de yukarı kıyıdaş ülke konumunda bulunan Guatemala'ya, nehirlerin sularının paylaşımı konusunda bir anlaşma önermiş fakat 1990 yılına kadar olumlu bir yanıt alamamıştır. Daha sonra yapımı planlanan baraj projeleri, özellikle de “Meksika'nın Suchiate nehri üzerinde baraj yapmaya başlaması nedeniyle” (EROL, 2002, s. 199) görüşmelere başlanmıştır. Meksika ülkelerin baraj yapımlarını birbirlerine bildirmeleri gerektiğini ve bir yukarı kıyıdaş ülkenin kendi inşa

ettiği baraj sayesinde akışı düzene giren nehirde yararlanan diğer aşağı kıyıdaş ülkeden hak iddia edebileceğini belirtmektedir (Dışişleri Bakanlığı, 1996; s. 50).

1134. Lesotho Krallığı ile Güney Afrika Cumhuriyeti Arasındaki İhtilaf

Lesotho Krallığı ile Güney Afrika Cumhuriyeti arasındaki Senque/Oranj nehri sularının tahsisi konusunda yaşanan ihtilaf 1986 yılında imzalanan bir anlaşma ile kesin çözüme kavuşturulmuştur. Bu anlaşmaya göre; aşağı kıyıdaş ülke olan, Güney Afrika Cumhuriyeti'ne bırakılan su miktarları ile ilgili bütün düzenlemeler, iki ülke arasında oluşturulan bir OTK tarafından yürütülecek, Güney Afrika Cumhuriyeti'ne tahsis edilecek su Lesotho'nun, Senque/Oranj nehri üzerinde inşa ettiği hidroelektrik santrali, sulama barajı gibi su tesislerinin faaliyetlerini engellemeyecek düzeyde olacaktır. Ayrıca aşağı kıyıdaş ülke konumundaki Güney Afrika Cumhuriyeti, aldığı su karşılığında yukarı kıyıdaş konumundaki Lesotho Krallığına bedel ödemeyi kabul edecektir. Yapılan, anlaşmada ortak yapılacak su tesislerinde üretilen enerji gelirinin paylaşılması düzenlenmiştir (KAPAN, 2007, s. 177-178).

1135. Swaziland ile Güney Afrika Cumhuriyeti Arasındaki İhtilaf

Lesotho-Güney Afrika Cumhuriyeti ve Swaziland-Güney Afrika Cumhuriyeti arasındaki uyuşmazlık konusu diğer anlaşmazlıklardan biraz farklı bir içerik taşımaktadır. Güney Afrika Cumhuriyeti, uzun seneler egemenliği altında kalan Lesotho ve Swaziland'a, bu ülkelerin kalkınma çabalarına maddi kaynak sağlayabilecek sulama ve enerji projelerine bir çeşit destek tazminatı uygulamıştır. Yukarı kıyıdaş ülke konumundaki Lesotho ve Swaziland'a zaten sahip olduğu egemenlik haklarının, Güney Afrika Cumhuriyeti tarafından tanınmış olduğu söylenilebilir (EROL, 2002, s. 200-201).

1136. Macaristan ile Slovakya Arasındaki İhtilaf

Tuna nehri üzerinde gerçekleştirilecek olan Gabčíkovo-Nagymaros Projesi ile ilgili görüşmeler 1951 yılında başlamış ve 1974 yılı sonrasında hız kazanmıştır. Projenin gerçekleştirilebilmesi için Tuna nehri asıl yatağından kanallarla saptırılarak Slovakya ve Macaristan topraklarına akıtılacak, daha sonra eski yatağına döndürülecektir. 1977 yılında "Gabčíkovo-Nagymaros Baraj Sisteminin İnşası ve Ortak İşletmesi Anlaşması" ile proje için önemli bir adım atılmıştır. 1989'dan itibaren politik değişikliklerin neden olduğu çalkantılı müzakereler sonucunda, Macaristan 1992'de, 1977 Anlaşması'nı tek taraflı olarak feshettiğini açıklamıştır. Haziran 1993'te ise, iki taraf anlaşarak sorunu UAD'ye götürmeyi kararlaştırmışlardır (TOKLU, 1999, s. 62).

Macaristan, projenin sürdürülmesinin Tuna nehrinin ana yatağının değişmesine yol açacağını, bunun sonucunda bölgenin çevresel kaynaklarına zarar vereceğini belirtmiştir. Ayrıca, projenin sürdürülmesi ile ülkesel egemenliğinin ve uluslararası nehirlerin kullanımıyla ilgili genel kuralların ihlal edileceğini vurgulamıştır. Slovakya ise, Macaristan'ın tek tarafı olarak 1977 Anlaşmasını sona erdirmeyeceğini ve Macaristan aleyhine tazminata hükmedilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. UAD'de, 25 Eylül 1997'de aldığı kararla; Macaristan'ın 1977 Anlaşması'nı 1989'da tek tarafı olarak feshedemeyeceğini, anlaşmanın tek tarafı olarak çevresel zararlar doğuracağı iddiası ile feshedilmesinin haklı gerekçelere dayanmadığını, Gabcikovo Barajı'nın yapım masraflarının bu anlaşmaya göre tespit edileceğini ve karşılıklı verilen zararların telafi edilmesi kararına varmıştır (TOKLU, 1999, s. 63 vd.).

1137. Nil Nehri Havzasında Yaşanan İhtilaf

Dünyanın en uzun nehri olan Nil nehri 6.650 km uzunluğundadır. Nil nehri havzası Burundi, Ruanda, Zaire, Tanzanya, Mısır, Sudan, Etiyopya, Uganda ve Kenya'dan oluşan dokuz Afrika ülkesi arasında paylaşılmaktadır. Havza, 2,9 milyon km²'lik bir drenaj alanını kapsamakta ve bu alan bütün Afrika'nın % 10'unu meydana getirmektedir (BİLEN, 1996, s. 156 vd.). Havza içinde en büyük sulanabilir topraklara sahip olan ülke Mısır'dır. Havza sularından Mısır yılda 55 milyar m³ su almaktadır. Mısır 1971 yılında inşa edilen, Nil nehrinin regülasyonunu sağlayan, Asuan Barajı ile sulamadan dönen 12 milyar m³ suyu Akdeniz'e akıtmaktadır. Ayrıca El Selam Kanalı ile Sina Yarımadasının kuzeyindeki yaklaşık 200 bin hektarlık arazinin sulanmasını sağlayacak bir proje hazırlanmaktadır (ŞEN, 2002, s. 52-53).

Mısır-Sudan sınırı yakınlarındaki yıllık ortalama 84 milyar m³'lük su potansiyelinin %85'i yani 72 milyar m³'ü, Etiyopya platolarından Mavi Nil kolu ile gelmektedir. Diğer ülkelerin nehre katkısı ise 12 milyar m³'tür. Sudan ve Mısır topraklarından ise hiçbir katkı olmamaktadır (TOKLU, 1999, s. 77). Nil nehrinin kullanılması konusunda Mısır ile Sudan arasındaki ilk ciddi ihtilaf 1924 yılında çıkmış ve 1929 yılında, İngiltere ve Mısır arasında bir anlaşma imzalanmasıyla sona ermiştir. Anlaşmaya göre, diğer ülkeler göz ardı edilerek Mısır'a yılda 48 milyar m³, Sudan'a ise 4 milyar m³ su tahsis edilmiştir. Nil akarsuyundan istifade eden ülkeler arasında 1959 yapılan anlaşmaya göre ise; Etiyopya Mavi Nil üzerinden, Nil nehrine akan suların yönünü ve miktarını değiştirecek hiçbir girişimde bulunmayacağını taahhüt etmiştir. Ayrıca bu anlaşma ile Sudan Mısır'ın yapımını planladığı Asuan Barajı'nı onaylamış, barajın yıllık su miktarından 55.5 milyar m³ Mısır'a, 18,5 milyar m³ Sudan'a

verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu durum, Mısır nehrin oluşmasına hiçbir katkıda bulunmamakta ve ayrıca Asuan Barajı nedeniyle yıllık 10 milyar m³’lük su kaybına neden olmaktadır. Buna rağmen Mısır ile Sudan arasındaki anlaşmaya göre; 84 milyar m³ olan doğal akımının % 66’sı Mısır’a, % 22’si ise Sudan’a verilmiştir (DURSUN, 2006, s. 59). Geriye kalan su ise buharlaşma ile kaybolmaktadır. Mısır ve Sudan membalarında yer alan bütün kıyıdaş devletler yapacakları barajları veya herhangi bir faaliyete başlamadan önce bu iki ülkenin oluşturduğu OTK’ya müracaat ederek onay alacaklardır. Sudan Mısır ile anlaşarak bataklık ve ıslak alanları ıslah edebilecektir (ŞEN, 2002, s. 53-54).

Mısır, aşağı havza ülkesi konumunda olması ve nehre hiçbir katkısı olmamasına rağmen Nil nehrinin yönetimini elinde bulundurmaktadır. Nehir ile ilgili bütün kararların alınmasında aktör durumda olan Mısır, Sudan ile hareket etmekte ve kaynak ülkesi konumundaki Etiyopya’nın projelerini engellemeye çalışmaktadır. Etiyopya, Nil nehri ile ilgili olarak Mısır’ın savunduğu sınıraşan suların doğal şartlarında yukarı kıyıdaş ülkece hiçbir değişiklik yapılamayacağını belirten “Mutlak (Doğal) Bütünlük Doktrini”ne karşılık, “Mutlak Egemenlik Doktrini”ni savunmakta ve nehrin kendi ülke sınırları içerisinde kalan kısmında istediği gibi davranmakta serbest olduğunu ileri sürmektedir. (<http://www.radikal.com.tr/2000/04/08/yorum/01ort.html/27.01.06>) Mısır, İsrail tarafından Etiyopya’nın sulama projelerinin uygulamaya geçirilmesi teklifini ve Nil nehrinin Akdeniz’e dökülen kısmından Sina yarımadası boyunca yapılacak bir su kanalıyla Gazze şeridine su verilmesi teklifini reddetmiştir. Kısacası Nil nehri, Mısır’ın bölgedeki stratejik silahıdır. Ortadoğu’da yukarı kıyıdaş ülkelerin musluğu ellerinde bulundurdukları ve aşağı kıyıdaş ülkeleri etkileyecekleri kuralının tek istisnası Mısır’dır. Mısır’ın tarımının %99’u sulamaya dayalıdır. Nil sulama için tek kaynaktır (ŞEN, 2002, s. 55).

1138. Ürdün (Şeria) Nehri Havzasında Yaşanan İhtilaf

Uzunluğu 340 km. olan Ürdün nehri, Şeria Bölgesi’nden gelen üç kaynaktan; Suriye ve Lübnan’dan doğan Hasbani, Banyas ve İsrail’de bulunan Dan ırmaklarından oluşmaktadır. Taşıdığı yıllık su miktarı 1,5 milyar m³ olan Ürdün nehrinin sürekli akan tek kolu ise; Suriye’den çıkan, Ürdün ve Suriye sınırını oluşturan Yarmuk’tur. Nehir, kuzeyde Teberiyeye bataklarından ve Hule gölünden geçerek Teberiyeye gölüne akmaktadır. Bu gölden çıktıktan sonra da güneyde Lut gölüne (Ölü Deniz) dökülmektedir. İsrail 1951 yılında, Yukarı Teberiyeye bataklıklarını ve Hule gölünü kurutarak buharlaşma kayıplarını azaltmış, Yukarı Şeria ırmağının akımını artırmıştır (ŞEN, 2006, s. 85 vd).

1948 yılındaki Arap-İsrail savaşlarını sona erdiren 1949 ateşkes anlaşması ile silahtan arındırılmış bir bölge kurulmasından sonra, tarım ve yerleşim çalışmaları bu bölgeye kaydırılmıştır.

Şeria sularının kullanımı 1913 yılında Osmanlı İmparatorluğu tarafından, Filistin'deki kamu yatırımlarında sorumlu Georges Franghi'ye hazırlatılan, bölgenin su kaynaklarının kullanımı ile ilgili Franghi Planı'ndan beri en az 20 ulusal ya da uluslararası projeye konu olmuş, bunların büyük bir bölümü bölgenin siyasal sorunları nedeniyle taraflar arasında kabul edilip uygulanmamıştır (ULUATAM, 1998, s. 49). Üzerinde anlaşma sağlanan bir ortak kullanım planı olmaması nedeniyle, uygulanabilen ulusal projeler de taraflar arasında sürekli çatışmalara yol açmıştır. 1948 yılında kurulan İsrail devletinin Arap ülkelerince tanınmaması ve Şeria üzerindeki hak sahibi ülkeler arasındaki gergin ortam, bu nehir üzerindeki su sorununun görüşmeler yoluyla çözme sürecini tıkayan başlıca etken olmuştur (KUT, 1991, s. 107).

ABD Başkanı Eisenhower, 1953 yılında, her kıyıdaş ülkenin Ürdün nehrinin kullanımı için hazırladıkları planlarla birbirlerinin önüne geçmeye çalışması ve çatışmalar nedeniyle sorunun tırmanması üzerine, özel temsilcisi Erich Johnston başkanlığında bir heyet göndererek, "Johnston Planı" olarak adlandırılan bir su tahsis planı hazırlatmıştır. Plan, Suriye, Lübnan, İsrail ve Ürdünlü teknik heyetlerce uygun bulunmasına rağmen hükümetlerce uygulanmamıştır (ŞEN, 2002, s. 56). Plan ile bazı tesislerin inşası öngörülerek, İsrail'e 394 milyon m³, Ürdün'e 774 milyon m³, Suriye'ye ise 45 milyon m³ su tahsis edilmiş, bu teklife hem İsrail hem de Araplar itiraz etmiştir (BİLEN, 2000, s. 115). İsrail'in 1966 yılında Milli Su iletim borularını Teberiyeye Gölü'ne bağlaması, güneyde Ürdün nehrinin kurumasına sebep olmuştur.

Bunun üzerine Arap ülkeleri İsrail'i uluslararası yasaları çiğnediği, Ürdün nehri havzasından su transfer ettiği iddiası ile şikayet etmiş, İsrail ise kendi sularını kullanmakta olduğu üzerinde ısrar etmiştir. Araplar tarafından Şeria kaynaklarının yönünün değiştirilmesi teşebbüsünü ise; 1967 savaşından güçlü çıkan İsrail önlemiştir. İsrail, Ürdün nehri kaynaklarını büyük ölçüde kontrol etmektedir (MÜFTÜOĞLU, 1997, s. 22; KAPAN, 2007, s. 87). Mevcut durumda İsrail, Şeria nehrinden 640 milyon m³, Ürdün 120, Suriye ise 170 milyon m³ su kullanabilmektedir. Özellikle bu durum Ürdün aleyhine bir durum oluşmuştur (TOKLU, 1999, s. 74).

1999 yılında yaşanan kuraklık da özellikle İsrail ve Ürdün arasında gerginliğe yol

açmış, nehrin debisinin düşmesi üzerine İsrail, Ürdün'e vermeyi taahhüt ettiği su miktarını vermemiştir. Ürdün havzasındaki kaynaklar, iki ülke için de yeterli görülmemektedir. İsrail bölgede sanayi ve tarım alanlarında suyu en çok ve en verimli kullanan ülkedir. Ürdün nehrinden suyun elde edilmesi dışında Ürdün ve İsrail'de su elde etmek için atık su temizleme, deniz suyunu arındırma gibi başka metotlara başvurulsa da bu metotların yüksek maliyeti Ürdün ve Filistin gibi ülkelerin ekonomileri için kaldırılamaz bir yükür (KAPAN, 2007, s. 379; ŞEN, 2002, s. 58-59). Madrid Konferansı'ndan sonra ikili barış görüşmeleri çerçevesinde, İsrail ile Filistin'liler arasında imzalanan anlaşma ile önemli bir adım atılmıştır. Özerk yönetime ilişkin "Prensipler Deklarasyonu" Filistinlilerin Toprak ve Su İdaresi kurmasını ve bu yönetimin yetki ve sorumluluklarının ortak bir komite tarafından saptanmasını öngörmektedir. Ayrıca bu komitenin Batı Şeria ve Gazze'de yeraltı su kaynaklarının kullanılması konusunda denetim görevi de yapması kararlaştırılmıştır (BİLEN, 2000, s. 32-33; ZEHİR, 2004, s. 300).

1139. Litani Nehir Havzası ile İlgili İhtilaf

Litani nehri, bölgede aynı ülke içinde doğup, aynı ülke içinde denize dökülen tek nehirdir. Lübnan sınırları içerisindeki Bekaa vadisinden doğan, 145 km uzunluğundaki Litani nehri, yılda toplam 700 milyon m³ su taşımaktadır. Lübnan'ın sahip olduğu verimli su kaynakları gibi Litani nehri de bölge ülkeleri özellikle de İsrail tarafından uluslararası platforma taşınmaya çalışılmış ve bu nehir vasıtasıyla İsrail ve Filistin topraklarının sulanması amaçlanmıştır. Lübnan, Litani nehri üzerinde sadece Qirawn Barajı'nı yaptırmış, İsrail'in debisi yüksek olan Litani nehri ile Ürdün Nehrini birleştirerek Ürdün Barajı'nın debisinin artırılması teklifini reddetmiştir (ŞEN, 2002, s. 59).

Lübnan'ın toplam su varlığı, Lübnan'lı uzmanlara göre 3.200 milyon m³, İsrail'li profesör Shuval'a göre ise 9 milyar m³'tür (TOKLU, 1999, s. 75). İsrail'in 1982 yılında Güney Lübnan'ı işgal ettiğinde Golan tepelerini ele geçirmesinin bir nedeni de, Litani'yi besleyen su kaynaklarından yararlanmaktır. Golan tepelerinden elde ettiği su miktarı, İsrail'in toplam su talebinin %40'ını karşılamaktadır. İsrail'in 2000 yılında 800 milyon m³ su açığı olduğu ve Litani nehri, İsrail su sistemine dahil edildiği takdirde bu açığın %50'sinin giderilebileceği İsrail kaynakları tarafından yapılan araştırma sonuçlarında belirtilmiştir. Ayrıca nehir havzasında yaşayan Hıristiyanlar ile havzadan uzakta yaşayan Müslüman nüfus ile Filistinliler arasında suyun paylaşımı konusunda anlaşmazlık yaşanmaktadır. Gelecekte artacak nüfus ve kuraklıkla birlikte meydana gelecek su sıkıntısı ile beraber İsrail, Lübnan ve

Suriye arasındaki sorun kalıcı bir anlaşma imzalanmadığı sürece giderek artacağı tahmin edilmektedir (ŞEN, 2002, s. 61).

114. Su Sorununun Çevresel Nedenleri

1141. İklim Değişikliğinin Su Kaynaklarına Üzerindeki Etkileri

İklim değişikliği, mevsimlerin kayması ve küresel ısınma konuları özellikle son çeyrek yüzyılda dünya kamuoyunda en fazla tartışılan konulardan biri haline gelmiştir. İklim değişikliğine yol açan insan kaynaklı faaliyetlerin meydana getirdiği etkilerin giderek büyümesi ve çevre üzerindeki tehditlerinin ürkütücü boyutlara varmasıyla birlikte, bunun önüne geçme çabaları da evrensel boyutta gündemden güne artmaktadır. İklim sistemi, yerkürenin yaklaşık 4,5 milyar yıllık tarihi boyunca doğal olarak değişme eğilimi göstermiştir. Etkileri jeomorfolojik ve klimatolojik olarak iyi bilinen en son ve en önemli doğal iklim değişiklikleri, dördüncü zamandaki buzul ve buzul arası dönemlerde oluşmuştur. İklimdeki doğal değişebilirlik, iklim sisteminin iç kuvvetlerindeki değişiklikler sonucunda, volkanik püskürmeler nedeniyle ya da atmosfer ve okyanus dolaşımındaki ya da bunlar arasındaki etkileşimde ortaya çıkan bir değişikliğe bağlı olarak oluşabilir. Ancak, endüstrileşmenin başlaması ile birlikte, 19. yüzyılın ortalarından beri, doğal değişebilirliğe ek olarak ilk kez insan faaliyetlerinin de etkilediği yeni bir döneme girilmiştir (CEYLAN, 2005, s. 85).

Son zamanlarda medya organlarında da çok sık gündeme getirilen ve dünyamızı tehdit eden en büyük çevre sorunlarından birisi olarak adlandırılan iklim değişikliği, en başta fosil yakıt kullanımı, sanayileşme, enerji üretimi, ormansızlaşma ve diğer insan etkinlikleri sonucunda ortaya çıkmış, ekonomik büyüme ve nüfus artışı bu süreci daha da hızlandırmıştır. Küresel yüzey sıcaklıklarında 19. yüzyılın sonlarında başlayan ısınma 20. yüzyılın sonlarına doğru daha da belirginleşmiş, ortalama hava sıcaklıkları geçen yılda 0.4 ila 0.8 °C arasında artmıştır. Küresel iklimde gözlenen ısınmanın yanı sıra, en gelişmiş iklim modelleri, küresel ortalama yüzey sıcaklıklarında 1990-2100 dönemi içinde 1.4 C° ile 5.8 C° arasında bir artış olacağını öngörmektedir (KADIOĞLU-DOKUMACI, 2005, s. 85).

Bölgesel ölçekte gerçekleşmesi öngörülen değişiklikler ışığında, IPCC raporlarından yararlanarak, küresel iklim değişiminin ülkemizdeki muhtemel etkilerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- Ortalama iklim şartlarında, yağışlarda kışın küçük artışa rağmen, yaz yağışında büyük bir azalma ile birlikte bu aylarda buharlaşma artması,
- Yağışların mevsimlik dağılımının ve şiddetinin değişmesi,

- 1987'den beri zaten ortalamanın altında gerçekleşen kar örtüsü daha da azalması,
- Akım miktarının azalması,
- Kuraklığın sıklığı ve şiddeti artarken, taşkınların verdiği kayıpların daha büyük olması,
- Mevcut su kaynaklarının gereksinim duyulan su miktarını karşılayamaması yüzünden ortaya çıkan su baskısının, hem ulusal ve hem de bölgesel düzeyde artması,
- Türkiye'nin, yakın gelecekte su baskısının yoğun olarak yaşanacağı bir ülke olması,
- Su temin sistemlerinde belirsizlikler yaşanması dolayısıyla, yatırım projelerinin maliyetinin artması,
- Depolama tesislerinin planlanmasında, belirsizlik koşullarında planlama yapılmasına giderek daha çok gereksinim duyulması,
- Suya olan talebin azaltılması gayesiyle, suyun gerçekçi olarak fiyatlandırılmasına her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulması (EROĞLU, <http://www.dsi.gov.tr/> 23.05.2007).

Su kaynaklarına etki etmesi beklenen olaylardan birisi de nüfus artışına bağlı olarak endüstriyel faaliyetlerde kullanılan enerji kaynaklarının hava ve atmosferi kirlenmesidir. Bunun yerel ve küresel olmak üzere iki türlü etkisi bulunmaktadır. Birinci olarak, kirlenen havadaki gazların yağışlarla yıkanarak yeryüzüne düşmesi ve yeraltı sularına karışması neticesinde yeraltı sularının kirlenmesidir. İkinci olarak da, ozon tabakasının incelmeye sebebiyet vererek kısa dalgalı ışınımın yeryüzüne ulaşması ve yansıma olayının gerçekleşmesi sonucunda atmosfere geri dönememesi ile küresel ısınmanın meydana gelmesidir (ŞEN, 2006, s. 23).

Küresel sıcaklıklardaki artışlara bağlı olarak hidrolojik döngünün değişmesi; enerji tedariki güvenliği ve su kaynaklarının hacminde ve kalitesinde azalma, kara ve deniz ve buzulların erimesi, kar ve buz örtüsünün alan olarak daralması, deniz seviyesinin yükselmesi, kuraklık ve seller, iklim kuşaklarının yer değiştirmesi, yüksek sıcaklıklara bağlı salgın hastalıkların artması sonucunda dünya ölçeğinde sosyo-ekonomik sektörleri, ekolojik sistemleri ve insan hayatını doğrudan etkileyecek önemli değişikliklerin olabileceği beklenmektedir. Küresel ısınmaya bağlı iklim değişikliğinin etkileri bölgesel ve zaman periyodu açısından farklılıklar da oluşturabilmektedir.

Örneğin, dünyanın bazı bölgelerinde kasırgalar, seller ya da taşkınlar gibi şiddetli hava olaylarının, şiddetlerinde ve sıklıklarında artışlar olurken, bazı bölgelerinde uzun süreli

şiddetli kuraklıklar ve bunlarla ilişkili çölleşme olayları daha fazla etkili olabilmektedir. Bu tip bir iklim değişikliği, öngörülemeyen veya tahmin edilemeyen çevresel, sosyal ve ekonomik sonuçlar doğurabilmektedir. Küresel ısınmanın olumsuz yönlerinden, Türkiye'nin de etkilenmesi kaçınılmazdır. Türkiye Doğal Hayatı Koruma Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı önderliğinde 18 Mayıs 2007 tarihinde İstanbul'da düzenlenen basın toplantısında Türkiye'de son 40 yılda 1.300 bin hektarlık sulak alanın kaybedildiğini ve bunun üç Van gölü büyüklüğünde sulak alanın kaybedildiği anlamına geldiği belirtilmiştir. Ayrıca, Türkiye'de küresel ısınma sonucunda en çok su konusunda sıkıntı yaşanacağı da ifade edilmiştir (Milliyet, 19 Mayıs 2007, s. 3).

Uzun süreli sıcaklık değişikliklerini ve eğilimlerini ortaya çıkarmayı amaçlayan yeni araştırmalara göre, özellikle ilkbahar ve yaz mevsiminde hava sıcaklıkları, Türkiye'nin pek çok kentinde ısınma eğilimi göstermektedir. Yağışlardaki önemli azalma eğilimleri ve kuraklık olayları ise kış mevsiminde daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır.

Son yıllarda dünyanın bazı yörelerinde görülen aşırı kuraklıklar yanında, bazı bölgelerde yaşanan taşkınlar, iklim değişikliğinin sonuçlarını göstermesi bakımından büyük bir anlam ifade etmektedir. Dünya Su Konseyi, insanların geleceği için hayati bir öneme sahip olan suyun, kirlilik, iklim değişikliği ve birçok etkilerin altında bulunduğu gerçeğinden hareket ederek, su ile ilgili genel politikaların ve stratejilerin incelenmesi yönünde çalışmalara başlamış bulunmaktadır. 1980'de tropikal bölgelerdeki yıllık olarak tahrip edilen ormanlarının 11.4 milyon hektar olduğu tahmin edilmekteydi. Tehlike zillerini daha hızlı çaldıran bir tahmine göre, her yıl yok edilen tropikal ormanların toplamı 20 milyon hektara ulaşmaktadır. Bu da Panama'nın yüzölçümü kadar bir miktara eşittir (KENNEDY, 1995, s. 127).

Küresel ısınma ile su kaynaklarımızın önümüzdeki 50 yıl içinde % 30'unu kaybedeceğimiz uyarısında bulunan Su Vakfı Başkanı şu açıklamalarda bulunmaktadır: "Su konusunda elimizde hiçbir senaryo yok. Biz kaybın sadece içme suyu olacağını düşünüyoruz. Ama hidroelektrik santrallerimizi su yokluğundan durma noktasına gelince, enerji krizi de yaşayacağız. Öte yandan tarım sektörümüz susuzluktan üretim yapamayacak. Gıdasız kalacağız. Acilen bir enstitü kurup, susuzluğun vuracağı bütün kurumları bir araya getirip, senaryo hazırlamalı tedbirler almalıyız. Biz proje üretmezsek, tedbirler almazsak, dış ülkeler bize senaryolarını dayatacaklar! Su meselesi petrolden bile önemlidir. Dünya susuz kaldıkça bizim su kaynaklarımıza sahip çıkmaya çalışacaklardır. "Bizim projemiz var" deyip müdahale edecekler. Neden böyle olsun? Bu çok tehlikeli.

Enstitüye, su politikasına, susuzluk senaryolarına bu yüzden stratejik olarak da çok gereksinimiz var. Su kaynaklarımızı kendi çıkarına göre yönetmek isteyenlerin karşısına çalışmalarımızı koymalıyız” (<http://www.dusunenadam.com.tr/haberler.php?id=1279#/08.05.2007>).

Küresel ısınmanın, Türkiye üzerindeki etkileri 2007 yılının yaz aylarında oldukça yoğun bir şekilde hissedilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda Milliyet gazetesinin 4 Mayıs 2007 tarihli haberinde İstanbul'daki su sıkıntısının 170 km uzaklıktaki Melen suyu vasıtası ile karşılanması için projeler üretildiği ve projenin % 70 oranında tamamlandığı belirtilmiştir. Bu proje ile İstanbul'da yaşanabilecek kuraklık tehlikesine karşı önlem alınması düşünülmektedir. Zaman zaman, ülkemizde yaşanan kuraklıklar ve bunun neticesinde geriye dönen susuzluk tehlikesi alternatif su kaynakları bulma çalışmalarını tekrar gündeme getirmiştir.

Bu bağlamda, TBMM Küresel komisyonu üç ay süren çalışmalarının ardından hazırlamış olduğu taslak raporunda küresel ısınma ve iklim değişikliğinin Türkiye üzerindeki etkilerine dair bilim adamlarının hazırlamış olduğu senaryolara yer vermiştir. Bu bağlamda İklim Değişikliği Politikaları Araştırma Enstitüsü'nün acilen kurulması gerektiği teklif edilmiştir (Milliyet, 18 Mayıs 2007, s. 15). Bu konuda benzer bir çalışmayı Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı kurulacak Tarımsal Kuraklık Yönetimi ile kuraklığın Türkiye'deki etkileri üzerine analizler yaparak, tarımsal kuraklık eylem planı hazırlamayı planlamaktadır. Tarımsal Kuraklık Yönetimi Koordinasyon Kuruluna bağlı olarak izleme, erken uyarı ve tahmin komitesi, risk değerlendirme komitesi, veri akış birimi ve çalışma grubu oluşturmayı planlamaktadır. Yapılacak olan bu faaliyetlerle kuraklığın etkilerini azaltmak üzere gerekli ölçümlerin yapılması envanter ve rasat bilgilerinin toplanması, değerlendirilmesi, risk analizlerinin yapılması, genel hidrometrik çalışmalar çerçevesinde su potansiyelinin belirlenmesi, tarımsal kuraklık eylem planının yaptırılması ve uygulama kararı ile icraatların yapılması temin edilecektir (YİĞİT; 2005, s. 44; Milliyet, 8 Ağustos 2007, s. 8).

1142. Çevre Kirlenmesinin Su Kaynakları Üzerine Etkisi

Tarım ve sanayideki gelişme yeryüzündeki su kaynaklarında hem miktar hem de kalite bakımından etkilemiş bulunmaktadır. Bunun en büyük sebebi, 20. yüzyılda dünya nüfusunun 1,6 milyardan 5 milyarın üzerine çıkması ve bunun sonucu olarak suya karşı talebin artışıdır. Gelişme yolundaki ülkeleri hemen hepsinde, fazla nüfus, hızla gelişen bir sanayileşme süreci ve hemen hemen hiç kanalizasyon ve arıtma tesisi bulunmayışı vb. nedenlerin bir araya

gelmesi yüzünden bir zamanlar saf ve temiz olan sular artık saflığını yitirmektedir.

Artan su gereksiniminin önemli bir kısmının elde edildiği yeraltı sularının kirlenmesi önemli bir çevre sorunu oluşturmaktadır. Yeraltı sularında kirlilik, insan faaliyetleri sonucu ya da doğal olaylardan kaynaklanabilmektedir. İnsan kaynaklı kirlilik, evsel ve sanayi atıkları, tarımsal ilaçlar ve gübreleme, madencilik, yeraltı sondaj kuyularının hatalı inşasından kaynaklanmaktadır. Evsel ve sanayi atıkları, eskiye oranla daha fazla deterjan ve ağır metal içermektedir. Bunların da artılması her zaman yapılmadığından yeraltı sularına karışması olasılığı bulunmaktadır. Eğer bu karışım, yeraltı sularının beslenme bölgeleri üzerindeyse etkisi fazla olmaktadır. Bir başka etken olan tarımsal ilaç ve gübre kullanımı, yerleşim yerleri dışındaki tarım alanlarında ve bunun altındaki yeraltı sularında oldukça kirlilik yaratmaktadır. Özellikle, 1950’li yıllarda yapılan yanlış ilaçlamaların etkisini önümüzdeki yıllarda ortaya çıkacak ve yeraltı sularının kalitesi bozulacaktır. Bu kirliliğin tespit edilmesi bile oldukça zor ve yüksek maliyetler gerektirmektedir. Bunların yanında kirlenmiş yüzey sularının yeraltı sularına karışması da bir başka kirlilik kaynağıdır. Yüzey sularında kirlilik, kirletici kaynağın ortadan kaldırılmasıyla hızlı bir biçimde temizlenebilir. Yeraltı sularındaysa bu temizlenme çok uzun sürelerde olmaktadır (ŞEN, 2006, s. 109; GÖZCELİOĞLU, 2005, s. 17).

Dünya nüfusundaki artış, sulama için yüklü yatırımlar yapılmasını teşvik etmiştir. Sulanan topraklar 1900-1950 yılları arasında iki katına çıkmış, o tarihten bu yana da 2.5 katından fazla artarak, yerküre itibarıyla toplam 250 milyon hektara ulaşmıştır ki, bunun büyük kısmının yer aldığı gelişen ülkelerde, hem nüfus artışı en yüksek oranları bulmakta hem de suyun sağlanması bakımından büyük ölçüde mevsimlik veya bölgesel olarak sık sık meydana gelen iklim değişikliklerine maruz kalınmaktadır. Günümüzde Çin, Hindistan, Endonezya ve Peru, gıda üretiminin yarıdan fazlasının yetiştirildiği arazileri sulamak mecburiyetindedir. Ancak özellikle gelişmekte olan ülkelerde yapılan yanlış ve bilinçsiz sulamadan dolayı, hem toprağın hem de su kaynaklarının kirlenmesi tehlikeli biçimde artmaktadır.

Dünyadaki milyonlarca çiftçi ile aileleri için sulamanın bir nimet olduğu ispatlanmıştır; ne var ki, zararlılara karşı mücadele ilaçları gibi yeni teknolojiler de kendi dezavantajlarını beraberinde getirmektedir. Her yıl çok büyük miktarlarda su, yeryüzündeki nehirlerden, akarsulardan ve akiferlerden alınarak bitkisel ürünlerin sulanmasında kullanılmaktadır. Zaman içinde durum arazilerin su altında kalmasına ve tuzlanmasına, yeraltı su kaynaklarının

azalmasına ve bunlara kirlilik bulaşmasına, göllerin ve iç denizlerin küçülmesine ve doğal hayat ile balıkların yaşam alanlarının tahrip edilmesine yol açmıştır. Toprak ve su kaynaklarının kirlenmesi, günümüzde hem gelişmiş ve hem de gelişmekte olan ülkelerin karşı karşıya bulunduğu en büyük çevre problemlerinin başında gelmektedir. Gelişmiş ülkeler, insanların eğitim, bilinç ve ekonomik durumlarının verdiği avantajlardan dolayı, bu tehlike ile daha etkili şekilde mücadele imkanı bulurken; kalkınmamış olan memleketlerde problem bütün şiddetiyle devam etmektedir.

Avrupa'daki nehirlerde ise, endüstri atıklarından kaynaklanan kirlenme görülmektedir. Bu kıtadaki nehirlerde tespit edilen nitrat oranı, temiz kabul edilebilecek bir nehirden 45 kat daha fazladır. ABD'deki Missisipi nehrinin denize taşımış olduğu kirlilik yüzünden, nehrin döküldüğü Meksika Körfezi'nde oksijenin bulunmadığı 4.000 km²'lik ölü bir alan oluşmuştur (PAMUKÇU, 2000, s. 46).

İnsan faaliyetleri ve tüketimi sonucunda en büyük çevre felaketlerinden biri de Orta Asya'daki Aral gölünde meydana gelmiştir. Aral gölünde, ekolojik felaket Sovyetler Birliği döneminde, 1950-1960 yıllarında, Orta Asya'da pamuk üretimi artırma politikalarının uygulamaya konulmasıyla birlikte başlamıştır. Aral gölündeki mevcut kirlenme, dünya tarihinde insanlar tarafından gerçekleştirilen en büyük kirlenmedir. Ünlü Biyoloji Profesörü Koboloviç: "Bizler bir nehirlerde bir denizi yeryüzünden yok eden yegane memleket olduk" diyerek Aral gölünün durumunu açık bir şekilde izah etmiştir (KOLUMAN, 2002, s. 100). Amu-Derya ve Sir-Derya nehirlerinin mecrası, pamuk tarlalarını sulamak için saptırılmadan evvel, Aral gölüne yılda ortalama 50 milyar m³ su boşalırken, saptırma işleminden sonra göle yılda 2 milyon m³ su dökülmektedir. Bu yüzden 1960'tan bu yana gölün derinliği 19 m. düşmüş bulunmaktadır. Amu-Derya nehrinin kuruyan deltasında ve gölün su almayan alanlarındaki hastalıklar, halen bölgeden göç etmemiş insanları oldukça olumsuz etkilemektedir (KAPAN, 2007, s. 196; PAMUKÇU, 2000, s. 47).

Aral Gölü'nün kurumasıyla şimdiden 38 bin km²'lik çöl alanı % 30 büyümüş, 10 milyon hektar otlak alanı kaybolmuş, balıkçılık tamamen durmuş, doğal iklimin dengesi bozulmuştur. Kışlar daha soğuk ve uzun, yazlar daha kurak ve sıcak olmaktadır. Aral gölünün bu çevresel felaket sonucu kaybettiği kıyı alanı uzunluğu 100-150 km olup, deniz yatağının 33 km'den fazlası açığa çıkmış ve bunun sonucunda yılda 75 milyon ton toksik toz ve tuz, rüzgar ile kaldırılıp 500 km'lik bir çevreye, yani Himalaya, Beyaz Rusya ve Rusya Federasyonu'nun Kuzey Kutbu bölgesine kadar dağılmaktadır.

(<http://www.ekitapyayin.com/id/062/susorun02-02.html/24.07.05>).

1143. Nüfus Artışı ve Şehirleşmenin Meydana Getirdiği Su Problemleri

Dünya genelinde sanayinin gelişmesi ve artan refah sebebiyle su tüketiminin artması, dikkat çekici rakamlar ortaya çıkarmaktadır. 1940 yılında dünyadaki toplam su tüketimi 1000 km³ iken, bu miktar 1960 yılında ikiye katlanmıştır. 1990 yılında ise dünyadaki su tüketimi 4.130 km³ olarak gerçekleşmiş olup, bu miktarın yüzde 65'i sulamada, yüzde 23'ü içme-kullanma suyu olarak, yüzde 12'si de sanayi sektöründe kullanılmaktadır. 2000 yılında ise, su tüketimi yaklaşık olarak % 25 oranında artarak 5.190 km³'e ulaşmıştır, Dünyada kişi başına su tüketimi yılda ortalama 850 m³ civarında bulunmaktadır. Dünya nüfusunun yılda 80 milyon kişi arttığı göz önünde bulundurulduğunda, dünyadaki tatlı su ihtiyacının yılda 68 km³ artması kaçınılmaz görünmektedir (KOLUMAN, 2002, s. 8).

Tablo 3: Kişi Başına Ortalama Yıllık Su Miktarı (m³)

	1990	2000	2010	2020
Türkiye	3.223 (1.611)	2.703 (1.351)	2.326 (1.163)	2.002 (1.000)
Suriye	1.636	1177	880	760
Irak	2.352	1.848	1.437	1.062

(BİLEN, 2000, s. 73)

Su tüketiminde en büyük pay tarımdaki sulamaya aittir. Ortalama % 70 olan bu miktar, Asya ve Afrika ülkelerinde % 85 oranını aşmaktadır. Su tüketiminin ikinci büyük alanı ise sanayidir. Sanayinin bu alandaki payı % 23-25'tir. Bu oran ülkelerin gelişme seviyesi ve ekonomik yapısının farklılığı nedeniyle, dünya genelinde büyük çeşitlilikler göstermektedir. Üçüncü dünya ülkelerinde sanayideki su tüketimi % 10 oranında iken, gelişmiş ülkelerde bu oran % 60 ve yukarıdadır. Tarım sulaması ve evsel tüketimdeki kullanım şeklinin tersine, sanayide kullanılan suyun büyük kısmı, ilave üniteler yahut arıtma yoluyla tekrar kullanılabilir. Dünya genelinde, evlerde içme, yemek pişirme, temizlik vs. için yapılan su tüketim miktarı % 8 oranında hesaplanmaktadır. Ancak, bu tüketimde bölgeler arasındaki gelir farkı, gelişmişlik seviyesi, tesis durumu ve diğer faktörler sebebiyle değişim göstermektedir. Sanayileşmiş ülkelerin yerleşim alanlarında, kişi başına günlük 1000 litre su tüketilirken, bu miktar kırsal alanlarda 100-370 litre arasında değişmektedir. Afrika kıtasındaki köylerde ise 20-70 litre arasında bir tüketim yapılırken, suyun ancak kilometrelerce uzaktan sağlanabildiği kurak bölgelerde ise, 2-5 litre arasında bir tüketim

gerçekleşmektedir ki, bu fiziki olarak en alt seviyedir.

1975-2000 periyodundaki 25 yıllık dönemde, dünya nüfusu 2000 yılında 6 milyara ulaşmıştır. Bu tarihten itibaren, içinde bulunduğumuz 25 yıllık periyotta, dünya nüfusunun 1.03 oranında artarak 2025 yılında 8 milyara ulaşması beklenmektedir. 2025 yılına gelindiğinde gelişmiş ülkelerdeki nüfusun %84'ünün, gelişmekte olan ülkelerdeki nüfusun ise %56'sının kentlerde yaşayacağı tahmin edilmektedir. Bu eğilim, artan gıda ihtiyacı yanında, hızlı kentleşme sonucu içme-kullanma ve sanayi suyuna olan taleplerin bölgesel alanda giderek artmasını beraberinde getirmektedir (KOLUMAN, 2002, s. 9).

Sürdürülebilir kalkınma için en önemli hayati kaynaklardan biri sudur. 20. yüzyılda dünya nüfusu 19. yüzyıla oranla üç kat artmasına rağmen, su kaynaklarının kullanımının altı kat arttığı belirlenmiştir. Ancak bu hızlı tüketim, kaynaklardan yararlananlara eşit fırsatlar ve yararlar sağlayacak şekilde sürdürülebilir özelliklere sahip değildir. Bunun sonucu olarak, tüm dünyada su krizinin yaşanması kaçınılmaz olarak değerlendirilmektedir.

Gelecek yıllarda, özellikle büyük kentlerde, su ihtiyacının giderek artması beklenmektedir. 20 yıl içerisinde gelişmekte olan ülkelerde gıda ürünlerinin yetiştirilmesi için % 17 oranında daha fazla suya ihtiyaç duyulacaktır. Bu noktadan hareketle toplam su tüketimindeki artışın % 40 olacağı tahmin edilmektedir. Diğer taraftan, göller, nehirler, sulak alanlar ve denizler balıkçılık vb. su ürünleri istihsaline dayalı ekonominin ana kaynaklarıdır. Sel, kuraklık, kirlenme ve benzeri doğal etkiler bu kaynakların sürdürülebilirliğini hızla tehdit etmektedir. Bazı tahminler, 2025 yılından itibaren 3 milyardan fazla insanın su kıtlığı ile yüz yüze geleceğini göstermektedir. Bunun nedeni, dünyadaki su kaynakları miktarının yetersiz olmayışı değil, yönetiminin iyi yapılamamasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla dünya su krizi bir kıtlık değil, yönetimsizlik krizidir. Küresel ölçekte herkese yetecek kadar kaynak bulunmasına rağmen, iyi ve sürdürülebilir bir yönetim politikası benimsenmediği için geleceğe ilişkin tehditler ciddi boyutlara ulaşmaktadır (http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-2.pdf/15.08.2007).

Dünyada el değmemiş su gücü potansiyelinin, kullanılmaya açılmış ve açılması planlanan miktarın üzerinde olduğu bilinmektedir. İnsanların halen kullandığı suyun yetersiz gözükmemesinin en önemli sebebi, yanlış alışkanlıklardan, teknolojinin yanlış kullanılmasından kaynaklanan aşırı israf olmaktadır (ZEHİR, 1998, s. 34).

Devlet İstatistik Enstitüsü, 2030 yılı için nüfusumuzun 100 milyon olacağını öngörmüştür. Bu durumda 2030 yılı için kişi başına düşen kullanılabilir su miktarının

1000 m³/yıl civarında olacağı söylenebilir. Mevcut büyüme hızı, su tüketim alışkanlıklarının değişmesi gibi faktörlerin etkisi ile su kaynakları üzerine olabilecek baskıları tahmin etmek mümkündür. Ayrıca bütün bu tahminler, mevcut kaynakların 25 yıl sonrasına hiç tahrip edilmeden aktarılması durumunda söz konusu olabilecektir. Dolayısıyla, Türkiye'nin gelecek nesillere sağlıklı ve yeterli su bırakabilmesi için kaynakların çok iyi korunup, akılcı kullanılması gerekmektedir (KOLUMAN, 2003, s. 39).

İKİNCİ BÖLÜM

AKARSU İLE İLGİLİ TEMEL YAKLAŞIMLAR VE DÜZENLEMELER

21. Akarsular İle İlgili Tanımlamalar

Akarsular, göller, kanallar ve yeraltı suları günümüzde birçok bakımdan suyuolları genel adı altında yer almaktadır. Suyolları, bazen tek bir devletin sınırları içinde yer alırken bazen de iki ya da daha fazla devletin sınırlarından geçmekte veya sınır oluşturmaktadır. Uluslararası suyuolları iki kategoride ele alınmaktadır. Birincisi ulaşımaya yönelik, ikincisi ise ulaşım dışı ve özellikle ekonomik maksada yöneliktir (PAZARCI, 1989, s. 221).

Devletlerin, kendi topraklarında doğan ve kendi toprakları üzerinden denize dökülen akarsular üzerinden mutlak egemenlik hakları vardır. Bu sulara, uluslararası hukukta genel kabul gören adıyla “ulusal akarsu” denilmektedir (TOLUNER, 1989, s. 1; PAZARCI, 1989, s. 221).

Bir de sınır akarsuları bulunmaktadır. Bunlar, farklı devletlerin sahip oldukları ülkeleri birbirinden ayıran “sınır teşkil eden akarsulardır”. Bu tür akarsularda ayırım çizgisi ya akarsuyun tam ortasından geçer ya da akarsuyun ulaşımaya imkan verdiği durumlarda ulaşım yapılabilen bölümün ortasından geçer (VERSAN, 1993, s. 442). Bazı akarsular iki veya ikiden fazla devlet sınırlarını geçerek denize ulaşırlar ki bunlara da “çok uluslu akarsular” denilmektedir (KAPAN, 2007, s. 45; PAZARCI, 1996, s. 243).

Akarsular için 19. yüzyıl dahil olmak üzere uluslararası hukukta müşterek sular veya ortak sular kavramları kullanılmakta iken 20. yüzyıldan itibaren uluslararası su veya sınırışan su kavramları kullanılmaya başlanmıştır. 20. yüzyıla kadar “sınıırışan suların” daha çok ulaşım amaçlı tanımlanması var iken, aynı yüzyılda gelişen teknoloji akarsulardan faydalanma şeklini ulaşımın yanı sıra tarım, ekonomi, endüstri ve enerji üretimi gibi alanlara kaydırmıştır (AKMANDOR, 1994, s. 5 vd.).

Uluslararası akarsu kavramı, ilk defa 1815 Viyana Kongresi nihai senedinin 108. maddesinde kullanılmıştır. Daha sonra 30 Mart 1850 Paris Anlaşması'nın Tuna nehrine ilişkin 15. maddesinde, Versay Anlaşması'nın 331. maddesinde ve Uluslararası Hukuk

Enstitüsünün 1934 tarihindeki Paris oturumunda uluslararası akarsular ile ilgili kabul ettiği belgenin birinci maddesinde yer almıştır. Uluslararası Sürekli Adalet Divanı, 1929 yılında “Oder Nehri Olayı’nda uluslararası akarsu kavramını tanımlamıştır. Adalet Divanı olayla ilgili kararında kavramı tanımlarken iki kıstası göz önünde bulundurmıştır. Bunlar; akarsuyun ulaşımına elverişli olması ve akarsuyun iki veya daha fazla devletin topraklarından geçmesi ya da iki ve daha fazla devlet arasında sınır oluşturmasıdır (BAĞIŞ, 1994, s. 226).

Uluslararası akarsuları ilgilendiren iki kavram daha bulunmaktadır. Bunlar kıyıdaş devlet ve su havzasıdır. Ulaşım için kullanım açısından tanımlanan uluslararası akarsularda, ilgili devletler “kıyıdaş devlet” adı ile belirtilmektedir (KAPAN, 2007, s. 47; TOKLU, 1999, s. 10). Bu tanımlama daha çok akarsuların ulaşımına elverişli kısımlarında kıyısı olan devletler için kullanılmaktadır. Ancak, ulaşım dışı kullanım açısından tanımlamalar uluslararası akarsularda da ilgili devletleri belirtmek için kıyıdaş devlet tanımı kullanılmaktadır (OLCAY, 1997, s. 48 vd.).

Akarsuların akış yönü dikkate alındığı zaman da akarsuyun akış yolunun yukarısındaki devlete “yukarı kıyıdaş” veya “membra ülkesi”, aşağısında bulunan devlete veya devletlere ise “aşağı kıyıdaş” veya “mansap” ülkesi tanımlamaları yapılmaktadır (ESENİYEL, 2001, s. 7).

“Su havzası” ise, kısaca bir akarsuyun ve kollarının beslenme alanını oluşturan bölgelerdir. Uluslararası Hukuk Derneği, 1958 New York Kararı’nda uluslararası akarsu havzasını “İki veya daha çok devletin ülkeleri dahilinde kalan ve içindeki yüzeye gerek doğal gerekse suni bütün akarsuların, belirli bir alanın sularını akıtarak bir denize mahreci bulunmayan kapalı ülke içi kısımlara açılan ortak mahreçlerde bulunduğu bölgelerdir” şeklinde tanımlamaktadır (ALTINBİLEK, 2000, s. 29).

22. Su Hukuku Açısından Yaklaşımlar

Sınıraşan akarsular meselesinde esas dikkat çeken nokta, ilgili tarafların sulardan hangi ölçütlere uygun şekilde yararlanacağı hususudur. Suların paylaşımı iki değişik biçimde gerçekleştirilebilmektedir. Bunlar:

- Su miktarının ilgili devletlerarasında miktar olarak paylaşımı,
- Su miktarının coğrafi bölgelere göre bölünerek, ilgili devletlere belirli bir kesim üzerinde yararlanma hakkının münhasır bir biçimde tanınmasıdır (PAZARCI, 1989, s. 235).

Önemli olan, devletlerin egemenlik haklarından doğan yetkileri değil, daha çok konu ile ilgili bu yetkilerin kapsam ve sınırıdır. Sınıraşan suların kullanım hakları üzerine iki karşıt

görüş vardır. Birincisi, bir ülkeye diğer tarafları dikkate almadan, ulusal sınırları içinde bulunan bütün su kaynakları üzerinde tam mülkiyet hakkının tanınması ve kullanım hakkının verilmesidir. İkinci karşıt görüş ise, bir ülkeye diğer ülkelerin nicel ve nitel su miktarlarını değiştirme veya etkileme hakkı vermektedir. Bu görüş, yukarı kıyıdaş ülkenin suyu nasıl kullanması gerektiği konusunda, aşağı kıyıdaş ülkelerin gereklerini dikkate alması hususunda zorunluluk getirmekte ve yukarı kıyıdaş ülkelerin su kullanımını kontrol etmeyi hedeflemektedir. İkinci doktrini, yukarı kıyıdaş ülkeler, mülkiyet haklarına müdahale olarak değerlendirmekte ve kabul etmemekte, buna karşılık ise aşağı kıyıdaş ülkeler birinci doktrinin kendi kullanım kararlarını etkilemesi yüzünden reddetmektedir (KUT, 1991, s. 105).

Bu nedenle de, sınıraşan sulara taraflar arasında kesin bir kullanım hakkı tesisi zorlaştırmakta ve uluslararası ilişkilerde savaşımlara kadar varabilen sorunlar ortaya çıkartmaktadır. Sınıraşan sular meselesini çözmek ve komşu devletlerarası ilişkileri düzenlemek amacıyla uluslararası yaklaşım, 1966 Uluslararası Hukuk Derneği'nin Helsinki kurallarıyla "hakça ve makul kullanım" ve "başkalarına önemli zarar vermeme" esaslarını tavsiye etmiştir (AYTEMİZ-KODAMAN, 2006, s. 528).

Böylece taraflar için daha eşit ve adil bir kullanım sağlayacak yaklaşıma doğru hareket etmeye başlanmış ve 1997'de BM Genel Kurulunda "Başkasına önemli zarar vermeden, hakça ve makul yararlanma" esasına dayanan bir karar oylanarak kabul edilmiştir. Tabi ki bu çalışmaların etkinliği, yeterince açıklayıcı ve zorlayıcı olmamaları sebebiyle, ülkelerin taraf olup olmamasına göre değişebilmektedir.

Bu tanımlardan başka, sınıraşan sulara uygulanabilen hukuksal teoriler bulunmaktadır. Birçok çözümün oluşmasına imkan tanımış olan bu doktrinler şunlardır:

221. Mutlak Egemenlik Doktrini

Alman hukukçu Klüber, 1851 tarihli eserinde, her devletin kendi amaçlarını gerçekleştirmek için başka devletler yönünden zararlı etkiler doğursa bile, akarsuların mecralarını değiştirmek suretiyle düzenleme hakkına sahip olduğunu ileri sürmüştür. Ancak bu görüşe adını veren ABD Başsavcısı Harmon olmuştur. Bu görüşü savunanlar görüşlerini Harmon'un değerlendirmelerine dayandırmışlardır (ACABEY, 2006, s.95).

Harmon Doktrini olarak da adlandırılan Mutlak Egemenlik görüşü; yukarı kıyıdaş devletin aşağı kıyıdaş devleti etkilemesini göz önünde bulundurmadan akarsuları istediği şekilde kullanması şeklindedir. Görüş ayrıca, karasal egemenlik teorisi olarak da

adlandırılmaktadır (BİR, 1986, s. 74; SHIVA, 2003, s.95)

Bu görüş ilk olarak, ABD Başsavcısı Judson Harmon tarafından, ABD ve Meksika arasındaki Rio Grande akarsuyu ile ilgili olarak ortaya çıkan anlaşmazlık sırasında ileri sürülmüştür (SAR, 1970, s.106). Bu görüşü ABD, 1944 yılında Meksika ile imzalanan anlaşmaya kadar savunmuştur. ABD, 1944 yılında Meksika ile imzalanan Colorado, Tijuana, Rio Grande nehirlerinin kullanımına ilişkin anlaşmanın Senato’da onaylanması sırasındaki çalışmalarda ve 1961 yılındaki Columbia nehri kullanımına ilişkin anlaşmanın imzalanmasından önce verilen muhtırada bu görüşü savunmaktan vazgeçmiştir (BİLEN 2000, s. 213 vd.).

Eyaletler arası davalarda yerel mahkemeler hakça paylaşım görüşünü uygulamış ve Harmon Doktrinin reddetmişlerdir. Harmon Doktrini, 1945’te Senato Dış İlişkiler Komitesinde reddedilmiş ve 1944 yılında Meksika ile imzalanan Colorado, Tijuana, Rio Grande nehirleri sularının kullanımına ilişkin anlaşmada hiçbir şekilde uygulanmamıştır (TOKLU, 1999, s. 22).

Mutlak egemenlik görüşü, sadece tek bir devletin mutlak egemenliğini benimsemiş olması dolayısıyla eleştirilmiştir. Çünkü, diğer komşu devletlerin haklarını dikkate almamış, yukarı kıyıdaş devletin egemenliğinin haklar yanında, yükümlülüklerde yükleyeceğini göz ardı etmiştir. Bu görüş, aşağı kıyıdaş devletlerin de haklarının korunması ve hakkaniyetin sağlanması amacıyla üretilen yeni fikirlere yerini bırakmak zorunda kalmıştır (İNAN, 1994, s. 249).

222. Doğal Durumun Bütünlüğü Görüşü

Bu görüş aşağı kıyıdaş devletin menfaatlerini korumak, uluslararası nehirlerden faydalanmasına imkân vermek amacıyla ortaya atılmıştır. Sahildar hakları görüşüne göre; “Sahildar, arazisine giren nehrin doğal durumunu koruyarak, hiçbir değişikliğe uğratmadan akmasını sağlamakla yükümlü tutulmuştur. uluslararası nehirlerde, kat ettikleri devletlerin ülkelerinden geçerken, doğal durumlarını bozmamak zorundadır” (İNAN, 1994, s. 249).

Bu görüşe göre yukarı kıyıdaş devletler, aşağı kıyıdaş devletlerin nehirdeki haklarına zarar verecek şekilde suyu saptıramaz, kesemez, akışını yapay olarak arttıramaz ve eksiltemez.

Bu görüşün uygulamaya konulmasının sonuçları ise şunlardır:

- Yukarı kıyıdaş devlet, uluslararası nehrin aşağı kıyıdaş devletin ülkesinde yer alan

kesimindeki suların fiziksel niteliğinde herhangi bir değişiklik yapamaz,

- Aşağı kıyıdaş devletin, uluslararası nehrin yukarı kıyıdaş devlet tarafından kullanılmasında veto hakkı vardır,

- Aşağı kıyıdaş devletin ilerdeki muhtemel kullanımları korunmaktadır.

Pakistan'ın da İndus nehri uyuşmazlığında doğal durumun bütünlüğü görüşünü savunduğu ileri sürülmesine rağmen Toklu ve Sar bu uyuşmazlığa ilişkin belgelerin incelemesinden bu sonuca varılamayacağını belirtmişlerdir (SAR, 1970, s. 224). İspanya'da Lanoux gölü ve Carol nehri uyuşmazlığında Fransa'ya karşı, doğal durumun bütünlüğü görüşünü savunmuş ancak daha sonra bu görüşünde yumuşamıştır (TOKLU, 1999, s. 26). Carol olayı ile ilgili olarak hakem mahkemesi doğal durumun bozulmasının tek başına hukuka aykırılık oluşturmayacağına karar vererek bu görüşü kabul etmemiştir. Nil nehri ile ilgili antlaşmalarda kıyıdaşların sularda "önemli değişiklik" yapamayacakları veya "önemli zarar" veremeyeceklerine ilişkin hükümler yer almışsa da aksine yorumla, "doğal durumun değişikliğinin yasaklanmadığı aksine nehirlerde bazı değişikliklerin yapılabileceği" anlamına gelmektedir.

Mahkeme kararlarına baktığımızda ise yukarı kıyıdaş devletlerin uluslararası nehirlerin doğal niteliklerini değiştiremeyecekleri iddiası ile ilgili olarak uluslararası alanda verilmiş mahkeme kararları da mevcuttur. Bu kararların en önemlisi Lanoux gölü hakemlik mahkemesi kararıdır. Diğer kararların çoğu federal devletlerarasında konu ile ilgili çıkan uyuşmazlıklarla ilgilidir (SAR, 1970, s. 232).

Bilimsel kurumların kararları "Doğal Durumun Bütünlüğü Görüşüne" karşıdır. Bu teori sınıraşan sulardan faydalanma eylemlerini düzenleyecek nitelikte bulunmamaktadır.

223. Ön Kullanım Üstünlüğü Doktrini

Kıyıdaş devletlerin, uluslararası nehir sularından diğer kıyıdaş devletlerden önce başlattıkları faydalanmaların, mutlak saygı gösterilmesi gereken bir kazanılmış hak olarak değerlendirilmesi, bunlara hiçbir şekilde zarar verilmemesi gerektiğini düşünen bu görüş ulusal hukukta yer bulan "kazanılmış hak" kavramını uluslararası hukuka taşımaktadır (TOKLU, 1999, s. 26).

Böylece kıyıdaş devlet, sulardan diğerinden önce yararlanmaya başladığında ve buna devam ettiğinde bu sular üzerinde kazanılmış hak sahibi sayılmakta; diğer kıyıdaş devletler, suyu ancak ilk kullanan devletin kazanılmış hakkına zarar vermedikleri oranda

kullanabilmektedirler. Korunan mutlak kazanılmış hak, sadece fiilen ön kullanıma konu olan sular üzerindedir, ülke sularına akan bütün sular üzerinde kazanılmış hak değildir. Ayrıca kazanılmış hak kapsamına, anlaşma ile kazanılmış haklar girmez. Eğer bir anlaşma hükmü gereğince bir devlet kazanılmış haklarını saklı tutmuşsa, dayanağı bu görüş değil, ilgili anlaşma hükümleri olacaktır (DURMAZUÇAR, 2002, s. 50).

Söz konusu görüş, görünüşte hem yukarı kıyıdaş devletin hem de aşağı kıyıdaş devletin menfaatlerini korumaktadır. Ancak kıyıdaşların mevcut kullanıma zarar vermemesi kavramı, yalnız aşağı kıyıdaşlar için söz konusudur. Bu nedenle, aşağı kıyıdaşların faydalanma hakkının kapsamını genişletmek üzere başvurduğu bir yaklaşımdır (SAR, 1970, s. 275).

Ön kullanımın üstünlüğü görüşü, kazanılmış hak kavramına dayanmaktadır. Milletlerarası hukukta kazanılmış haklar Adalet Divanı Statüsü 38. madde hükmü gereğince, “Uygar milletlerce kabul edilmiş hukukun genel prensipleri” arasındadır. Bu görüşün uygulandığı istisnalara İngiliz Hükümeti ve Mısır Hükümeti arasındaki uyuşmazlık örnek verilebilir (GÜNDÜZ, 1995, s. 541).

224. Hakkaniyete Uygun Kullanım Görüşü

Hakkaniyete uygun kullanım görüşüne göre, iki ya da daha çok devletin sınırını oluşturan veya bu sınırları aşan bir nehrin sularını makul ve yararlı bir biçimde kullanması hususunda, tüm kıyıdaş devletlerin eşit haklara sahip olmasıdır. Bu görüş, “hakça faydalanma”, “adil kullanım”, “optimum faydalanma”, “hakka katılım”, “hakça paylaşım”, “faydacı ve makul kullanım”, “adil kullanım” şekillerinde de adlandırılmaktadır (İNAN, 1994, s. 249).

Hakkaniyete uygun kullanım, “kıyıdaş devletler arasında uluslararası nehir sularının, her birinin ekonomik ve sosyal ihtiyaçları uyarınca, hepsine azami fayda ve her birine asgari zarar verecek şekilde bölüştürülmesidir (SAR, 1970, s. 229).

Buna göre, her bir kıyıdaş devlet diğer kıyıdaşlarla aynı nitelikte haklara sahip olacak ve sudan ihtiyaçları oranında yararlanacaklardır. Ancak, bu yararlanmadan sağlanan fayda kıyıdaş devlete verilen zarardan çok olmalı, yani maksimum fayda, minimum zarar olmalıdır (SAR, 1970, s. 230).

Görüşün yasakladığı zarar kavramı, daha çok aşağı kıyıdaş devlet menfaatlerine yakındır. Çünkü suların kullanımının kendisine zarar verdiğini aşağı kıyıdaş devlet savunabilecektir. Uygulamada hakkaniyete uygun kullanım görüşü Ön Kullanım Üstünlüğü

görüşünde de olduğu gibi özellikle faydalanma hakkını diğer kıyıdaşlar eylemlerine karşı korumak durumunda olan aşağı kıyıda devletin başvuracağı bir görüştür. Aşağı kıyıdaş durumundaki devlet, yukarı kıyıdaş devletle düştüğü uyuşmazlıkta kullanımın makul ve adil olduğunu öne sürecek ve bu şekilde faydalanma hakkını yukarı kıyıdaşa karşı korumaya çalışacaktır. Hakkaniyete uygun kullanım ilkesi yukarı kıyıdaş ülkenin konumu nedeniyle kıyıdaş ülkenin, yukarı kıyıdaş ülkenin kullanımına karşı veto hakkını engellemiş, nehrin hakça ve makul kullanımını sağlamıştır (DENK, 1997, s.34). Makul ve adil kullanım ne olduğu her özel durumun faktörleri dikkate alarak belirlenecektir. Buna göre makul ve adil kullanım sınırları baştan belli bir kavram olmadığı gibi, bu kavramın içeriğini dolduracak kıstaslar da sınırlı sayıda değildir. Her bir olayın özel şartları, durumu etkileyebilecek özel faktörleri dikkate alınarak, hakkaniyete uygun kullanımın ne olduğu belirlenecektir (TOKLU, 1999, s. 29).

Hakkaniyete uygun kullanım görüşü, uygulamada, sınıraşan su uyuşmazlıklarının çözümünde ve bu sulardan optimum faydalanma hallerinin belirlenmesinde, bir uluslararası hukuk kuralı haline gelmektedir.

225. Sınırlı Ülke Egemenliği Görüşü

Sınırlı ülke egemenliği görüşü uyarınca, uluslararası hukukta ülke egemenliğinin devletlere mutlak ve sınırsız bir hareket özgürlüğü tanımadığı kabul edilmektedir. Dolayısıyla, devlet kendi ülkesinde ülke egemenliğine dayanan hak ve yetkilerini kullanırken uluslararası hukukun koyduğu sınırlamada uymak mecburiyetindedir (DENK, 1997, s. 33). Bu sınırlamanın başında ise, ülke egemenliğine dayanan hakların başka devletlerin çıkarlarına zarar verecek şekilde kullanılmamasını öngören ve “hakkını ve malını başkasına zarar vermeden kullanmalısın” sözü ile anılan genel nitelikteki teamül kuralı gelmektedir. Devletin sorumluluğu uluslararası hukukta bir hakkın kötüye kullanılması sonucunda doğmaktadır. Bu da bir devletin, kendi hakkında gelişmiş güzel faydalanması diğer bir devlete zarar verecek bir şekilde ve meşru bir avantaj olmasının doğrulanamayacağı bir durumda olmaktadır. Devletin yükümlülüğü burada komşu devletin zararına olacak şekilde akarsuyun akışına müdahale etmemektir (ULUATAM, 1998, s. 164). Bu ilke uluslararası yargı organlarının vermiş olduğu kararlarda da yer almıştır.

Bu görüş, genel uluslararası anlaşma olan Moskova’da 1963’te imzalanan “Atmosferde, Uzayda ve Su Altında Nükleer Silah Denemelerinin Yasaklanması Hakkında Anlaşmada” yer almıştır (SAR, 1970, s. 213).

23. Su Sorunu Konusunda Uluslararası Disiplin Oluşturma Çalışmaları

20. yüzyılın ilk yarısına kadar suların ulaşım, balıkçılık gibi amaçlar dışındaki kullanımları önem taşımıyordu. Kurak bölgelerdeki sulamaların uluslararası ilişkilerin başlıca bölgelerinden uzaklığı, uluslararası hukukun bu konuyla ilgilenmemesinin nedeni olarak gösterilmiştir. Bu dönemde, sınıraşan suların kullanımından doğan uluslararası sorunların sayısında büyük artış görülmüştür. Suların ülkelerin ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalması ve kirliliğin artışı yanı sıra, teknik ve ekonomik gelişmeler ve çok büyük tesislerin kurulmasıyla sınır aşan etkiler artmıştır. Ülkesel değişiklikler sonucunda, sınıraşan sularla ilgili uluslararası antlaşmaların sayısında artış görülmüş, ilgili devletler arasında anlaşmazlıklar ve işbirliği ihtiyacı doğmuştur.

Sınıraşan sulardan yararlanma konusundaki iki genel sözleşme, Milletler Cemiyeti tarafından toplanan, Birinci (1921) ve İkinci (1923) Ulaşım ve Transit Genel Konferanslarında kabul edilmiştir. 20 Nisan 1921 tarihinde Barselona’da kabul edilen “Uluslararası Öneme Sahip Ulaşım Elverişli Su Yollarının Rejimi Hakkındaki Sözleşme” sınıraşan suların ulaşım amacıyla kullanımına yönelik düzenlemeler getirmiştir. Önceleri bu tür sulara ilişkin kurallar kıyıdaş olmayan devletlerce belirlenirken, Barselona Konferansıyla kıyıdaş devletlerin özel hakları ve çıkarları kabul edilmiştir. Her ne kadar sınıraşan sularda ulaşımın tek taraflı bir kararla kontrol edilemeyeceğini açıklayan önemli bir belge olarak nitelendirilse de, pratik bir etkisinin olabileceği devletler sözleşmeyi onaylamadığından, Sözleşme hükümlerine uygun bir devlet uygulaması oluşmamıştır.

1923 tarihli “Birden Fazla Devleti İlgilendiren Hidrolik Gücün Geliştirilmesine İlişkin Sözleşme”yle su kuvvetinin artırılması ve kullanımının kolaylaştırılması amacıyla ilkeler tespit edilmiştir. 1923 tarihli Sözleşme on bir devlet (Avusturya, Danimarka, Serbest Dantzig Şehri, İngiltere, Irak, Macaristan, Mısır, Panama, Siam, Yeni Zelanda ve Yunanistan) tarafından onaylanmıştır. Sözleşmeyi onaylayanlar arasında Macaristan ve Avusturya dışında, aynı akarsuya kıyıdaş olan devlet yoktur. Bazı yazarlarca pratikte büyük önem taşımadığı belirtilmesine rağmen, bu sözleşmenin uluslararası toplumun bir bütün olarak soruna duyarlılığını gösterdiğine ve bu alandaki uyum çalışmalarının başlamasına etkili olduğuna işaret edilmiş, sözleşme konuya ilişkin uluslararası örf ve adet kurallarının araştırılmasında ön planda tutulması gereken ispat araçlarından biri olarak değerlendirilmiştir.

Sınıraşan suların ulaşım dışı kullanımları konusunda BM bünyesindeki çalışmaların

başlaması 45 yıl öncesine dayanmaktadır. 1959 yılındaki BM Genel Kurulunun oturumunda Bolivya temsilcisi, dünyanın ekilebilir alanlarının yarısının su yetersizliği nedeniyle ekilememesi ve nüfus artışı nedeniyle sorunun acil çözümü gereğine ve sınır aşan su yollarının kullanılması konusundaki mevcut kuralların kodifikasyonu ihtiyacına işaret etmiştir. Ancak bazı temsilcilerin, konunun kodifikasyonu için erken olduğunu ileri sürmeleri üzerine teklifini değiştiren Bolivya temsilcisi, BM Genel Sekreterinden bu konuyla ilgili belgelerin derlenmesini öngören çalışmaları başlatmasını talep etmiş, bu talebi genel kurul tarafından kabul edilmiştir. Finlandiya hükümeti de 1970 yılında uluslararası drenaj havzaları dahil, uluslararası su yolları konusundaki uluslararası hukuk kurallarının tedrici gelişimi ve kodifikasyonunun BM Genel Kurulu'nun gündemine alınmasını talep etmiştir.

Konuyla ilgili olarak Uluslararası Hukuk Derneği (UHD) ile UHK'nın çalışmaları da önemli ve geniş bir yer tutmaktadır. Bu iki oluşum konuyla ilgili olarak eş güdümlü bir çalışma yürütmüştür. Özellikle UHD'nin aldığı kararların daha sonra UHK'ya iletilmesi yoluyla her iki oluşumun birbirlerinin çalışmaları hakkında bilgi sahibi olması sağlanmıştır. UHD'nin 1986 Seul Konferansında, UHK'nın taslak metni dışında kalan konulara dikkatlerin yönetilmesinin daha yararlı olabileceği dile getirilmiştir. BM 6. Komitesi'ndeki görüşmelerde BM Genel Kurulu tarafından kabul edilmesi istenen kararda, hükümetler arası ve hükümet dışı oluşumlarca yapılan çalışmalara atfı yapıp yapılmayacağı tartışılmıştır. Bazı temsilciler, UHD tarafından 1966 yılında kabul edilen Helsinki Kuralları'na özel olarak yer verilmesini isterken, diğerleri ayrıca Uluslararası Hukuk Enstitüsü'nün (UHE) 11 Eylül 1961 tarihinde Salzburg'da kabul ettiği "Deniz Dışı Uluslararası Sulardan Ulaşım Dışı Yararlanma Kararı"na atfı yapılmasını talep etmişlerdir. Bunun aksi görüşlerde bulunmaktaydı. BM 6. Komitesi, Genel Kurul'a sunduğu raporunda, bu konudaki hükümetlerarası ve hükümetlerdışı çalışmaların özellikle yeni tarihli olanlarının, UHK tarafından yapılacak çalışmada dikkate alınması gereğini dile getirmiştir.

BM Genel Kurulu'nun, 8 Aralık 1970 tarihinde, uluslararası su yollarının ulaşım dışı kullanımıyla ilgili kuralların kodifikasyonu amacıyla konuyu ele alması tavsiyesi üzerine, UHK konuyla ilgili çalışmalarına başlamıştır. Komisyon 1971 yılında konuyu gündemine almış ve bir alt komite oluşturmuştur. Bundan 25 yıl sonra 1996 yılında, UHK tarafından "Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Kullanımı Hakkında Taslak Maddeleri ve

Sınıraşan Bağlantısız Yeraltı Suları Hakkında Karar” kabul edilerek, BM Genel Kuruluna, bir sözleşmenin hazırlanması veya taslak metin esas alınarak bir uluslararası konferans toplanması tavsiye edilmiştir. Genel Kurul tarafından, devletler en geç 1 Temmuz 1996 tarihine kadar taslak metin hakkındaki yazılı yorum ve gözlemlerini sunmaya davet edilmiş, 7-25 Ekim 1996 tarihleri arasında 6. Komite'nin bir çalışma grubu olarak toplanarak, Genel Kurul'da dile getirilen görüşler ve devletlerin yazılı yorum ve gözlemleri ışığında, Komisyon tarafından kabul edilen Taslak metin esas alınarak bir çerçeve sözleşme hazırlanmasına karar verilmiştir. “Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Kullanımı Hukuku Hakkında Sözleşme” BM Genel Kurulu'nun 21 Mayıs 1997 tarihli 51/229 sayılı kararıyla kabul edilmiş ve imzaya açılmıştır.

Sınıraşan sularla ilgili olarak uluslararası mahkemelerce verilmiş kararlardan bazıları, Afganistan ile İran arasındaki Helmand Akarsuyu Deltası Hakemlik Kararları (19 Ağustos 1972/10 Nisan 1905), Kosta Rika ile Nikaragua arasındaki San Juan Akarsuyu Hakemlik Kararı (22 Mart 1888) Büyük Britanya ile Rusya arasında Kushk Akarsuyu Hakemlik Kararı (3 Eylül 1893), Almanya ile Venezuela arasında Alman-Venezuela Karma Talepler Komisyonu'nun Faber Kararı (13 Ocak 1903), Uluslararası Sürekli Adalet Divanı'nın (USAD) Meuse'den Suların Saptırılması Kararı (28 Haziran 1937), İspanya ile Fransa arasındaki Lanoux Gölü Hakemlik Mahkemesi Kararı (16 Kasım 1957), Ontario Gölü Talepleri Mahkemesi'nin Gut Barajı Kararları (1968), Uluslararası Adalet Divanının (UAD) Gabcikovo-Nagymaros kararı 25 Eylül 1997'dir (ACABEY, 2006, s.18).

231. Uluslararası Hukuk Enstitüsünün Çalışmaları

20. yüzyılın başlarına kadar pek fazla sorun teşkil etmeyen sınıraşan nehirlerin kullanımı suyun gittikçe önem kazanan bir doğal kaynak olarak ortaya çıkması ile bu nehirleri kullanan ülkeler arasındaki anlaşmazlıklarda gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Bazı ülkeler bir yandan bu anlaşmazlıklara kendi aralarında çözüm bulmaya çalışırken, bir yandan da bu sorunlara çözüm getirmek ve bu alandaki hukuksal boşluğu doldurmak maksadıyla uluslararası çalışmalar başlatmışlardır.

Konu ilk defa hukukçular tarafından Uluslararası Hukuk Enstitüsü'nün 1911'de Madrid'de yaptığı toplantıda ele alınmıştır. Yayımlanan beyannamede, uluslararası suyolları ile ilgili tavsiyeler arasında, birden fazla devletin ülkelerinden akan akarsuların kullanılması ve faydalanılması esnasında, kullanıcı devletlerin diğer devletlere zarar verici davranışlardan kaçınmaları da yer almıştır (ŞEN, 1993, s. 443).

232. Uluslararası Hukuk Derneğinin (UHD) Çalışmaları

Bir hükümet dışı yapılanma olan UHD, 1966 yılında gerçekleştirdiği toplantı ile kural oluşturma çalışmaları ile ilgili önemli atılımlarda bulunmuştur. Yapılan çalışmalar sonucunda bağlayıcı özelliği olmayan ve “Helsinki Kuralları” olarak anılan bazı kurallar, tavsiye niteliğinde kabul edilmiştir. Kurallar bağlayıcı olmamakla beraber, daha sonraki yıllarda başka organlarda bu konuda yapılan çalışmalara ışık tutar nitelikte olmuştur. Helsinki’de yapılan çalışmalarda suyolları, uluslararası su toplama havzaları itibari ile ele alınmıştır. Söz konusu kurallarda, sınıraşan havza sularının, hakça ve makul paylaşımı öngörülmüştür (OLCAY, 1997, s. 50; VERSAN, 1993, s. 441-446).

Aynı kurallarda “Hakça ve makul paylaşımın” belirlenmesi için sınırlı olmamakla beraber, bazı kriterler sayılmış ve bu nitelikteki bir paylaşım için, bütün ilgili faktörlerin dikkate alınması gereği vurgulanmıştır. Helsinki kararlarının 22. maddesinde havzanın coğrafi, hidrolojik durumu, iklim şartları, suların geçmiş kullanımı, havza devletinin ekonomik ve sosyal ihtiyaçları, havza sularına bağlı nüfusu paylaşımında üzerinde durulması gerekli maddeler olarak sıralanmıştır (ESENİYEL, 2001, s. 20).

233. Uluslararası Hukuk Komisyonu’nun (UHK) Çalışmaları

BM, uluslararası nehirlerin işletilmesi ve kullanılmasının yarattığı hukuki sorunları 1959 yılında incelemeye başlamıştır. 1970 yılına kadar önemli bir gelişme kaydedilememiştir. 1970 yılında BM Genel Kurulu, BM’nin kural oluşturma organı olan UHK’nın “Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanılmasına İlişkin Hukuk”u geliştirmekle görevlendirmiştir. Komisyon 1970’ten bu yana sürdürdüğü ve ara raporlarının her yıl BM Altıncı Komisyonu ile Genel Kurulu’nda ele alındığı çalışmalarını, son olarak Cenevre’de 1994 yaz toplantısında tamamlamış ve böylelikle uluslararası suyollarının ulaşım dışı amaçlarla kullanımına ilişkin maddeler tasarısına son şeklini vererek Genel Kurul’a sunmayı kararlaştırmıştır. Söz konusu maddeler tasarısı, uluslararası su yolları bakımından bir yukarı havza ülkesi olarak Türkiye’yi yakından ilgilendirmektedir.

Bu tasarının 5. maddesinde bir sınıraşan nehrin “hakça, makul ve optimum” kullanılması gerektiği belirtilmektedir. Maddenin yazım şekli, suyun ziyan edilmeden en uygun şekilde kullanılmasını açıkça işaret etmektedir. UHK, çalışmalarının hareket noktasında bir uluslararası suyolunun paylaşılabilir bir doğal kaynak olduğu fikrini kesinlikle reddetmiştir. Türkiye tarafından önerilen “Üç Aşamalı Plan”, UHK tarafından ortaya konulan bu prensipleri tamamen benimsemektedir. Başka bir ifadeyle, Türkiye sınıraşan suyollarının

hakça ve akılcı kullanımını sadece desteklememekte, bu prensipleri yürürlüğe koymak için inisiyatifte almaktadır (DURMAZUÇAR, 2002, s. 38).

Diğer bir önemli madde tasarının 6. maddesidir. Burada amaç, hakça, makul ve optimum bir kullanım gerçekleştirmek için göz önüne alınması gereken ölçüt ve unsurları saptamaktır. Bu unsurlar, sınırlı olmamakla birlikte, nüfus, iklim alternatif su kaynakları, hidroloji kullanılan teknoloji, gelişme seviyesi, bölgenin ekonomik ihtiyaçları gibi öğelerdir. Diğer bir önemli unsur, eğer bir ülkenin sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılayacak alternatifler mevcutsa, su kaynağının hakça ve akılcı bir miktar tahsisinde bu alternatiflerin de göz önünde bulundurulmasıdır.

UHK, 1994 yılında Cenevre’de tamamlanan 46. dönem toplantısında maddeler tasarısının ikinci okumasını sona erdirerek, bu maddeleri BM Genel Kurulu’na sunmayı kararlaştırmıştır. Bir uluslararası suyunu kullanırken, aşağı kıyıdaş devlete zarar verme olasılığı bulunan bir yukarı kıyıdaş devletin sorumlu tutulma derecesi “kayda değer zarar”dan “önemli zarar”a yükseltilmiştir. Başka bir ifade ile eşğin yükseltilmesiyle, verilen zararın önemli bir zarar teşkil etmesi gerektiği öngörülmüştür.

Maddeler tasarısının diğer bir kilit ögesi olan 7. madde, zor ve uzun çalışma sonrası tamamıyla yeniden düzenlenmiş ve başlığı “gerekli ihtimam” göstermemesi halinde sorumlu tutulacağı şeklinde çok önemli ve hukuki bir temel unsur maddeye eklenmiştir. Bu şekilde, bütün kıyıdaş devletlerin karşılıklı sorumluluklarının tespit edilmesinde önemli bir gelişme gerçekleştirilmiştir (ESENİYEL, 2001, s. 28).

UHK kanalıyla, sınıraşan sulara ilişkin uluslararası hukukun kural oluşturma ve geliştirmesine ilişkin çalışmaları, aşağı kıyıdaş ülkelerin önceliğini yapan Arjantin tarafından BM Genel Kurulu’na verilen bir öneriyle 1972 yılında başlatılmıştır.

2331. BM Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Kullanımlarına İlişkin Sözleşme ve Türkiye’nin Durumu

1950’li yıllardan itibaren birden fazla devleti ilgilendiren akarsulardan yararlanmaya ilişkin kuralların oluşturulması çabaları herhangi bir uyumsuzluğa taraf olan ülkeler tarafından oluşturulmaya çalışılan yazılı olmayan hukuk kuralları boyutundan çıkmış, bu tür uyumsuzluklara taraf olan ülkelere yönelik olarak genel ilkelerin oluşturulması çabaları yönünde bir seyir izlemiştir. Bu yıllarda doktrinde adil kullanım görüşünü inceleyen bir kısım yazarlar, doktrinin gelişmekte olan bir hukuk kuralı olduğunu savunmuşlar; buna karşılık

Uluslararası Hukuk Enstitüsü ve Uluslararası Hukuk Derneği gibi özel kuruluşlar Adil Kullanım Doktrinini ileri sürmüşlerdir (SAR, 1970, s. 311).

Uluslararası Su Yollarını Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımına ilişkin Sözleşme BM Genel Kurulu'nda 21 Mayıs 1997 tarihinde onaylanmıştır. Oylamaya, BM'nin 185 üyesinden 133'ü katılmış, sözleşme 103 kabul, 3 ret ve 27 çekimser oyla kabul edilmiştir. Akabinde 20 Mayıs 2000 tarihinde imzaya açılmıştır. Türkiye, Çin Halk Cumhuriyeti, Burundi ret oyu kullanmış olup, çekimser kalan ülkeler arasında Fransa, İspanya, Bulgaristan, İsrail, Etiyopya, Mısır, Pakistan, Hindistan, Özbekistan, Paraguay ve Peru bulunmaktadır (<http://www.dpt.gov.tr/dptweb/ekutup98/uztez/atunk.html/19.11.06>).

BM girişimiyle, BM Deniz Hukuku Sözleşmesi hazırlanmış, 30 Nisan 1982 tarihinde konferansa katılanların oyuna sunulmuştur. Bu sözleşme de 21 Mayıs 1997 tarihinde oylanarak kabul edilen taslak gibi, oy dağılımı yönünden devletlerin çok büyük bir kısmının iradelerini yansıtmaktan uzaktır. Bu sözleşme bir çerçeve sözleşme niteliğindedir. Bu husus zaten muhtelif genel kurul kararlarında da belirtilmiştir (PAZARCI, 1994, s. 43). Türkiye ise kendi açısından sözleşmenin hukuki geçerliliğinin bulunmadığını belirtmiş ve şu hususları dile getirmiştir. Sözleşmeyle, bir çerçeve sözleşme olarak sadece genel prensipler konulmakla yetinilmiş, uyuşmazlıkların su yollarının genel özelliklerine göre yapılacak özel anlaşmalara dayandırılarak çözümlenmesi yoluna gidilmesi zorunluluğu doğmuştur. Bu haliyle sözleşme, çerçeve sözleşme kavramının dışına taşmakta ve planlanan projeler için bir mekanizma oluşturmaktadır. Böyle bir mekanizma, bir devletin planladığı projeleri yürütebilmesi için önceden imza alması durumunu doğurmakta ve uluslararası eşitsizlik meydana çıkarmaktadır.

Birden çok devlet tarafından kullanılan akarsulardan, ulaşım dışındaki faydalanmalara ilişkin uluslararası hukuk oluşturma çabalarının hemen hepsinde sınır oluşturan akarsularla, sınıraşan akarsu ayırımının yapıldığı göze çarpmaktadır. Harmon'un Mutlak Egemenlik Doktrininden bugüne kadar su hukuku tarafından izlenen yöntem bir akarsuyu kullanan devletlerin akarsuyun kendi ülkelerinde kalan kısımlarının ne olduğunun tespitine yöneliktir.

1980 yılında UHK'nın, uluslararası su yolunun anlamına ilişkin olarak benimsediği varsayım; "Uluslararası su yolu sistemi, iki ya da daha fazla devletin içinde bulunduğu bir su yolu sistemidir. Ancak bir su yolu devletindeki kullanımların suyun geçtiği diğer devletleri etkilediği durumlarda bu tür kullanımlar, o su yolunun uluslararası su yolu olarak değerlendirilmesine yol açar" yaklaşımıdır (BULLOCH-DARWISH, 1994, s. 149). Mevcut

tanım bir takım farklılıkları açıklamaktan uzaktır. Birden fazla ülkede bulunan sular, sınırı oluşturan sular olabilmektedir. Dolayısıyla her iki devletin ülkesinde sınırı oluşturdıkları için bunların kullanımının değerlendirilmesine gelindiğinde suyun miktar olarak tahsisi söz konusu olacaksa ister istemez bir işbirliği yapılması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır (PAZARCI, 1994, s.45). Buna karşılık; sınıraşan suların bir kısmı bir devletin ülkesinde, ondan sonraki kısmı bir başka devletin ülkesinde bulunmaktadır. Uluslararası hukuk, kullanım ve yararlanma hakkı her devletin egemenliğine bağlamaktadır. Her devlet suyun kendi ülkesinde bulunan kısmından uluslararası hukukunun belirlediği bir takım kıstasları göz önünde tutarak, takdir ve değerlendirme yetkisi kendisine ait olmak üzere yararlanma hakkını kullanmalıdır.

Ancak kıyıdaş devletler bu sulardan yararlanırken aşağı kıyıdaş devletlere esas zarar vermemeye özen göstereceklerdir (İNAN, 1994, s. 237). Uluslararası hukuk ve mevcut uygulamalar sınıraşan su yolu sisteminde ilgili her devletin böyle bir su yolu sisteminin kendi ülkesindeki suyundan faydalanma hakkının olduğunu göstermektedir. Bu durumda uluslararası su kavramı; hem sınıraşan suları hem de sınır oluşturan suları kapsamaktadır. Bu ayırım yapılmadığı takdirde kullanıma ilişkin farklılıkların belirlenmesinde problemler çıkabileceği değerlendirilmektedir.

“BM Uluslararası Suyollarının Denizcilik Dışı Kullanımlarına İlişkin Sözleşme” (HAMMAS, 1993, s. 43-47) maddelerini genel olarak incelediğimizde şu önemli hükümlerin bulunduğunu belirtebiliriz:

Sözleşmenin 3. maddesi, “Aksi yönde bir anlaşma olmadıkça sözleşmedeki hiçbir husus bir su yolu devletinin anlaşmaya taraf olduğu tarihte kendisi için geçerli olan anlaşmalardan doğan hak ve yükümlülüklerini etkilemez” ifadesiyle uyuşmazlıklarını bugüne kadar çözmüş olan ülkelere nasıl çözdüklerine bakılmaksızın hiçbir yaptırım getirmezken; uyuşmazlarını çözmemiş ülkeleri ulus ortak iradeyi yansıtmadığı düşünülen bir uluslararası hukuk kaynağı ile karşı karşıya bırakmaktadır.

Sözleşmenin 5. maddesi; “Su yolu devletleri ülkelerindeki uluslararası su yolunu hakça ve makul bir şekilde kullanacaktır” demekle, bir sınıraşan akarsuyun paylaşılabilir bir mal olmadığını sadece hakça, makul, optimal ve sürdürülebilir bir şekilde kullanılabileceğini açıkça ifade etmektedir. Günümüzde, hakça ve makul kullanım anlamı suyu kullanan devletin diğer devletlere zarar verecek biçimde kullanımını önlenmesidir genel yaklaşımından başka zor ve değişik yorumlara müsait olduğu görüşlerini savunan hukukçular da vardır.

Sözleşmenin 6. maddesi, hakça ve makul kullanım tespitinde hangi esasların göz önüne alınacağını Helsinki Kararlarına atıfta bulunarak coğrafi, iklimsel, ekolojik faktörler, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlar, nüfus, mevcut ve potansiyel kullanım gibi kriterlere göre belirleneceğini belirtmiştir. Ancak bu faktörlerin hepsinin bir bütün olarak ele alınacağı ve bütüne dayalı bir sonuca ulaşılacağı da ayrıca vurgulanmıştır (DURMAZUÇAR; 2003, s. 23 vd.).

Hakkaniyete uygun ve makul kullanım sınırı olarak belirtebileceğimiz zarar kavramı başlangıçta kayda değer zarar olarak tasarıya girmişken, sözleşmenin 7. maddesinde “suyolu devletleri ülkelerindeki uluslararası bir suyunu kullanırken diğer su yolu devletlerine sebebiyet verilecek önemli zarardan önlemek için bütün uygun tedbirleri alacaklardır” ifade edilmiştir. Türkiye önemli zarar kavramının hakça ve makul kullanım ile çatıştığını belirterek, maddenin metinden çıkarılması gerektiğini öne sürmüştür. Uygulanan uluslararası hukuka göre, bir kıyı devletinin sularından yararlanmak amacıyla sular üzerinde fiziki durumu değiştirme de dahil, yapacağı faaliyetler kendiliğinden bir yasaklama konusu oluşturmamaktadır. Bu faaliyetlerin, ancak öteki devletteki toplumsal yaşamı belirli ölçüde olumsuz etkilemesi durumunda uluslararası hukuka aykırılıklar söz konusu olacaktır. Fakat bu olumsuz etkilemenin ve neden olunacak zararın da ölçütleri konusunda uygulanan uluslararası hukukta yerleşmiş genel kurallara rastlanmamakta, çeşitli hükümler başlığını taşıyan VI. bölümde anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözümü konusu bir çerçeve sözleşmeden beklenmeyecek derecede ayrıntılı olarak düzenlenmektedir. (ÇELİK, 1987, s. 349). Uluslararası Adalet Divanı (UAD)’nın yargı yetkisi ise ilke olarak isteğe bağlıdır. Tarafların görüş birliğinde olması halinde, divan anlaşmazlığa bakabilir.

Günümüzde uygulanan uluslararası hukuku, gerek doğması gerekse somut olaylara uygulanması bakımından uluslararası birimler arasındaki toplumsal dayanışma derecesine ve irade uzlaşmasına sıkı sıkıya bağlıdır. Uygulanan uluslararası hukuk, devletlerin uyuşmazlıklarının çözümü konusunda barışçı yollara başvurusu dışında hiçbir genel kural koymamakta ve barışçı yollardan hangisinin seçileceği hususunu devletlerin ortak rızasına bırakmaktadır. Sözleşmenin tarafları bağlayacağı, taraf olmayanları ise bağlamayacağı açıktır.

2332. Uluslararası Alanda Su Konusunda Yapılan Diğer Çalışmalar

Su konusu, çevre ile birlikte ilk defa 1972’de Birleşmiş Milletler tarafından yapılan bir toplantı ile resmen dünya gündemine girmiştir. Bu gibi diğer tüm su sorunlarına bir çözüm bulmak ve gelecekteki muhtemel çatışmaların önüne geçmek için 1970’li yıllardan itibaren su ile ilgili çeşitli etkinlikler düzenlenerek bir çıkış yolu bulunmaya çalışılmıştır.

Bu doğrultudaki adımlara gelince; (ULUSOY, 2007, s. 204)

1972 : BM İnsan Çevresi Konferansı

1977: Mar Del Plata Konferansı (BM Su Konferansı çerçevesinde)

1983: Brundland Raporu

1992: Dublin Konferansı (World Water Forumu çerçevesinde)

1992: BM Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı

2000: Hague Konferansı (World Water Council çerçevesinde)

2001: Dünya Su Konseyi (World Water Council/İstanbul)

2001: Uluslararası İçme Suyu Konferansı (Bonn)

2002: BM Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi (Johannesburg) (BİLEN 2000, s. 267 vd.).

Küresel stratejistler tarafından; petrol 20. yüzyıl boyunca dünya için ne anlama gelmişse; su da 21. yüzyılda o anlamı devralacak bir meta olarak görülmektedir. Bu tahmin, temel insan ihtiyacı olan suyun küresel stratejilere konu olmasına ve yüzyıllık stratejileri gerçekleştirecek küresel yapılar doğmasına yol açmıştır (ÇOBAN, ve diğerleri, www.geocities.com/su_sempozyumu/turkiye_sulama_politikasi.htm/28.07.05)

Özellikle 1992 Rio Konferansı'ndan sonra BM etkisinin azalması üzerine, su konusu ile ilgili olarak daha etkin çalışmalar yapmak maksadıyla bazı kurum, kuruluş ve sivil toplum örgütleri kurulmuştur. Bunlardan en önemlileri;

- Uluslar arası Su Kaynakları Birliği (International Water Resources Association)
- Su İçin Küresel Su Komisyonu (Global Water Commission for Water)
- Dünya Su Konseyi (World Water Council), adındaki kuruluşlardır.

Bunlardan, Uluslararası Su Kaynakları Birliği "International Water Resources Association" adındaki kuruluş; kar amacı taşımadan su ile ilgili konularda bilimsel bir bakış açısıyla disiplinler üstü çalışmalar yapmak gayesiyle kurulmuştur. Örgütün yönetim kurulunda, Kanada, Meksika, Japonya, Çin, Venezüella, Tayland, İspanya, Amerika ve İsrail'li bilim adamları yer almıştır. Dünyadaki su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımına yönelik ortak bir bilinç yaratmak amacına uygun olarak hazırlanan proje ve çalışmalar için her yıl uluslararası düzeyde ödüller verilmektedir. Bu çerçevede, 2000 yılı Milenyum Ödülü'ne GAP Projesi layık görülmüştür (DURSUN, 2006, s. 71).

23321. Dünya Su Konseyi

1992 yılındaki Rio Zirvesi'nin önerileri doğrultusunda 1996 yılında 160'dan fazla üye tarafından kurulan Dünya Su Konseyi'ne 2005 yılında 43 yeni üye kabul edilmiş olup; günümüzde 65 ülkeden 340 üyesi bulunmaktadır. Türkiye konseyde 41 üye ile Japonya ve Fransa'dan sonra en çok üyesi olan 3. ülkedir. Dünya Su Konseyi su politikaları üzerine düşünce üreten uluslararası bir kuruluştur (ULUSOY, 2007, s. 205.).

Dünya Su Konseyi, kamu kurumlarını, özel sektör firmalarını, BM'ye bağlı kuruluşları ve hükümet dışı organizasyonları kendine özgü bir ağ sistemi içinde bir araya getirmiştir. Dünya Su Konseyi'nin amacı, su ile ilgili etkin koruma, kalkınma, planlama, yönetim ve kullanımın kolaylaştırılması gibi yaşamsal konulara yönelik bilincin ve duyarlılığın, dünya üzerindeki yaşamın yararı temelinde ve sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde bütün yönleriyle ve en yüksek düzeydeki karar mekanizmalarıyla dahil bütün düzeylerde arttırmaktır.

Dünya Su Konseyi, küresel ölçekte artan su krizini önlemek için yönetim planları tasarlamada uzmanlar ve konuyla ilgili aktörler arasında uzlaşma sağlamak için “Dünya Su Vizyonu”nu geliştirmiştir. Vizyon'un felsefi yaklaşımı, bütüncül su kaynakları yönetimi olarak tanımlanmıştır. Bütüncül su kaynakları yönetimi, teknik, bilimsel ve katılımcı olmalıdır. Toplumun her düzeydeki sektörlerini kapsaması için katılımcı kurumsal mekanizmaların hayata geçirilmesi gerekmektedir. Etkin kurumsal yapının oluşturulmasında yaşamsal rol oynayan kamu kurumları ve konuyla ilgili kurumlar arasında teknik ve uygulama desteği sağlanması için ortaklıklar kurulmalıdır (KAPAN, 2007, s. 93) .

Dünya genelindeki temel su politikaları bu yapı içinde belirlenmektedir. Konseyin kuruluş amaçlarından birisi de dünya su politikası için bir “beyin takımı” oluşturmaktır. Konsey, “Water Policy” adında yayınladığı dergi aracılığı ile sektördeki gelişmeleri karar vericilere aktarmaktadır. Konsey, 1997 Marakeş ve 2000 Lahey Dünya Su Forumlarının da düzenleyicisi olmuştur. Bugüne kadar, bir dizi su forumları yapılmıştır (ULUSOY, 2007, s. 19).

23322. Küresel Su Ortaklığı

Küresel Su Ortaklığı, Ağustos 1996'da aralarında BM'nin, hükümetlerin, çok ortaklı bankaların, meslek kuruluşlarının, özel sektörün, sivil toplum kuruluşlarının yer aldığı bir örgüt olarak kurulmuştur. Küresel Su Ortaklığı'nın amacı, ulusal ve uluslararası düzeyde içme suyu ve arıtma sektörüne ilişkin çalışmaları küresel bir anlayışla yürütmek olarak belirlenmiştir.

Küresel Su Ortaklığı, suya ilişkin çeşitli alt sektörlerin ihtiyaçlarını göz önünde tutarak sağlık, tarım, çevre ve sanayi gibi konular arasındaki öncelikleri belirleyen ve onlara ilişkin yaklaşımlar öneren kavramsal bir çerçevenin kurulmasından yola çıkmaktadır. Dünya Su Konseyi'nin belirlediği politikaları yürütmek ve bunların ülkeler düzeyinde benimsenmesini sağlamak amacıyla çalışmaktadır. Sektördeki sorunları çözecek pratik uygulama araçlarını geliştirecek olan örgüte sivil toplum örgütlerinin yanı sıra, uluslararası bankalar ve sektördeki özel şirketler de bu ortaklığın bir üyesidir (ULUSOY, 2007, s. 206-207).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FIRAT VE DICLE NEHİRLERİ KULLANIMI EKSENİNDE TÜRKİYE-IRAK VE TÜRKİYE- SURIYE İLİŞKİLERİ

31. Fırat ve Dicle Nehirlerinin Fiziksel Boyutları

Su kaynaklarının hayati bir öneme sahip olduğu Ortadoğu bölgesinde, bölgeye hayat veren beş su kaynağı vardır. Bunlar Fırat, Dicle, Nil, Şeria (Ürdün) ve Asi nehirleridir (GÜNGÖRMÜŞ, 2004, s. 122).

Tablo 4: Fırat-Dicle Havzasına Kıyıdaş Ülkelerin Katkıları (milyar m³)

Nehir	Ortalama Yıllık Akım	Ülkelerin Suya Katkısı		
		Türkiye	Suriye	Irak
Fırat	35	31,6 (% 90)	3,4 (% 10)	0
Dicle	52,7	21,3 (% 40)	0	31,4 (% 60)
Toplam	87,7	52,9 (% 60)	3,4 (% 4)	31,4 (% 36)

(BİLEN, 2000, s. 46)

311. Fırat Nehri

Fırat nehrinin toplam 444.000 km² havzasının %28'i Türkiye'de, %17'si Suriye'de, %40'ı Irak'ta ve %15'i Suudi Arabistan'dadır. Fırat'ın 722 km'lik en uzun kolu olan Murat Irmağı, Van gölü kuzeyinde Aladağ'dan ve Muratbaşı dağından çıkan kolların birleşmesiyle meydana gelir. Ağrı'dan yöresinden gelen kolları aldıktan sonra güneybatıya doğru akarak Malazgirt ovasına girer. Batıya doğru akarak dar boğazlardan ve Palu önünden geçer, soldan Elazığ'ın Ulu ovasından gelen Harinket suyunu ve sağdan da Munzur-Peri suyunu alır (ŞEN, 2006, s. 76).

Fırat'ın ikinci büyük kolu olan Karasu Irmağı 460 km uzunluğundadır. Erzurum'un kuzeyindeki Dumlu Tepe'den inen kolların birleşmesiyle ortaya çıkmıştır. Bazı yerlerde genişliği bir kaç metreye kadar düşer ve derinliği artar. Çaltı suyunu aldığı yerden güneydoğuya döner. Arapkir suyunu da aldıktan sonra, Keban'ın 12 km. kuzeyinde ve 680 m.

yükseltide Murat suyu ile birleşir ve Fırat nehri başlar. İki kolun birleşme yerinin az aşağısında Keban Barajı yapılmıştır. Göksu 148 km. uzunluğu ile Akdeniz bölgesinin kuzey doğu ucunda, Engirek ve Nurhak dağları arasından çıkar. Bu dağlardan inen selleri de alarak önce doğuya yönelir, sonra Besni ilçesinde Kızılın bucağında Fırat nehrine karışır. Uzunluğu 110 km. olan Nizip suyu, Gaziantep'in kuzeyindeki yaylalardan doğarak güneydoğuya doğru akar. Nizip kasabasının önünden geçerek Birecik'in güneyinde Fırat'a karışır. Tohma çayı 255 km. uzunluğunda olup, Karasu ve Murat ırmağının birleşmesiyle meydana gelen Fırat'ın Türkiye toprakları içinde bulunan en uzun koludur. Uzun Yayla'dan doğar, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda akarak Darende'den gelen İncesu'yu aldıktan sonra batı-doğu doğrultusunda akar. Fırat nehri, Güneydoğu Torosları aşarak Birecik'ten Suriye düzlüğüne ulaşır. Güney ve güneydoğuya yönelerek Habur'dan sonra Irak topraklarından güneye devam eder. Dicle nehri ile Basra'nın yukarı kesiminde birleşerek Şattü'l-Arap nehri adını aldıktan sonra bu körfeze dökülür. Fırat nehrinin toplam uzunluğu 2.780 km'dir. Karasu kaynağından Suriye sınırına kadar olan uzunluğu 971 km, Murat suyu kaynağından sınıra kadar olan uzunluğu ise 1.263 km'dir. Türkiye sınırından sonraki uzunluğu da 1.200 km'dir (MÜFTÜOĞLU, 1997, s. 28; BİLEN 2000, s. 43; ŞEN, 2006, s. 78).

3111. Fırat Nehri Su Potansiyeli

Kaynak sağlayan alanların %62'si Türkiye'de, %38'i ise Suriye'dedir. Türkiye'nin Fırat nehrine yıllık su katkısı % 90 oranında olup, Suriye'nin payı %10'dur. Nehrin ortalama debisi Belkışköy istasyonundaki ölçümlere göre saniyede 909 m³tür. Ölçülen en yüksek debisi 5.374 m³/sn en az debisi 113 m³/sn'dir (ZEHİR, 1998, s. 77; KAPAN, 2007, s. 251).

Fırat nehrinin üzerinde bulunan üç ana Akım Gözlem İstasyonunun, Keban, Atatürk ve Birecik istasyonlarında elde ettiği bulgulara göre Fırat nehrinin yıllık ortalama doğal akım miktarı Keban Barajı, Atatürk Barajı ve Türkiye topraklarını terk ettiği Birecik İstasyonu'nda sırası ile 20,7 milyar m³, 26,9 milyar m³ ve 30.73 milyar m³ olarak ölçülmüştür. Suriye topraklarında Fırat'a karışan, Türkiye'deki akarsuların sınırlarımız içindeki yıllık akım miktarı 859 milyon m³ olmaktadır.

Fırat Nehri'nin toplam su miktarı Türkiye kesiminde 32 milyar m³/yıl, Suriye ve Irak kesiminde 4 milyar m³/yıl olmak üzere yaklaşık toplam 36 milyar m³/yıdır. Fırat nehri, bu su potansiyeli ile ülkemizin en büyük su debisine sahip nehridir. Suriye sınırları içinde dağlık alandan gitgide uzaklaşarak, yarı killi topraklar üzerinde akar. Irak sınırları içinde hiçbir önemli kol almaz. Kış yağışlarının etkisiyle Fırat'ın debisi Nisan ayına kadar artar. Bazı yıllar

karların erimesinden meydana gelen sular felaketlere sebep olan taşkınlara yol açar. Daha sonra debi Ekim ayına kadar azalır. Yağmurlar, yıl boyunca lüzumlu debiyi korumaya yetmez. Habur'dan sonra da artık kol almaz. Buharlaşıma, sızma ve sulama sebebiyle debisi % 60-70 oranında azalır. Fırat nehri akımları, gerek yıllar arasında gerekse bir yıl içinde mevsimsel olarak büyük değişimler gösterir. Bu nehir üzerinde, Suriye sınırı yakınlarındaki Birecik akım gözlem istasyonunun verilerine göre sınırda ortalama yıllık akım 32 milyar m³ ise de 1937-1993 yılları arasında, Keban Barajı devreye girmeden önce, iki önemli kurak dönem yer almaktadır. Birinci kurak dönem, 1958-62 yıllarını kapsamakta olup, 1961 yılında sınırda yıllık akım 15 milyar m³'e kadar düşmüştür. Bu değer uzun yıllar ortalamasının %47'sine karşı gelir. İkinci kurak dönem 1970 yılında başlayarak 1975 yılında sona ermiştir. Belirtilen dönemin en kurak yılı olan 1973'te yıllık akım 19 milyar m³'e kadar azalmıştır. Bu değer uzun yıllar ortalamasının %59'unu teşkil etmektedir. İki kurak zaman diliminde de Keban Barajı işletmede olmadığı için kuraklığın olumsuz etkileri aşağı kıyıdaş ülkeler olan Suriye ve Irak'ta hissedilmiştir. Keban Barajı'nın inşasından sonra Türkiye'de olduğu kadar Suriye ve Irak'ta da kurak yılların etkisi azalmıştır (ZEHİR, 2002, s. 115).

Tablo 5: Fırat Nehri Potansiyel Talep Karşılaştırması

	Türkiye	Suriye	Irak	Toplam
Fırat su potansiyeli (milyar m ³ /yıl)	28,8 (%90)	3,2 (%10)	0 (%0)	32 (%100)
Fırat tüketim talepler (milyar m ³ /yıl)	16,32 (%51,8)	11,2 (%35)	21,12 (%66)	48.64 (%152,8)

(DURSUN, 2006, s. 166)

312. Dicle Nehri

Uzunluğu 1.840 km. olan Dicle nehrinin 523 km'lik kısmı Türkiye topraklarındadır. Irak topraklarında Büyük Zap, Küçük Zap, Adhaim ve Diyale gibi kolları da alarak beslenen Dicle, Basra Körfezi yakınlarında Fırat'la birleşerek 179 km. uzunluğundaki Şattü'l-Arap su yolunu oluşturduktan sonra Basra Körfezine dökülür. Elazığ yakınlarında doğan Dicle nehri, Fırat ile birleşinceye kadar yaklaşık 1.840 km. yol kat etmektedir. Türkiye sınırları içinde Batman, İlisu, Botan ve Garzan gibi büyük sularla beslenen Dicle ana kolunun, Türkiye-Suriye sınırındaki Cizre akım rasat istasyonu verilerine göre ortalama yıllık akım miktarı yaklaşık 6 milyar m³'tür. Türkiye-Irak sınırını oluşturan Hezil suyu ile Hakkari'den doğan

Büyük Zap suları, Irak topraklarında Dicle nehrinde birleşir. Dicle nehrine, Irak içinde doğudaki Zagros dağlarından çok sayıda su katılmaktadır. Bunların en önemlileri Küçük Zap, Adhaim ve Diyala'dır (ŞEN, 2006, s. 81).

3121. Dicle Nehri Su Potansiyeli

Hazar gölü, Dicle'nin kaynağı gibi gösterilirse de, yakın devirlerde gölün Dicle'ye akışı kesintili hale gelmiş, sular Uluova'ya akıtıldığından, Hazar gölünün şu anda Dicle havzasıyla akış ilişkisi kalmamıştır. Bu durumda Dicle'nin membası, Hazarbaba dağı güneyinde suyu bol bir kaynaktan doğan dere sayılır. Bu dere eski kaynaklarda, Batı Dicle'nin kaynağı olarak verilmektedir. Nehir, Diyarbakır'da birden doğuya yönelir. Toros yamaçlarından inen Anbar Çayı, Kuruçay, Pamuk Çayı, Hazro Çayı, Batman ve Garzan suları, güneyden de Mardin eşliğinden inen yataklarını alır. Daha sonra Botan suyu ile birleşir ve güneye döner. Van gölünün güneydoğusundaki dağlık alandan gelen Bitlis suyunu alan ve önünden geçen Botan suyu, Dicle nehrinin bütünüyle ülkemizde kalan en büyük koludur (258 km). Deniz seviyesinden yüksekliği 400 m. olan Cizre kasabası önünden Habur suyu kavşağına kadar 40 km. boyunca Türkiye-Suriye arasında sınır meydana getirir, daha sonra Irak topraklarına girer. Dicle nehri, Irak topraklarında geniş bir çöküntü çukuru içinden akar. Aşağı Musul'da, Büyük ve Küçük Zap Suyu ile birleşir.

Dicle havzasının % 12'si Türkiye, % 0.2'si Suriye, % 54'ü Irak ve %34'ü İran sınırları içinde yer alır. Dicle nehrinin sularına kaynak oluşturan alanların % 21'i Türkiye'de, % 0.3'ü Suriye'de, % 31'i Irak'ta ve % 48'i İran'dadır. Dicle nehrinin yıllık su hacmine Türkiye'nin katkısı % 51, Irak ve İran'ın katkıları sırasıyla % 39 ve % 10 olmaktadır.

Nehrin, Türkiye topraklarındaki toplam havzası 38.280 km²'dir (Büyük Larousse, s 3138). Dicle nehri, ortalama 629 m³/sn su miktarıyla Türkiye topraklarını terk eder. Irak içerisinde aldığı kollardan katılan sularla 1.340 m³/sn ortalama debiye ulaşmaktadır. Dicle nehri debisi kışın yağın karların gecikmeli erimesi ve ilave olarak ilkbahar yağmurları dolayısıyla ilkbahar aylarında artmaktadır. Yaz aylarının kurak geçmesi ve buharlaşma nedeniyle debisi azalmaktadır. Bağdat yakınında Fırat nehrine yaklaşır ve tekrar Zagros dağları yönündeki akışına devam eder. Kutü'l-Amare'de nehrin 15. yüzyıldan beri bırakılmış olan ana yatağı Şattü'l-Garraf, güneye dönerek Fırat'a yaklaşır. Kerka birikintisi yelpazesi yüzünden yolunu değiştiren nehir, El-Kurna'da Basra'nın 64 km. yukarısında Fırat ile birleşir. Fırat'a oranla daha kısa ve çöle daha uzak olan Dicle, yüksek Zagros dağlarının sularını alır. Nisan ayında su ortalaması Eylül ayındaki oranın 8-10 katına kadar

yükselebilmektedir. İlkbahar yağmurları ile nehir suyunda büyük artış görülür. Dicle, Mart'tan Mayıs'a kadar üç ay içinde bütün bir yıl akıttığı suyun yarısını akıtır. Yatağı boyunca Mezopotamya ovasının kendi yatağından alçaktaki kısmını su altında bırakır. Dicle'nin bir afet halini alan taşkınları tarih boyunca Mezopotamya'yı birçok kez tahrip etmiş ve ülkenin dış saldırılara karşı dayanma gücünü zayıflatmıştır. Toprak sızmaları, yatak değiştirmeler ve sulama kanalları da Dicle suyunun 4/5'ini harcamaktadır. 50 milyon tonu aşan alüvyonu taşıyarak bu alanda Nil'den de üstün olan Dicle civarının topografyasını durmadan değiştirmektedir. Bağdat'ı tehdit eden taşkınlar nedeniyle Dicle'deki taşkın suları iki nehir arasında kalan Tartar çukurluğuna akıtılır. Fırat ve Dicle nehirleri Türkiye'nin toplam akarsu potansiyelinin %28,5'ini meydana getirerek, Türkiye'deki su kaynakları içinde önem bakımından ilk sırada yer almaktadırlar (ŞEN, 2006, s. 83).

Tablo 6: Dicle Nehri Potansiyel Talep Karşılaştırması

	Türkiye	Suriye	Irak	Toplam
Dicle su potansiyeli (milyar m ³ /yıl)	20 (%40)	0 (%0)	26 (%51)	50 (%100)
Dicle tüketim talepler (milyar m ³ /yıl)	6,87 (%13,74)	2,60 (%5,2)	45 (%90)	54,47 (%109)

(DURSUN, 2006, s. 167)

313. Türkiye, Suriye ve Irak Arasında Fırat-Dicle Havzasında Yaşanan Krizler

Türkiye, Suriye ve Irak'ın, Fırat-Dicle havzasındaki birbiri ile çatışan ihtiyaçları sonucu ortaya çıkabilecek bir silahlı çatışma su konusunda ortaya atılan savaş senaryolarından en çok ileriye sürülenidir (KAPAN, 2007, s. 273).

Su sorununun, bölgesel gündeme yerleşmesi, üç ülkenin su kaynakları geliştirme projelerini hayata geçirmesiyle başlamıştır. Türkiye'nin Fırat nehri üzerinde Keban ve Karakaya barajları projelerini hayata geçirmeye başlamasına kadar Suriye ve Irak ile kayda değer bir sorun söz konusu olmamış, 1964 yılında Keban Barajı'nın yapımı Suriye ve Irak tarafından endişeyle karşılanmış, her iki ülke Türkiye'yi, suyu politik bir koz olarak kullanıp Ortadoğu'da hakimiyet kurmaya çalışmakla suçlamıştır. Türkiye ise, Keban Barajı'nın havzadaki su miktarını değiştirmeyeceğini, tam tersine Fırat nehri sularının % 70'ini düzenleyeceğini, her iki ülkedeki depolama tesislerine olumsuz etkisi olmayacağını açıklamıştır (ULUSOY, 2007, s. 203).

Türkiye'yi suyu haksız kullanmakla suçlayan Suriye, Fırat nehri üzerinde Sovyetler

Birliği'nin parasal ve teknik desteğiyle Tabka Barajı'nın yapımına başlamıştır. 1974 yılında hem Keban, hem de Tabka Barajı tamamlanmış, barajlarda su tutma tarihi de çakışmıştır (BİLEN, 1996, s. 87). Bu durum hem Türkiye ile Suriye'yi karşı karşıya getirmiş, hem de Suriye ile Irak arasında büyük bir sorun oluşturmuştur. Suriye'nin Tabka Barajı'ndan Irak'a çok az su bırakması iki ülkeyi savaşın eşiğine getirmiş, Suudi Arabistan ve Sovyetler Birliği'nin arabuluculuğu ile savaş önlenmiştir.

Fırat üzerine kurulan ikinci baraj olan Karakaya Barajı inşası sırasında Suriye, uluslararası girişimlerle barajın yapımını engellemeye çalışmıştır. Türkiye'nin kredi talebi karşısında Dünya Bankası kredi vermek için ön şart olarak, Türkiye'ye sınıraşan sular konusunda ana hatlarını bankanın belirlediği bir model üzerinde Suriye ve Irak ile görüşme önerisinde bulunmuştur. Türkiye, su tüketimi değil enerji amaçlı bir proje için ileri sürülen bu öneriyi reddetmiştir.

Türkiye'nin Keban ve Karakaya barajlarının yapımıyla başlattığı, Güneydoğu Anadolu kaynaklarını kullanarak, bölge kalkınmasını hedefleyen faaliyetleri konuya yeni bir boyut getirmiştir. 1980 yılında hayata geçirilen GAP, Suriye ile sorunları zirveye çıkarmıştır. Bu proje ile güneye akan suların kontrolünü sağlayan Türkiye'nin suyu siyasi bir koz olarak kullanma imkanı kazanması üzerine Suriye, Türkiye ve diğer ülkelerle olan ilişkilerinde pazarlık yapabilecek bir şeye ihtiyacı olduğunu çok önceden görmüş ve elinde koz olarak bulundurmak için çeşitli terörist grupları merkezlerini Şam'da kurmaları için davet etmiştir (BULLOCH-DARWİSH, 1994, s. 55).

Bu bağlamda, Türkiye'ye karşı 1980'lerin başından beri Türkiye'de faaliyet gösteren terör örgütlerine destek vermeye başlamıştır. 13 Ocak 1990'da, Türkiye, Atatürk Baraj Gölü'nü doldurmak amacıyla Fırat nehrinin akışını geçici olarak durdurmuştur. Baraj gölünün doldurulması amacıyla nehrin akışının bir ay süresince durdurulması kararı çok daha önce alınmış, Kasım 1989'da, aşadı kıyıdaş komşular planlanan dolun işlemiyle ilgili olarak bilgilendirilmiştir. İletilen bilgi notunda, durumun teknik gerekçeleri açıklanarak, kaybın telafisi için hazırlanmış ayrıntılı bir programa da yer verilmiştir. Fakat, Suriye ve Irak hükümetleri Türkiye'ye notalar göndererek Fırat'ın sularının aritmetiksel esasa göre (2/3'ü Suriye ve Irak'a, geri kalan 1/3'ü Türkiye'ye kalacak biçimde) paylaşılması için derhal bir anlaşma yapılması ve barajın doldurulma süresinin azaltılması yönünde çağrıda bulunmuşlardır. Suriye, Atatürk Barajı'nda su tutulduğu sırada elektrik ve su kesintileri uygulayarak hem kendi kamuoyuna, hem de Arap dünyası ve dünya kamuoyuna Türkiye'nin

kasıtlı olarak suyu kestiği propagandasını yapmış, Türkiye'nin suyu, komşularına karşı siyasi hakimiyet kurmak için bir araç olarak kullandığını ileri sürerek, etki yaratmaya çalışmıştır. Türkiye, barajdan su tuttuğu süre içinde barajın altında kalan su kollarından akışın sürmesini sağlamış, işleme geçmeden önce taraflara resmi olarak bilgi vermiş, Suriye ve Irak uzmanlarına alınan tedbirleri açıklamış, saniyede 763 m³/sn su bırakarak fazla suların Suriye ve Irak'taki barajlarda biriktirilmesine imkan vermiştir. Suyun tutulduğu 13 Ocak-13 Şubat 1990 tarihleri arasında bırakılan su ortalama saniyede 509 m³ civarındadır ki bu da Türkiye'nin verdiği taahhütlere uyma çabası ve iyi niyetini göstermektedir.

20 Ocak 1993 tarihinde iki ülke başbakanları nezdinde Suriye'de yapılan görüşmelerden sonra imzalanan ortak bildiriyle, 1993 yılı bitmeden önce Fırat Nehri sularından taraflara ayrılacak miktarın tespiti meselelerinin sonuçlandırılması kararlaştırılmıştır. Kısa süre bölücü terör örgütüne verdiği desteği kesmiş görünen Suriye, Mayıs ayında yapılması öngörülen bakanlar seviyesindeki toplantıların yapılmaması üzerine mutabakata uyulmadığı gerekçesiyle Suriye'deki kampların çalıştırılmasına tekrar göz yummuştur. Türk siyasi liderler, Suriye'yi güvenlik protokolüne uymamasından ve terör örgütüne verdiği destekten dolayı suçlayarak, Suriye'nin bu tutumunu devam ettirmesi durumunda, Türkiye'nin de ekonomik işbirliği protokolüne ve Fırat'tan bırakılacak 500 m³ su miktarına uyma zorunluluğunun ortadan kalkacağını bildirmişlerdir (ESENİYEL, 2001, s. 126).

Bir başka kriz de, 1996'da Türkiye'nin Fırat nehri üzerine Birecik Barajı'nı inşa etmesiyle ortaya çıkmıştır. Suriye ve Irak, Aralık 1995'te ve Ocak 1996'da, Türk hükümetine resmi olarak nota göndermiş, Birecik Barajı'nın Suriye ve Irak'a giden suyun niteliğini ve niceliğini olumsuz etkileyeceği iddiasıyla barajın yapımına karşı çıkmışlardır. Türkiye, Birecik Barajı'nı, Fırat'ın su akışının düzenlenmesi amacıyla inşa ettiğini ve bu barajın aşağı kıyıya olan akışları azaltmayacağı veya değiştirmeyeceğini vurgulamıştır.

Özellikle, son 40 yılın su ilişkilerinin doğası büyük gelişim projelerinin inşasıyla biçimlenmiştir. Türkiye'deki GAP ve Suriye'deki Fırat Vadisi Projelerine başlamadan önce ve bazı tesislerin yaşama geçirilmesinin ardından müzakereler yapılmış, bunların sonucunda bazı protokoller imzalanmıştır (KODAMAN, 2007, s. 80 vd.).

314. Türkiye, Suriye ve Irak Arasında Yapılan Ortak Teknik Komite Toplantıları

Çığır ülkeleri arasındaki ikili anlaşmalar ve protokoller dışında, işbirliğine ve uyumsuzlukların önlenmesine ilişkin atılan adımların en önemlisi, çığır ülkeleri arasında yapılan Ortak Teknik Komite toplantılarıdır. Türkiye, Irak ve Suriye arasında yapılan üçlü

görüşmeler her üç ülkenin 1960'lerden itibaren gerçekleştirmeye başladıkları su yönetimi projelerinin ortaya çıkarmış olduğu gerilimi azaltma ve sorunun çözümü için gerekli uzlaşmayı sağlama çabaları olarak yorumlanabilir. Bu çerçevede, üçlü görüşmelerin en önemli boyutunu, Aralık 1980'de Türkiye ile Irak arasındaki ilk Karma Ekonomik Komisyon toplantısında bir OTK'nın kurulması oluşturmaktadır. İki ülkenin çağrısı üzerine Eylül 1983'de Suriye'nin de katılımıyla, OTK üçlü bir platform halini almıştır. OTK'nın amacı, özellikle Dicle ve Fırat başta olmak üzere, bölgesel sularla ilgili çalışmalar yapmak ve üç ülke arasında bölgesel su kaynaklarının kullanımı ile ilgili sorunlara çözüm üretmektir.

OTK'ya verilen en önemli yetki her ülkenin gereksinimi olan makul su miktarını ortaya çıkaracak yöntemleri ve süreçleri tanımlamaktır. Bu nedenle, OTK'nın gündemindeki temel konuları Dicle-Fırat Havzası ile ilgili temel hidrolojik ve meteorolojik verilerin değişimi, çığır ülkelerinde sürdürülen baraj ve sulama sistemleri inşaatlarının durumu hakkında bilgi paylaşımı ve o tarihlerde inşaatı süren Karakaya ve Atatürk Barajları'nın dolumu hakkındaki planların tartışılması oluşturmaktadır.

Ancak, OTK çığır ülkeleri arasında var olan siyasi ve hukuksal anlaşmazlıkları çözmekte başarılı olamamıştır. Suriye ve Irak sürekli olarak Türkiye'nin Fırat nehrinden bıraktığı su miktarının saniyede 500 m³'ten 700 m³'e çıkarılmasını istemiş; buna karşılık, Türkiye de her iki ülkenin verimli sulama yöntemleri kullanması ve Irak'ın, Dicle'den Fırat'a aktardığı suyun hesaplamalara katılması durumunda, aşağı çığıra bırakılan suyun yeterli hatta fazla olduğunu vurgulamıştır. Ancak, toplantıların başarısızlıkla neticelenmesine yol açan en önemli iki nedenden biri, Dicle ve Fırat'ın, Türkiye'nin savunduğu gibi, tek bir sistem olarak mı ele alınacağı yoksa görüşmelerin yalnızca Fırat ile sınırlandırılması gerektiği konusundaki anlaşmazlıktır. İkinci önemli neden ise, OTK'nın amacının uluslararası nehirlerin paylaşılması konusunda bir öneri mi geliştirmek yoksa sınıraşan nehirlerin kullanımını belirleyecek bir üçlü rejim mi oluşturmak olduğu konusunda uzlaşamamasıdır.

1980'lerden itibaren yapılan onaltı teknik toplantı ve iki bakanlar toplantısı sonucunda görüşmeler çıkmaza girmiş ve OTK kendisinden bekleneni yerine getirememiştir. Haziran 1993'te Ankara'da yapılması planlanan 17. toplantı son anda Suriye'nin katılmama kararıyla iptal edilmiştir. O tarihten beri, herhangi bir toplantı yapılamamıştır. Buna karşın Irak ve Suriye ve Irak'lı yetkililer ile görüşmeler yapılmaktadır. Sorunların çözümünde başarılı olamamasına karşın, OTK toplantıları önemli bazı yararlar sağlamıştır. Öncelikle, söz konusu toplantılar çığır ülkeleri arasında bir iletişim kanalı olarak işlev görmüştür. Toplantılar

sırasında ele alınan konuların göründüklerinden daha karmaşık oldukları anlaşılmış ve taraflar görüşlerini açıkça ortaya koyma fırsatı bulmuşlardır. Bölgesel su kaynakları hakkında hidrolojik verilerin ve diğer önemli bilgilerin teleks aracılığıyla düzenli olarak değişimi sağlanmış ve bazı somut öneriler tartışılmıştır (MAZLUM, 2003, s.148 vd.).

315. Tarafların Fırat ve Dicle Nehirlerinin Kullanımında İleri Sürdükleri Tezler ve Üç Aşamalı Plan

3151. Suriye'nin Görüşleri

Suriye, Fırat ve Dicle'nin uluslararası akarsular olduğunu iddia etmekte, bu çerçevede, Türkiye ile eski SSCB'nin Aras Akarsuyuna ilişkin düzenlemesini örnek göstermektedir. Irak'a göre, bir akarsuyun "uluslararası akarsu" olduğunu kabulün sonucu, bu suların üç devlet tarafından paylaşılması gereken sular olmasıdır. İki ülkenin, "ortak kullanım", "engelsiz" ya da "ihtiyaç oranında su alma" önerileri, Türkiye tarafından, bu suların "ortak" değil, "sınıraşan" sular olduğu belirtilerek reddedilmiştir (ACABEY, 2006, s.314).

Fırat ve Dicle Nehirlerine ilişkin olarak, Suriye'nin tezine göre adı geçen nehirler uluslararası sular olup, bu "ortak" sular kıyıdaş ülkeler tarafından belli oranlarda "matematiksel olarak" paylaşılmalıdır. Suriye'ye göre her kıyıdaş ülke önce kendi su ihtiyaçlarını, kendi kıstaslarına göre bağımsız olarak belirleyip beyan ettikten sonra, toplam ihtiyaç miktarı nehirdeki yıllık ortalama su miktarını aşarsa, bu artan miktar her ülkenin istediği miktardan oransal olarak düşülmelidir. Suriye'nin su konusunda diğer bir takım itirazları şu şekildedir (YILDIZ, 2000, s. 195 vd.):

- Atatürk Barajı'nın ilk doldurulması sırasında Türkiye iyi komşuluk ilişkilerine aykırı hareket etmiştir. Fırat sularının miktarını azaltarak Suriye'nin tarımına, enerjisine ve içme suyu gereksinimine zarar vermiştir. Bu sayede, Suriye üzerinde siyasi baskı kurmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle de Barış Suyu ve diğer su satış projeleri, esasen Türkiye'nin Ortadoğu'da etkinlik kurmasının araçlarıdır.

- GAP'la suyu kontrolünde tutmayı ve dolayısıyla Suriye ve Ortadoğu üzerinde siyasi baskı kurmayı amaçlamaktadır. Suriye yönetimi GAP bittiğinde Suriye'ye akan suyun kalite ve miktarında değişiklik olacağını ileri sürmektedir.

- Sular kirlenmektedir. Sulamaya verilen ve oradaki kimyasal gübreyle karışan suyun yeniden kaynağa dönmesiyle su büyük oranda kirlenmektedir.

- Bir ülkenin su kullanımında daha modern teknikler kullanması, o ülkeye söz konusu nehirde daha fazla yararlanma hakkı doğurmaz.

- UHK'nin çalışmaları çerçevesinde ilgili kuralların bir an önce yerleştirilerek, suyun paylaşımından doğan anlaşmazlıkları UAD'ye götürülmesi en uygun davranıştır.

- Havza ülkeleri arasındaki görüşmelere uluslararası gözlemcilerde katılmalı, paylaşım konusunda engel çıkartan ülkelere gözlemcilerin raporları doğrultusunda BM yaptırımları uygulanmalıdır.

- Fırat sularının paylaşımı konusunda üçlü bir anlaşma yapılmalıdır (KUT, 1993, s. 12 vd.; BÖLÜKBAŞI, 1992, s. 65-66).

3152. Irak'ın Görüşleri

Irak makamlarınca ve çeşitli basın ve yayın organlarınca ileri sürülen tezler aşağıda belirtilmiştir (KOLUMAN, 2002, s. 72):

- Irak, binlerce yıldan beri bu suların sulama amaçlı olarak yararlanmış ve buralarda tesisler kurmuştur. O nedenle müktesep haklara sahiptir. Irak'a göre, bu müktesep hakların iki boyutu vardır. Birincisi, binlerce yıldır bu nehirler Mezopotamya'da yerleşime hayat vermiştir ve buralarda yaşayan halkların, bu nehirler üzerinde kazanılmış hakları kesinlik kazanmıştır. İkincisi, su ve sulama şebekelerinin varlığından ileri gelmektedir. Irak, Fırat havzasında 1.9 milyon hektar tarımsal alana sahip olduğunu iddia ederek, Sümerler zamanından kalma eski sulama sistemlerini halen kullandığını ve Irak'ın da bu tarihsel hakla, bölgede birçok sulama şebekesi kurma hakkı olduğunu ileri sürmektedir (KODAMAN, 2007, s. 13).

- Atatürk Barajı'nın doldurulması sırasında Irak'a zamanında haber vermeyerek uluslararası hukuk kurallarını çiğnemiş, dahası taahhüt ettiği su miktarının altına düşerek, Irak halkını zor durumda bırakmıştır. Bununla da kalmayarak inşa ettiği ve edeceği yeni tesislerle aşağı havza ülkelerinin mağduriyetine neden olacaktır.

- Bahsi geçen sular matematiksel formülle paylaşılmalıdır. Her ülke için su miktarı bütün projeler göz önüne alınarak ayrı ayrı hesaplanmalıdır. OTK, bu konuda gerekli verileri çıkartmalıdır.

Irak'a göre, 1987 Protokolü Atatürk Barajı'nın devreye girmesiyle geçerliliğini yitirmiştir. Nihai tahsis paylaşım esasına göre yapılmalıdır. Buna göre Fırat'ın debisi 1.000

m³/sn olduğuna göre, Türkiye bunun 1/3'ünü almalı, aşağı havza ülkelerine 700 m³/sn su bırakılmalıdır (ARIDEMİR, 2003, s. 96 vd.).

3153. Suriye ve Irak'ın Görüşlerinin Değerlendirmesi

Suriye ve Irak'ın Fırat-Dicle Havzası ile ilgili görüşleri bilimsellikten uzaktır. Irak'ın ortaya atmış olduğu “Müktesep Hak” düşüncesi, Türkiye'nin daha fazla su bırakmasını sağlayabilmek ve bu yöndeki görüşlere taban oluşturabilmek amacıyla özellikle Irak tarafından sıkça telaffuz edilmiş bir iddiadır. Ancak uluslararası platformda söz konusu düşüncenin tek başına önem arz etmediği yolunda görüşler bulunmaktadır. UHK'nin suyolları ile ilgili hukuk kurallarının düzenlenmesi konusunda, Profesör Stephen C. McCaffrey'e göre; “Aşağı kıyıdaş bir devletin sınıraşan nehir üzerinde projelerini tamamlamış olması, bu devlete söz konusu nehir üzerinde kendisinden sonra tesisler inşa etmek için girişimlerde bulunan yukarı kıyıdaş devletlere, bu faaliyetleri sebebiyle itiraz etme veya engelleme hakkını vermemektedir”. Sınıraşan sular üzerinde su kullanımına önceden başlamış olmak, hakkaniyete uygun bir tahsise ulaşabilmek için göz önünde bulundurulabilecek faktörlerden yalnızca bir tanesini teşkil etmektedir. Bu ifadeler tarihi haklar, kadim haklar konusundaki Suriye ve özellikle Irak'ın iddialarının ne kadar temelsiz olduğunu göstermesi bakımından ilginçtir” (Dışişleri Bakanlığı, 1996, s. 17).

Ortak kaynakların matematiksel formülle bölüşülmesi fikri, özellikle Irak tarafından, işletmede bulunan tesislerinin su kullanımlarını garantiye almak düşüncesiyle ortaya atılmış, Suriye de benzer bir yaklaşımla bu fikri desteklemiştir. “Matematiksel bölüşüm” fikri, UHK'da daha başlangıçta reddedilmiş olup, oluşturulmakta olan uluslararası hukukun temel öğelerinden “hakça kullanım” prensibi ile tamamen çelişki ortaya çıkarmaktadır (YILDIZ, 2000, s. 193). Öte yandan “ortak kaynakların paylaşılması” düşüncesi, sınıraşan sular ile ilgili uluslararası hukuk çalışmalarında kabul görmeyen bir yaklaşımdır. Bu nedenle sınıraşan sular, uluslararası organlarca “bölüşülebilir doğal kaynak” olarak kabul edilmemektedir.

Atatürk Barajı'nın ilk dolun aşaması ile ilgili iddialar tamamen asılsızdır. Zira Türkiye, ilk dolunun gerçekleştiği süre zarfında, aşağı kıyıdaş ülkelere, taahhüt ettiği su miktarını fazlasıyla bırakmıştır. Aksine Türkiye, 1987 Protokolü nedeniyle bir buçuk yılda doldurmayı planladığı Atatürk Barajı'nı üç yılda doldurmuş ve enerji üretimine geç başlamıştır (YILDIZ, 2000, s. 210).

Her iki ülkenin ulaşmak istediği hedef, “Sınıraşan Suların Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımı”ni düzenleyecek uluslararası hukuk kurallarını kendi görüşleri çerçevesinde

oluşturulmasını sağlamak ve bu sayede Türkiye üzerinde uluslararası baskı yaratabilmektir.

3154. Türkiye'nin Görüşleri ve Uluslararası Hukuk Bakımından Değerlendirilmesi

31541. Türkiye'nin Görüşleri

Fırat ve Dicle sorununa yönelik olarak Türkiye'nin görüşlerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- Türkiye, Fırat ve Dicle'yi ayrı nehirler olarak değerlendirmekte “ortak ya da uluslararası nehir olarak değil, “sınıraşan nehir” olarak görmektedir.

- Sınıraşan sular olan Fırat ve Dicle'nin kendi topraklarında olan kısımlarında Türkiye'nin egemenlik hakları geçerlidir. Irak ve Suriye iddialarıyla, Türkiye üzerinde uluslararası baskı kurmaya çalışmaktadır. Oysa iddiaların tamamı bilimsellikten uzaktır. Bir kere, Irak'ın iddia ettiği “müktesep hak” uluslararası hukukta tek başına bir anlam taşımaz. İkinci olarak ortak kaynakların matematiksel formülle paylaşılmasını UHK başlangıçta reddetmiştir. Zaten bu hakça kullanım ilkesiyle çelişmektedir. Ayrıca sınıraşan sular bölüşülebilir doğal kaynaklar olarak kabul edilmemektedir.

- Diğer taraftan Atatürk Barajı'nın doldurulması konusunda ileri sürdükleri iddialar ve verdikleri rakamlar doğru değildir.

- Fırat ve Dicle ile beraber Asi nehrinin de göz önüne alınması gerekmektedir. Bu çerçevede suların paylaşımı değil, tahsisi söz konusu olmalıdır. Tahsis konusunda uluslararası hukukça belirlenmiş kurallar esas alınmalıdır. Suların hakça ve akılcıca kullanımı ilkesi çerçevesinde bilimsel ve objektif ölçütler geliştirilmelidir. Önemli zarar vermeme ilkesi gereği ilgili ülkelerin, suyun kullanımında birbirine zarar verici eylemlerden kaçınmasını gerektirmektedir. Türkiye daima bu ilkeler çerçevesinde hareket ederek suyu aşağı havza ülkelerine karşı bir silah olarak kullanmayı düşünmemiştir. Hakkaniyet ilkeleri çerçevesinde de taahhüt ettiği su miktarını göndermeye azami dikkat göstermiştir (ŞEN, 2006, s. 178).

- Ortadoğu'da su sorunu sadece miktar ve paylaşım sorunu değildir. Su sorununa uzun vadeli ve kalıcı çözümler bulunmalıdır. Bu çerçevede su israfını önleyici, atık suların tasfiyesi ve yeniden kullanımı konusunda projeler üretilmeli, sulamada ileri teknoloji kullanılmalı, tarıma uygun ürünler seçilmelidir (DURMAZUÇAR, 2003, s. 35).

Türkiye'nin öne sürmüş olduğu her bir görüş, gerek Irak'ın gerekse Suriye'nin

iddialarına bir yanıt niteliğindedir.

31542. Türkiye'nin Görüşlerinin Uluslararası Hukuk Bakımından Değerlendirilmesi ve Üç Aşamalı Plan

UHK tarafından hazırlanarak 1997 yılında yürürlüğe konulan “Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Kullanımı Hukukuna İlişkin Sözleşme”de uluslararası nehirlerin “hakça, makul ve optimum” kullanımı ile kıyıdaş ülkelere “önemli zarar” vermeme ilkelerine büyük ağırlık verilmiş, bu kurallar genel kabul görmüştür.

Sözleşmede hakça ve makul kullanım sırasında gözetilecek esaslar şu şekilde ele alınmıştır: Coğrafi, hidrografik, hidrolojik, iklimsel, ekolojik ve diğer doğal etkenler, havza ülkelerinin sosyal ve ekonomik ihtiyaçları, ülkelerin nehre bağımlı nüfusu, bir ülkedeki su kullanımının diğerlerine etkisi, suyun mevcut ve tasarlanmış kullanımları, su kaynağının korunması geliştirilmesi ve kullanımının ekonomisi ile bu doğrultuda yapılacak masraflar, mevcut veya tasarlanmış belli bir kullanım için aynı değerdeki seçeneklerin varlığıdır.

Görüldüğü gibi bu ilkeler üzerlerinde nesnel bir yaklaşıma kolaylıkla imkan vermeyen, çıkarlara göre son derece esnek bir hal alabilecek değerlerden oluşmaktadır. Zaten su sorununun temelinde de bu karmaşıklık yatmaktadır.

Ancak sözleşmede, Türkiye’yi asıl zora sokan unsurlar “su tesislerinin inşası ve suyun kullanım şekli için aşağı kıyıdaş ülkelerin rızasının alınması...” türünden yaklaşımlardır. Örneğin, baraj ve benzeri sulama tesisleri yapılırken, eğer nehrin aşağı kıyıdaş ülkeleri bu tesislerin yapımına itiraz ediyorsa, inşaat 1.5 yıl durdurularak anlaşmaya çalışılacak, anlaşma sağlanamaz ise uluslararası teknik hakem mekanizmasına başvurularak uzlaşma yoluna gidilecektir.

Türkiye, BM sözleşmesine ret oyu veren üç ülkeden birisi olduğu için sözleşmenin Türkiye açısından kesin bağlayıcılığı yoktur. Yalnız sözleşme, havza içi faaliyetlerde “hakça ve makul kullanım” ilkesinin gözetildiğinin ortaya konulması ve soruna üçüncü tarafların müdahil olabilmesi açısından önemlidir.

Türkiye’nin bu noktada, BM sözleşmesine getirdiği yorum hayati önem arz etmektedir. Uluslararası su yollarının ulaşım dışı kullanılmasıyla ilgili BM metinlerinde çok önemli belirsizlikler bulunmaktadır. Bu metinlerde uluslararası nehir, “çeşitli bölümleri değişik devletlerde bulunan nehirdir”, benzeri ifadeler yer almakta, bu suların matematiksel olarak paylaşılabilirliği reddedilmekle beraber, uluslararası nehirlerin belirgin ve gerçek bir tanımı

yapılamamaktadır.

Türkiye'nin bu konudaki yaklaşımına göre ise, bazı nehirler iki ülke arasında sınır oluşturur, bunlar uluslararası sulardır. Bazıları da bir ülkeden çıkıp diğer ülke topraklarında yolun devam eder, bu nehirler ise sınıraşan sulardır.

Türkiye'nin bu tarz bir yaklaşımı benimsemesinin nedeni sınıraşan sular ile sınır oluşturan sular arasındaki farklılıktır. UHK'nin tespit ettiği uluslararası su kavramı hem sınıraşan sular hem de sınır oluşturan sular için kullanılmaktadır.

Türkiye açısından konuya yaklaştığımızda sınır oluşturan suları ayırmamız gerekmektedir. Çünkü sınır oluşturan sular her iki devletin ülkesinde sınır oluşturdukları için, bunların kullanımı ve değerlendirilmesi hususunda suyun miktar olarak "tahsisi" gibi konular söz konusu olmakta ve bu yönde her iki ülkenin işbirliği yapması durumu ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin benimsediği sınıraşan sular kavramı, bu sulardan faydalanma hakkı söz konusu olduğunda, uluslararası hukuk bu hakkı devletlerin egemenliğine bağladığı için tam ve kesindir. Bu durumda Türkiye, sınıraşan sular konusunda uluslararası hukukun daha sonra koyduğu birtakım başka verileri göz önünde tutarak yararlanabilmektedir. Ayrıca, diğer kıyıdaş devletlerle fiilen zorunlu bir ortaklaşa işleme girmeden bu yararlanma eylemini gerçekleştirebilecektir.

Fırat ve Dicle nehirleri; Türkiye, Suriye ve Irak'ın bugünkü ihtiyaçlarına yeterli gelmekle beraber, bu ülkelerin gelecekteki tüketim hedeflerini karşılayacak potansiyele sahip değildir. Bu bağlamda her üç ülkenin nehirlerden faydalanma hakları sorunu ortaya çıkmaktadır. Uluslararası hukuk faydalanma hakkını ele alırken, uluslararası suların "hakça ve makul kullanım" prensibini benimsemektedir. Türkiye'de, makul, hakça ve optimal kullanım ölçütüne dayalı bir düzenleme çerçevesinde sorunun çözülmesini önermektedir. Türkiye, suların paylaşımını hukuki açıdan reddederken, bölgesel ölçekli bir planlama ve suların akılcı ve etkin kullanımını öngören bir öneriyi, "Üç Aşamalı Plan" adı altında ortaya atmıştır. Söz konusu plan, 1984 yılındaki Türkiye, Suriye ve Irak OTK toplantısında gündeme getirilmiştir.

1990 yılına kadar üzerinde görüşmeler devam eden planda, Fırat ve Dicle nehirleri bir bütün olarak ele alınarak; su kaynakları, sulanabilir arazi miktarı ve Dicle nehrinin fazla sularının Fırat nehrine aktarılması imkânları incelenerek, bunların bütünleştirilmesini öngörmektedir. Türkiye'nin önerisine karşı Suriye ve Irak, Fırat ve Dicle nehirlerinin bir bütün olarak tek havza bazında ele alınmasını ve Dicle nehrinden Fırat'a su aktarılmasını kabul etmemiş, her iki nehrin ayrı bir şekilde incelenmesini istemiştir. Ayrıca incelemelerin

kapsamı konusunda da uyuşmazlık doğmuştur. İncelemelerin kapsamına ilişkin olarak Türkiye, taraflarca sulanabilir nitelikte olduğu iddia edilen toprakların, her üç ülkenin uzmanlarınca proje bölgelerinde ortak olarak yapılacak arazi çalışmaları ile kontrol edilmesini ve değerlendirilmesini istemiştir. Suriye ve Irak ise proje verilerinin arazi kontrolleri yapılmadan sadece masa başında değerlendirilmesini talep etmiştir (BİLEN, 1996, s. 91).

Türkiye'nin üç aşamalı planının tam adı, "Fırat-Dicle Havzası Sınıraşan Sularının Hakça, Akılcı ve Optimum Kullanımı İçin Üç Aşamalı Plan"dır. (KUT, 1993, s. 478) Plan sırasıyla şu aşamalardan oluşmaktadır:

Birinci aşama (su kaynakları envanter çalışmaları): Bu aşamada sırasıyla Fırat için üç, Dicle için iki ayrı ülkenin belirli yerlerinde nehir akımını ölçecek istasyonlar kurularak ölçümlerin doğru olması için gerekli tedbirler alınacak, havza genelinde meteorolojik veriler, su kalitesi verileri, su tüketimleri ve kayıpları ile ilgili verilerin değerlendirilmesi,

İkinci aşama (toprak kayıpları envanter çalışmaları): Toprak sınıflandırma ve drenaj kriterleri hakkında bilgi alışverişi, şimdiki ve planlama aşamasındaki bütün projelerin toprak sınıflarının tespit ve kontrolü, projeler çerçevesindeki bitki örtüsünün değerlendirilmesi ve sonuçta bütün projelerin ihtiyaç duyduğu toplam su miktarının belirlenmesi,

Üçüncü aşama (toprak ve su kaynaklarını değerlendirilmesi): Su kayıplarını en aza indirmek için araştırma ve düzenlemeler yapılması, henüz hayata geçirilmemiş projelerin verimli olup olmayacaklarının belirlenmesi için çalışmalar yürütülmesi, Dicle'den Fırat'a su verilerek arz talep dengesinin sağlanması (VERSAN, 1993, s.478; YAKIŞ, 1995, s. 123-126).

Üç Aşamalı Plan'ın en önemli özelliklerinden birisi, Irak'ın savunduğu Fırat ve Dicle'nin ayrı nehirler olduğu görüşünün tersine, suların önemli bölümünün denize döküldüğü Dicle'den Fırat'a su sağlanabilmesi imkânı dolayısıyla bu iki nehre bütüncül bir yaklaşım getirmesidir.

Türkiye'nin Üç Aşamalı Plan'da ortaya koyduğu "toprak ve su envanterlerinin ortaya konarak su ihtiyaçlarının belirlenmesi" metodu, BM metinlerindeki ilkeler ile oldukça paraleldir. Türkiye'nin bu önerisi hakça ve makul kullanım esasına önemli göndermeler de yapmaktadır. Türkiye, sınıraşan su yollarının hakça ve makul kullanımını sadece desteklemekte, bu prensipleri yürürlüğe sokmak için inisiyatif de kullanmaktadır.

Uluslararası hukukta kabul gören bir başka ilke, "kıyıdaş ülkelerin suları kullanırken birbirlerine önemli zarar vermemesi" prensibidir. Bu ilkeye özen göstermeye çalışan Türkiye,

aşağı kıyıdaş ülkelerin haklarını görmezden gelen bir politika izlememiş, bu çerçevede Fırat'tan Suriye'ye bırakmayı taahhüt ettiği suyu göndermede her zaman titiz davranmıştır.

Suların akılcı ve optimum paylaşılması için özellikle ilgili bölgelerin toprak ve su envanterlerinin ayrıntılı olarak çıkarılmasını, daha sonra bu veriler ışığında bir sentez yapılmasını gerektirmektedir. Türkiye'nin, şu an Suriye'ye verdiği saniyede 500 m³ suyun, 1987 öncesinde özellikle yaz mevsimlerinde istisnai de olsa saniyede 100 m³'e kadar düşebildiğini de belirtmek gerekir. Suriye ve Irak'ın hususları ön plan çıkarmaları siyasi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak, Türkiye su paylaşımı konusunda elinden geldiğince komşularına hakkaniyet çerçevesi içerisinde davranmaya çalışmaktadır (DURSUN, 2006, s. 13).

316. Tarafların Projeleri

Çok düşük düzeyde olmakla birlikte, Türkiye, Suriye ve Irak 20. yüzyılın başlarından itibaren, özellikle Fırat nehrinde taşkın kontrolü, hidroelektrik üretimi ve geniş ölçekli sulama yapmak amacıyla projeler geliştirip uygulamaya koymuşlardır. Projeler genellikle tek tek ülke bazında yürütülmüş; 1960'lı yıllara değin üç ülke arasında herhangi bir teknik görüşme yapılmamıştır.

Tablo 7: Fırat-Dicle Havzasındaki Mevcut Barajlar

Ülke	Baraj	Bitiş Yılı	Yüksekliği	Güç
FIRAT				
Türkiye	Atatürk	1992	166	2.400
Türkiye	Birecik	2000	53	652
Türkiye	Karakaya	1987	158	1.800
Türkiye	Karkamış	1999	21	189
Türkiye	Keban	1975	163	1.330
Suriye	Baath	1988	-	75
Suriye	Tabaga	1975	60	800
Suriye	Tishrine	1999	40	630
Suriye	Upper Khabur	1992	-	-
Irak	Al Hindiyah	1918 (1989)	-	-
Irak	Al Qadisyah	1984	57	660
Irak	Fallujah	1985	-	-
Irak	Ramadi Habbaniyah	1948	-	-
Irak	Ramadi Raazza	1951	-	-
			Toplam	8.556
DİCLE				
Türkiye	Batman	1998	71	198
Türkiye	Devegeçidi	1972	33	-

Türkiye	Çağ-çağ	1968	-	14
Türkiye	Dicle	1997	75	110
Türkiye	Göksu	1991	46	-
Türkiye	Kralkızı	1997	113	90
Irak	Al-Adheem	1999	-	-
Irak	Derbendikhan (Diyala)	1962	128	-
Irak	Dibbis (L.Zab)	1965	15	-
Irak	Diyala	1969	12	-
Irak	Dokan (Lzab)	1961	116	-
Irak	Hamrin (Diyala)	1980	40	-
Irak	Saddam	1985	126	320
Irak	Samarra Tharthar	1954	-	-

(ALTINBİLEK, 2004, s. 38)

3161. Irak'ın Projeleri ve Stratejik Açından Değerlendirilmesi

Bölgede Fırat nehri sularının kullanması 6.000 yıl öncesine dayanmakla birlikte, çağdaş anlamda, Irak'taki su yönetimi çalışmaları 1911 yılında, İngiliz su bilimi mühendisi William Wilcox'un Osmanlı İmparatorluğu'na sunmuş olduğu bir raporla başlamıştır. Wilcox'un önerileri arasında Fırat üzerinde El-Hindiya Barajı, Dicle üzerinde Kut Barajı, Habbaniyah projeleri, Thartar projesi, Naharavan sulama projesi, Bekhme Barajı ve Musul Barajı bulunmaktaydı. Bu amaçla, 1917-1932 yılları arasındaki İngiliz Manda Yönetimi sırasında, 1918 yılında, Sulama Bölümü kurulmuş ve gerekli verilerin toplanmasına başlanmıştır (KOLARS, 1994, s. 92).

1913'te tamamlanan Hindiya Barajı, Fırat suyunu Antik ve Ortaçağ'dan kalan ve yeniden inşa edilen sulama kanallarına yönlendirmiştir. 1950'li yıllarda, yine Fırat üzerinde El-Ramadi Barajı inşa edilmiş ve bu baraj taşkın kontrolü sağlamak amacıyla, Fırat suyunu Habbaniyah Gölü'ne ve Abu Dibis çöküntüsüne yönlendirmiştir. Ancak, çöküntüdeki yüksek buharlaşma düzeyi ve toprağın yüksek miktarlarda tuz içermesi dolayısıyla, bölge için planlanan sulama projeleri başarısız olmuştur.

Sonraki yıllarda, Irak Krallığı tarafından Kalkınma Kurulu, Kalkınma Bakanlığı ve Tarımsal Reform Bakanlığı kurulmuştur. Avrupa'dan ve ABD'den yabancı şirketlerin yardımıyla yoğun bir planlama programı izlenmiş ve 1950'li yıllarda, Irak buğday ve pirinç ihracatçısı durumuna gelmiştir. Ancak, 1958 Devrimi nedeniyle, söz konusu programların uygulanması kesintiye uğramıştır. (KOLARS, 1994, S.83) 1958'den sonra ise, Irak'ın

tarımsal ürün ihracatçısı ülke konumundan, besin gereksiniminin çoğunu ithal eden petrol üreticisi bir yan endüstrileşmiş ülke konumuna dönüştüğü görülmektedir. Ayrıca, 1958 Devrimi ile birlikte oluşan istikrarsız koşullar sonucunda, köyden kente hızlı bir göç gerçekleşmiş; tarımsal üretim yapan çiftçiler kentlerdeki küçük işletmelerde, ticaret ve endüstri sektörlerinde çalışmaya başlamışlardır. Bu durumu ağırlaştırıcı bir etmen olarak, ayrıca, 1974 ile 1980 yılları arasında tarım bütçesinin % 15'ini oluşturan su sektörüne devlet yatırımının 1980 ile 1990 yılları arasında % 5'e düşmesi gösterilebilir. Bu düşüşün en temel nedenlerinden birisi tarım bütçesinin % 85'inin askerî endüstriye aktarılmaya başlanmasıdır (KİBAROĞLU, 2002, s. 206).

Tekrar 1970'lere geri dönecek olursak, petrol endüstrisinin millileştirilmesinden sonra, 1972 yılında, Yüksek Tarım Konseyi'nin, Toprak ve Arazi Islahı Örgütü'nün ve Sulama Bakanlığı'nın kurulmasıyla birlikte, tarıma özel bir önem verilmeye başlandığı görülmektedir. 1970 ile 1984 yılları arasında, Sovyetler Birliği'nin yardımlarıyla "Planlama ve Irak Toprak Kaynakları Genel Projesi" ismiyle kapsamlı bir plan geliştirilmiş ve 2000 yılına kadar, ülkedeki toprak ve su kullanımının her boyutunu kapsayacak şekilde bir kalkınma planlaması yapılması öngörülmüştür. Ancak, bu plan kısa sürmüş ve yukarıda belirtildiği gibi, 1979 yılından itibaren, ekonomik kaynaklar askeri yapılanmaya harcanmıştır. Temmuz 1987'de, Tarımsal Reform Bakanlığı ile Sulama Bakanlığı birleştirilerek, Tarım ve Sulama Bakanlığı'na dönüştürülmüş ve kadrolarında %30 kesinti yapılmıştır. Ayrıca, bu kesintiden başka, daha önce başlamış olan İran-İrak Savaşı ile 1991'de yaşanan Körfez Krizi ve sonrasındaki gelişmeler dikkatlerin tarım ve hidrolojik kalkınmadan diğer ekonomik ve askerî alanlara çevrilmesine neden olmuştur (KOLARS, 1994, s. 83).

Dicle nehri üzerindeki su yönetimi çalışmaları incelendiğinde, bölgedeki çağdaş sulamanın 1939 yılında tamamlanan Kut Barajı ile başladığı görülmektedir. Dicle sularını daha fazla kullanabilmek amacıyla, 1956 yılında Samana Barajı tamamlanmış ve Cezire'nin güneyine yakın bir doğal çöküntü alanında Thartar gölü oluşturulmuştur. Cezire bölgesinin kuzeyini sulamak amacıyla ise, Musul'un kuzeyinde Saddam Barajı kurulmuştur (ŞEN, 2006, s. 131).

1988 yılında, Irak'taki su yönetimi çalışmalarının en önemlilerden biri olan Thartar Kanalı yaşama geçirilmiştir. Thartar Kanalı'nın amacı Dicle nehri üzerindeki kullanılmayan fazla suyu alarak, su sıkıntısı çekilen Fırat nehrine aktarmaktır. Bu amaçla, kanallar yardımıyla Dicle'deki fazla su önce Thartar gölüne, oradan da Fırat nehrine aktarılmaktadır. 300 milyon

\$'dan fazla yatırım yapılan projeye, Thartar gölünden Fırat nehrine yılda 6 km³ Dicle suyu aktarılabilmektedir. Dicle nehri üzerindeki su yönetimi çalışmaları incelendiğinde, bölgedeki çağdaş sulamanın 1939 yılında tamamlanan Kut Barajı ile başladığı görülmektedir. Dicle sularının daha fazla kullanabilmek amacıyla, 1956 yılında Samana Barajı tamamlanmış ve Cezire'nin güneyine yakın bir doğal çöküntü alanında Thartar gölü oluşturulmuştur. Cezire bölgesinin kuzeyini sulamak amacıyla ise, Musul'un kuzeyinde Saddam Barajı kurulmuştur (MAZLUM, 2003, s. 76 vd.).

Irak'ın, Kuveyt'i işgali sonrasında yaşanan 1991 Körfez Savaşı sırasında, ülkenin müttefik güçler tarafından bombalanması sulama ve hidroelektrik enerjisi üretimi altyapısına önemli ölçüde zarar vermiştir. En az zarar gören, %50 oranla Darbandikhan Barajı'dır. Diğer barajlardan, Dokan ve Haditha Barajları %75 oranında tahrip olmuş; El-Ramadi, Saddam ve Sammana Barajları ise tamamen devre dışı kalmıştır. Barajların, hidroelektrik santrallerinin, su pompalama ve temizleme istasyonlarının tahrip edilmesi enerji ve yiyecek üretimi ile temiz içme suyu sağlanması açısından önemli sorunlar yaratmıştır. 2003 yılında, Amerika'nın Irak'ı işgali sonrasında tahrip edilen su yönetimi tesislerinin özellikle temiz içme suyu sağlanması konusunda yaratacağı sorunlar ise ancak gelecekte kesin olarak ortaya çıkacaktır (ÇANDAR, 1993, s. 448; ŞEN, 2006, s. 30).

3162. Suriye'nin Projeleri ve Stratejik Açidan Değerlendirilmesi

Suriye'de tarım yapılan toplam alanın yaklaşık %80'i yağmur suyuyla sulanmaktadır. Her ne kadar, ülkenin toplam su kaynakları sulu tarım yapmak için yeterli görünse de, nüfusun yoğunlaştığı bölgeler ile ana su kaynakları arasındaki uzaklık suya erişim sorunları yaratmaktadır. Bu nedenle, su kaynaklarından daha verimli yararlanmak amacıyla, 1960'lardan itibaren, ülkede birçok sulama projesi geliştirilmeye başlanmıştır. Bu çabaların altında uzaktaki su kaynaklarına erişim sorunlarını çözmek yanında, hızlı nüfus artışı sonucunda ortaya çıkan besin gereksiniminin karşılanması amacıyla tarımsal üretimi arttırmak ve gelişen ekonominin enerji gereksinimlerini karşılamak yatmaktadır (NAFF- MATSON, 1984, s. 90).

Bu amaçla, 1960'larda Fırat Vadisi Projesi başlatılmıştır. 1963 yılındaki ilk beş yıllık kalkınma planında, Fırat nehri üzerinde geniş ölçekli bir baraj inşa etme kararı vermiştir. Nisan 1966'da Suriye ve Sovyetler Birliği söz konusu baraj inşası konusunda anlaşmış ve 1973 yılında, daha sonra 14,2 km³ su tutma ve 860 MW hidroelektrik enerjisi üretim kapasiteli Tabqa Barajı tamamlanmıştır. Baraj, 1973-74 kışında su tutmaya başlamış ve su

tutma işlemleri Suriye ve Irak arasında krize yol açmıştır. Ancak, Tabqa Barajı'nın teknik düzeyde bazı sorunları bulunmaktadır. Sovyet Birliği tarafından tasarlanan baraj yerel topografyaya uygun olmayan bir baraj olup, verimli çalışabilmesi için bol miktarda suya gereksinim duymaktadır. Bu nedenle, özellikle yaz aylarında su akışının azalması dolayısıyla, yeteri kadar elektrik üretimi yapılamamaktadır. Dolayısıyla, ülkenin elektrik gereksiniminin %60'ını karşılaması gereken barajın tam kapasite ile çalışamaması sonucunda, Şam ve Halep'in de aralarında bulunduğu büyük kentlerde uzun süreli elektrik kesintileri yaşanmaktadır.

Fırat Vadisi Projesi'ne geri dönecek olursak, Suriye'nin projeye 640 bin hektarlık tarımsal alanı sulamayı, kentsel ve endüstriyel kullanım için gerekli enerjiyi karşılamayı ve mevsimlik taşkınları önlemek için Fırat'ın akışını düzenlemeyi hedeflediği görülmektedir. Ancak, günümüze kadar geçen süre içinde, söz konusu hedeflerin hiçbirisi tamamen gerçekleştirilememiştir. Sonunda, özellikle tarımsal alanların sulanması konusunda ortaya konulan ilk hedefin aşırı derecede yüksek olduğu fark edilip, sulanması hedeflenen tarımsal alan miktarı 370 bin hektara düşürülmüştür. Söz konusu alanın 160 hektarlık kısmı hâlihazırda Fırat nehrinden sulanmaktadır (KİBAROĞLU, 2002, s. 197-198). Söz konusu proje kapsamında, Tabqa Barajı dışında iki barajın daha inşa edildiği görülmektedir. Bunlardan birincisi, Baas Düzenleme Barajı ve ikincisi de, 1995 yılında tamamlanan Tishrin Barajı'dır.

Suriye'nin ekonomik politikaları incelendiğinde, özellikle 1980'lerden sonra, Suriye ekonomisi içinde su kullanımının giderek arttığı görülmektedir. 1980'ler öncesinde, ülkenin tarımsal üretimi dikkate değer bir şekilde azalmış ve bunun sonucunda ticaret dengesinde önemli sorunlar yaşanmaya başlamıştır. Suriye'li yetkililer tarımsal üretimin ve ihracatının artırılmasını ticaret açığını kapatmanın yolu olarak görmüşlerdir. Bu amaçla, hükümet yeni bir tarım yasasını yürürlüğe koymuş ve binlerce hektarlık devlet arazisini özelleştirmiştir. Ancak, buradaki temel sorun, söz konusu tarım alanlarının önemli bir kısmının Fırat nehri kıyılarında yer alması ve etkin bir üretim yapılması için önemli miktarda suya gereksinim duyulmasıdır (TÜR, 1999, s. 111-112). Bu yüzden, hükümet üzerinde su kaynaklarına daha fazla erişim konusunda kamu baskısı oluşmuş ve Suriye hükümeti de söz konusu iç baskıyı, dış politikasına yansıtarak, su kaynaklarına erişim sorununun çığır ülkeleri arasında bir güvenlik sorununa dönüşmesine katkıda bulunmuştur.

Her ne kadar, Suriye tarımsal üretimde tam kapasiteye ulaşamamışsa da, son birkaç on

yılda kişi başına tarımsal üretimde önemli bir artış yaşamıştır. Resmi rakamlara göre, ülkede toplam olarak 863.300 hektarlık tarımsal alanda sulama yapılmaktadır. Suriye; Fırat, Dicle, Habur ve Cullap nehirlerini kullanarak sulama yapılan alanı 1.400 bin hektara çıkarmayı planlamaktadır. Yapılan hesaplamalara göre, 2020 yılında Suriye'nin tarımsal alanlarını sulamak için gerekli miktar 20.68 km³ dolayında olacaktır (ŞEN, 2006, s. 99; KİBAROĞLU, 2002, s. 199).

3163. Türkiye'nin Projeleri ve Stratejik Açından Değerlendirilmesi

Türkiye'nin, Dicle ve Fırat nehirleri üzerindeki su yönetimi çalışmaları incelendiğinde, özellikle Fırat nehri suları ile ilgili olarak, Suriye ile yaklaşık aynı dönemde planlar geliştirildiği görülmektedir. Türkiye'deki yüzey ve yeraltı sularının yönetimi ve geliştirilmesi amacıyla, 1953 yılında DSİ kurulmuş ve 1950'lerin ortalarından itibaren Fırat sularının yönetimi ile ilgili çalışmalar yapılmaya başlanmıştır (KUT, 1993, s. 4, 475). Bu anlamda, 1963 yılında, ilk su yönetimi çalışması olan Keban Barajı'nın fizibilite çalışmaları yapılmış; 1965 yılında barajın inşasına başlanarak, 1973 yılında tamamlanmıştır. Bu tarihlerde, Türkiye öncelikle Fırat nehrinin enerji potansiyeli ile ilgilendiğinden, Keban Barajı da yalnızca bir hidroelektrik projesi olarak tasarlanmıştır. Dolayısıyla, hidroelektrik enerjisi üretimi sırasında herhangi bir su kaybı yaşanmadığından, Keban Barajı'nın aşağı çığır ülkelerine herhangi bir olumsuz etkisi bulunmamaktadır. (KİBAROĞLU, 2002, s.172) Keban Barajı, ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) tarafından finanse edilmiştir. Söz konusu finansmanı sağlamak amacıyla, ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı ile Türkiye arasında, Dünya Bankası'nın sınıraşan suların yönetimi ile ilgili projelerde uyguladığı koşullara benzer koşullarda anlaşma yapılmış ve bu anlaşmaya göre, Keban baraj gölünün doldurulmasıyla ilgili olarak, Suriye ve Irak ile gerekli düzenlemelerin yapılması koşulu getirilmiştir (İNAN, 1994, s. 246). Eğer, baraj gölünde su tutulmasına kadar bu düzenlemelerin yapılması olanaklı değilse, Türkiye'nin üzerinde uzlaşılan bir su miktarını aşağı çığıra bırakması istenmiştir. Söz edilen bu koşullar çerçevesinde, Türkiye aşağı çığıra saniyede 350 m³ su bırakma konusunda tek taraflı bir güvence vermiş, bu miktar daha sonra saniyede 450m³'e çıkarılmıştır (BAĞIŞ, 1997, s. 578).

Keban Barajı'nın inşasının ardından, Türkiye 1976 yılında, Keban'ın aşağı çığırında Karakaya Barajı'nı inşa etmek için Dünya Bankası ile görüşmelere başlamış; bu süreç içinde, Ankara ve Bağdat'ta Türkiye, Suriye ve Irak'tan teknik uzmanların katıldığı üçlü görüşmeler yapılmıştır. Dünya Bankası ve aşağı çığır ülkeleriyle yapılan görüşmeler sonucunda, Türkiye

Karakaya'nın inşası, su tutulması ve işletilmesi sırasında, Fırat Nehri'nin Türkiye sınırından ayrıldığı andaki akış miktarının saniyede 500 m³'ten daha az olmayacağı konusunda tek taraflı güvence vermiştir (KUT, 1993, s. 5). 1987 yılında, Karakaya Barajı'nın inşası tamamlanarak hizmete girmiştir. Atatürk Barajı'nın da tamamlanması sonucunda, Aşağı Fırat Projesi olarak adlandırılan projenin üç ana barajı da işletmeye açılmıştır. Ancak, burada belirtilmesi gereken bir diğer nokta, söz konusu projenin 1980 yılında "Güneydoğu Anadolu Projesi" olarak adlandırılan son derece geniş ölçekli bir kalkınma planının parçası haline getirilerek bu çerçevede tamamlanmasıdır. Bu aşamada, GAP hakkında ayrıntılı bilgi verilmesi yararlı olacaktır.

31631. Güneydoğu Anadolu Projesi

GAP bölgesinde Fırat ve Dicle nehirlerinden elektrik elde etmeye yönelik çalışmalar Atatürk'ün "suların akılcı değerlendirilmesi" direktifi ile başlatılan araştırmalar sonucu 1958 yılında Fırat nehrinde üç, Dicle nehrinde beş baraj yapılabileceği ve 20.000 hektar arazi sulanabileceği belirlenmiştir. Diyarbakır'da 1964 yılında DSİ'ye bağlı olarak kurulan Fırat Planlama Amirliği 1974 yılına kadar yaptığı çalışmalarla on dört baraj ve altı hidroelektrik santrali (HES) kurularak 900.000 hektar arazinin sulanabileceğini tespit etmiştir. Çalışmaların devamında Fırat havzasında yedi proje, Dicle havzasında altı proje paketinin birleştirilmesi ile on üç projeden oluşan projeler demetine GAP adı verilmiştir (ERDEMİR 2003, s. 203)

Türkiye nüfusunun 1/11'i Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşamaktadır. Bu alan Türkiye yüzölçümünün % 9'una tekabül etmektedir. Bu alan İngiltere'nin 1/3'üne, Belçika'nın 2,4 katına, Hollanda'nın 1,8 katına, Yunanistan'ın 1/2'sine, Danimarka'nın 0.9 katına, İsviçre'nin yaklaşık iki katına eş değerde bir coğrafi alanı kapsamaktadır (AKÇİN, 1995, s. 2).

Bölgenin kalkınması, Fırat-Dicle suları ile sulanan tarım arazilerinden alınacak ürün ve bölgede sürdürülebilirlik anlayışıyla ilerletilen entegre bir yaklaşım içinde olacaktır. GAP'ın Türkiye için bölgenin kaderini değiştirebilecek bir projedir (MANİSALI, 1990, s. 10). Çok sektörlü, entegre ve sürdürülebilir bir kalkınma anlayışı ile ele alınan bir bölgesel kalkınma projesi olan GAP'ın proje alanı Fırat ve Dicle nehirlerinin oluşturduğu havzayı kapsamaktadır. 1970'lerde Fırat ve Dicle nehirleri üzerindeki sulama ve hidroelektrik amaçlı projeler olarak planlanan GAP, 1980'lerde çok sektörlü, entegre bir bölgesel kalkınma projesine dönüştürülmüştür. Proje, sulama, hidroelektrik, enerji, tarım, kırsal ve kentsel altyapı, ormancılık, eğitim ve sağlık gibi sektörleri kapsamaktadır (KAPAN, 2007,

s. 286 vd.).

Su taşkınlarının önlenmesi ve düzenli suyun gelmesi dikkate alınacak olursa GAP, Irak ve Suriye için de önemli faydalar sağlamaktadır. GAP'ın Ortadoğu bölgesine kazandıracığı faydaları başta Suriye ve Irak olmak üzere bölge ülkelerine anlatma yollarını bulmak gerekmektedir (ŞEN, 2006, s. 97, 107, 160).

Dicle ve Fırat, Türkiye'nin hidroelektrik gücünün %40'ını oluşturmaktadır. GAP tam kapasiteyle uygulanmaya başlandığında, Türkiye'deki toplam elektriğin %25'inin buradan karşılanması beklenmektedir. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), bir yandan Fırat-Dicle Havzası'nda öngörülen tarım ve enerji projelerinin gerçekleştirilmesinde, diğer ülkelerle işbirliğine gidilmesinin siyasî ve ekonomik sakıncaları olabileceğine dikkat çekmiş, diğer yandan, bölgede sanayinin geliştirilmesinde, yabancı yatırımlardan azami ölçüde yararlanma yoluna gidilmesini önermiştir (ACABEY, 2006, s. 286).

GAP ile Ortadoğu gıda sorununda bir çözüm, bölge ülkeleri arasında ticaret ve ilişkilerde yumuşama beklenmektedir. GAP ile tarımın GSMH içindeki payının artması, yeni istihdam imkanları ortaya çıkması, Türkiye'nin toplam elektrik enerjisinin en az ¼ ünün bu projeden karşılanmasının mümkün olması, tarım üretim miktarının beş misli artması, tarım ve hayvancılıkta ihracat dönemine girilmesi şeklinde gelişmeler sağlanacaktır.

İklim, toprak ve su koşulları göz önüne alınarak en uygun yerde tarım ürününün üretilmesi ile havza ülkelerinin kaynaklarını israf etmeden ekonomik gerçekler doğrultusunda gıda işbölümü sağlama, bir proje olarak hayata geçirilebilir.

Küresel ısınma ile hava sıcaklığının artması gıda güvenliğini de olumsuz etkileyecektir. Aşağı kıyıdaş ülkelerde görülen yüksek oranda buharlaşma Türkiye'de daha az olduğu için Türkiye'de bulunan barajların önemi artacaktır. Türkiye'de Keban barajında yıllık %4,1 litre olan su kaybı Atatürk barajında %8,3, Suriye'de Tabqa barajında % 16,7, Irak'ta Kadisiyah barajında % 12,8, Habbaniye barajında %41,7 litre olmakta ve güneye gittikçe buharlaşma artmaktadır (PAMUKÇU, 2002, s. 195). Sıcak iklim koşulu sebebiyle baraj rezervuarlarından, açık kanallardan buharlaşma nedeni ile kaybedilen su miktarı da oldukça yüksek rakamlara ulaşmaktadır .

Türkiye'de Fırat nehri üzerindeki rezervuarlar 42 milyar m³ aktif depolama kapasitesine sahip olup yıllık akışın % 80'i oranında akış düzenini sağlamaktadır. Dicle nehri üzerinde ise 15,5 milyar m³ lük aktif depolama kapasitesi ile mevcut bulunan barajlar gereken ihtiyacı

karşılıktadır.

GAP çerçevesinde inşa edilen Atatürk barajına National Geographic dergisinin Mayıs 1993 tarihli sayısında “Dev bir tıkaç” terimini kullanması, Türkiye’nin Atatürk barajını Suriye ve Irak’a karşı koz olarak kullanacağı imajının verilmek istendiğinin açık bir göstergesidir. Atatürk barajı gibi büyük çaplı barajlar su biriktirme, hidroelektrik enerji sağlama ve sel sularının kontrolü gibi amaçlar düşünülerek inşa edilmişlerdir.

Bölgedeki su kaynakları ve tarım alanları hakkındaki rekabet, küresel ve bölgesel etkileri görülebilecek olan suyun giderek ön plana çıkacağına işaretleridir. Bu açıdan GAP’ı sadece ekonomik bir ülkesel kalkınma planı olarak görmekten çok, uzun vadeli bir mücadelenin önemli bir unsuru olarak görmek gerekmektedir.

Suriye ve Irak, GAP’ın tamamlanması ile Türkiye’nin bölgede yapacağı tarım için gerekli olan suyun Fırat ve Dicle nehirlerinden karşılanması sonucu Türkiye’nin kendilerine verdiği taahhütleri yerine getirmeyeceğini düşünerek tepki göstermekte ve GAP’ı tehdit olarak algılamaktadırlar. Arap ülkeleri, GAP’ın tamamlanması ile Fırat nehrinden Suriye’nin %40, Irak’ın %30 dolaylarında kaybı olacağını iddia etmektedirler. Asıl sorun suların azalmasından çok tarıma elverişli topraklarda gerçekçi bir sulama yapılamamasından kaynaklanan verim azalması, toprak tuzlanması ve tarım alanlarının giderek azalması sorunudur.

GAP’ın iki anlamda Suriye için tehdit oluşturduğu fikri ileri sürülmektedir. Birincisi Türkiye’ye su konusunda bağımlı olmaktan rahatsız olduğu için Türkiye’nin GAP gücü ile şantaj yapabileceğini ve asıl sorunun ABD ve İsrail ile kendini köşeye sıkıştırmak istemesi, ikincisi Fırat nehri sularının halen çalışan nüfusun %30’unun tarım ile uğraşması ve tarım gelirinin de GSMH’nin %26’sını oluşturması sebebiyle Suriye için hem ekonomik hem de siyasal anlamda önem taşımaktadır. Dolayısıyla tarımsal kalkınma yolunu benimseyen Suriye, Fırat nehri sularını ekonomik, toplumsal ve siyasal projeleri açısından önemli görmektedir. Doksanlı yılların ortalarından itibaren Suriye bu konuyu Türk-Arap sorunu olarak göstermeye çalışmış ve Arap ülkeleri arasında çeşitli forumlara taşımaya başlamıştır (ALTINIŞIK, 2002, s. 279-281). Bulgaristan’ın yaptığı barajlarda aşağı kıyıdaş olan Türkiye’nin dikkate alınmamasına karşılık, Türkiye GAP kapsamındaki projelerde aşağı kıyıdaş ülkelerin zarar görmemesi hususuna dikkat etmektedir.

GAP harcamalarının büyük bölümünü, Suriye ve Irak tarafından yapılan uluslararası muhalefetlere rağmen Türkiye, ulusal kaynaklardan karşılamak zorunda kalmıştır. Bu açıdan

bakılırsa proje Türkiye'nin potansiyelini göstermesi sebebiyle de önem taşımaktadır. Devlet desteğinin önceleri üretim, sonraları pazarlama sürecinde önem vereceği bir alan olan başta ekolojik ürünler olmak üzere bazı yeni tarım ürünleri, GAP bölgesi gibi sulama ile yeni ürün desenlerine açılacak bölgelerde ekonomik gelişmelere hız kazandırabilecektir (ŞAHİNÖZ, 2002, s. 182-189).

GAP için yapılan harcamaların büyük bölümü ulusal kaynaklardan sağlanırken, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar, su tahsisi konusunda aşağı kıyıdaşlarla yapılmış bir antlaşmanın bulunmadığı gerekçesiyle, bu projeye tereddütle yaklaşmışlardır. Dünya Bankası, bölgedeki projeler için kredi vermese de, GAP'ın sulamalarındaki etkinliğini artıran ve sosyal koşulları iyileştirecek projelere önemli miktarda kaynak sağlamıştır. Bazı uluslararası kuruluşlar tarafından, doğrudan veya tesislerin yapımını üstlenen şirketlere kredi sağlama yoluyla dolaylı olarak dış kaynak sağlanmıştır. GAP bakımından Dünya Bankası'nın kredi sağlamaması üzerine, ihracat kredisi kuruluşları Birecik Barajını finanse etmeyi kabul etmiş, Ilısu ve Munsur projelerini ise gündemlerine almışlardır. Dicle'ye akan Zap suyu üzerinde yapılması öngörülen Hakkari Barajı için de, ihracat kredileri aranması bu nedenle kuvvetle olası görülmüştür. Dünya Barajlar Komisyonu, uluslararası hukuk ilkelerine aykırı olduğu gerekçesiyle, dış kuruluşlar bir projeyi finanse etmeyi reddetse de, aynı kuruluşların, yine aynı sektörde diğer yatırımları (örneğin diğer akarsular üzerindeki barajlar) desteklemesi durumunda, böylece serbest kalacak ulusal kaynakların reddedilen projeye tahsis edilmesiyle bu projenin hayata geçirilmesinin sağlanmasından endişe duymaktadır (ACABEY, 2006, s.293).

İlgili ülkelerin GAP'a yatırım yapmaları ile gıda teminine gidilebilir ve bu konuda ticari kolaylık ve güvenceler de yardımcı faktör olarak kullanılmalıdır. Ticaret anlaşmaları ve nakliye maliyetinin düşük olması gibi avantajların bölge ülkeleri arasında kullanılması ile ticaret artırılabilir. Böylece İsrail, Ürdün, Filistin ve diğer ülkelerin tarımdan tasarruf edecekleri suyu diğer sektörlerde kullanmaları söz konusu olabilecektir. GAP suya dayalı bir kalkınma projesi olarak kabul edildiğinden uluslararası su kuruluşları da GAP Bölge Kalkınma İdaresi (BKİ)'ni kendi oluşumlarına dahil etmek istemişlerdir. Bu kapsamda GAP-BKİ Uluslararası Su Kaynakları Birliği (IWRA-International Water Resources Association), Dünya Su Konseyi (WWC-World Water Council) gibi kuruluşlara da üyedir.

1998'de Türkiye ve Suriye arasında Adana Güvenlik Anlaşması'nın imzalanması, her iki ülkenin ilişkilerini ekonomik, ticari, bilimsel ve teknik işbirliği gibi alanlarda

geliştirebilmesine olanak vermiştir. Böylece 2001 yılında, GAP-BKİ öncülüğünde Suriye ile gelişen ilişkileri destekleyecek biçimde, Suriye Arazi Islah Müessesesi (GOLD) ve Suriye Sulama Bakanlığının daveti üzerine ülkeye bir delegasyon gönderilmesiyle olumlu adımlar atılmıştır. Bu ziyaretin ardından, Sulama Bakanlığı'nın öncülüğüyle Suriye delegasyonu Türkiye'ye iade-i ziyarette bulunmuştur. Bu ikili görüşmelerin sonucunda, 23 Ağustos 2001'de GOLD ve GAP yönetimleri arasında bir protokol imzalanmıştır. Protokol iki tarafın eğitim, karşılıklı uzman değişimi, teknoloji alışverişi ve ortak projelerin yürütülmesi gibi alanlarda işbirliği yapmasını öngörmektedir. Protokol her iki ülkeden personelin eğitilmesi ve bazı odaklı eğitim programları için Suriye'den Türkiye'ye uzmanların gelmesi yoluyla iki ülke arasındaki ilişkilerin ilerletilmesini amaçlamaktadır. (KİBAROĞLU-ÜNVER, 2006, s.38)

Bu yeni anlaşmalarla kurulan iletişim ağı, taraflara su kaynaklarının yönetimini genel sosyo-ekonomik kalkınma çerçevesinde değerlendirmeye, böylelikle yeni gündemler ortaya koyarak suya dayalı işbirliği için yeni bir çerçeve çizmeye öncü olma özelliğine sahiptir. Bu protokolün ve daha sonra imzalanan uygulama dokümanının amacı, sosyo-ekonomik kalkınmayı genel bir çerçevede değerlendirerek bölgenin toprak ve su kaynaklarından sürdürülebilir biçimde yararlanılmasını sağlamak ve bu bölgelerin bütüncül bir kalkınma anlayışı ile ele alınmasına çalışmaktır. Türkiye ve Suriye arasında son zamanlardaki bu umut verici gelişmelerin ışığında GAP, kalkınmayla ilişkili alanlarda gelişen işbirliğinin kaynağı olma yolundadır. (KİBAROĞLU-ÜNVER, 2006, s.39)

GAP bölgesinin milli gelirden aldığı payın arttırılmasını ve gelir seviyesindeki bu artışın sosyo-kültürel gelişmeyi de beraberinde getirmesini hedeflemektedir. Gelir seviyesi artışını sağlayacak temel faktör ise başta tarım sektörüne yapılan yatırımlar olmak üzere DSİ tarafından yapılan yatırımlar olacaktır. Bu sebeple GAP'ın en geç 2010 yılına kadar tamamlanması, Bakanlar Kurulu'nca 04.06.1998 tarih ve 98/11231 sayı ile kararlaştırılmış ve ilgili kuruluşlardan GAP ile ilgili bütün çalışmalarını 2010 yılı hedefine göre düzenlemeleri istenmiştir. 2010 yılı hedefine ulaşılabilmesi için, projelerin teknik olarak yapılabilme sürelerinin aşılması gerekmektedir (ŞEN, 2006, s. 104).

Bütün bu belirtilenler ışığında hiç şüphe yok ki Türkiye, GAP'a gereken önemi vererek, GAP'ı oluşturan Fırat-Dicle nehirlerinin uluslararası statüsünü sağlamlaştıracak girişimlerde bulunmalıdır. GAP'ın entegre kalkınma projesi olması, GAP bölgesinin milli gelirden aldığı payın arttırılmasını ve gelir seviyesi artışının sosyal-kültürel gelişmeyi de

beraberinde getirmesini öngörmektedir. Gelir seviyesi artışını sağlayacak temel faktör ise tarım sektörü olacaktır (<http://www.stradigma.com/dosya.php?tur=makale&dosya=pdf&no:42/16.06.2007>).

31632. Güneydoğu Anadolu Projesi Kapsamında Yapılan Çalışmalar

Türkiye'nin en büyük bölgesel kalkınma projesi olan GAP, Fırat ve Dicle nehirlerinin aşağı kısımları ile bunlar arasında uzanana ovaları kapsayan bölgede ve yaklaşık 75 bin km²'lik bir alanda bulunmaktadır. Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Şanlıurfa, Şırnak ve Siirt illerinin tamamı proje alanı içinde yer almaktadır (Su Dünyası Dergisi, Nisan 2004, s.39). Kapsadığı projeler şunlardır:

Fırat Havzası Projeleri:

- Karakaya Projesi:

Bu proje Karakaya Barajı ve Hidroelektrik Santralini kapsamaktadır. Fırat nehri üzerine beton kemer tipinde inşa edilmiş olan Karakaya barajı ve hidroelektrik santrali tesisleri inşaatına 1976 yılında başlanmıştır. Karakaya barajı'nın toplam depolama hacmi 9.730 km³'tür. Barajda, Haziran 1986'da su tutulmaya başlanmıştır. Santralin ilk ünitesi Mart 1987, son ünitesi 1988 yılı Kasım ayında devreye girmiştir.

- Atatürk Barajı ve Hidroelektrik Santrali:

Aşağı Fırat Projesinin kilit tesisi Atatürk Barajı'dır. Baraj; Fırat nehri üzerinde ve ülkemizde bugüne kadar inşa edilmiş en büyük barajdır. Baraj enerji üretimi, sulama ve içme suyu temini üzere çok amaçlıdır. Şanlıurfa kentine içme ve kullanma suyu temini projesi sonradan eklenmiştir. Şanlıurfa tünelleri ve pompaj sistemi ile alınacak su ile 882 bin hektar arazi sulanmaktadır. Kurulu gücü 2400 MW olan Atatürk Barajı ve HES'in yıllık enerji üretimi 8,9 kWh milyar olacaktır.

- Şanlıurfa Tünelleri:

Atatürk Barajı'ndan regüle edilen suları sulama alanına aktaracak olan Şanlıurfa Tünelleri, iki tünelden oluşmaktadır. Toplam uzunluğu 52,80 olan bu tünellerden saniyede 328 m³/s su geçecektir. Bu tüneller akıtacağı su bakımından dünyanın en büyük tünelleridir.

- Şanlıurfa Hidroelektrik Santrali:

Şanlıurfa tüneli çıkışından sonra ana isale kanalı üzerinde 50 MW kurulu gücünde olan santral yılda 124 milyon saat elektrik enerjisi üretecektir.

- Şanlıurfa-Harran Ovası Sulaması:

Şanlıurfa tüneli sulaması olarak tanımlanan iki alt üiteden biridir. Şanlıurfa Ovası sulamaları çerçevesinde üç ünite, Harran Ovası sulamaları çerçevesinde yedi ünite olmak üzere toplam on ünite halinde 152,353 hektar alan sulanacaktır. Büyük bölümü tamamlanmıştır.

- Mardin-Ceylanpınar Ovaları Sulaması:

Şanlıurfa tüneli sulamasının ikinci alt ünitesi Mardin-Ceylanpınar ovaları sulamasıdır. Toplam uzunluğu 222 km. olan Mardin ana kanalının aşağı Fırat I. merhale kapsamında yer almakta olan ilk 60 km'si ile Yukarı Harran Ovası'na su sağlanacaktır.

- Siverek-Hilvan Pompaj Sulaması:

Atatürk Barajı'ndan pompajla sulanacak olan bu ünitelerin toplam sulama alanı 188,778 hektardır. Projenin ön inceleme kademesindeki çalışmalar tamamlanmış olup plan çalışmaları devam etmektedir.

- Bozova Pompaj Sulaması:

Atatürk barajından pompajla sulanacak bu ünitenin toplam sulama alanı 47,368 hektardır.

- Birecik Barajı ve Hidroelektrik Santrali:

Kurulu gücü 672 MW, yıllık enerji üretimi 2516 milyon kw/saat'tir. Yap-İşlet-Devret modeli çerçevesinde Aralık 2000'de üretime başlamıştır.

- Karkamış Barajı ve Hidroelektrik Santrali:

Kurulu gücü 180 MW, yıllık enerji üretimi 652 milyon kw/saat'tir.

- Suruç-Yaylak Projesi:

Atatürk Barajı'ndan cazibe ve pompajla sulaması yapılacak Suruç ve Yaylak ovalarında toplam 146,500 hektarlık alan mevcuttur. Projeye ait Yaslıca tüneli tamamlanmıştır.

- Adıyaman-Kahta Projesi:

Bu proje master plan aşamasında olup beş adet hidroelektrik santral ve altı adet barajdan oluşmaktadır. Ayrıca bu proje alanının yaklaşık olarak 26,793 hektarlık alanı Atatürk Barajından pompajla sulanacaktır. Santrallerin kurulu gücü toplam 195 MW, yıllık enerji

üretimi 509 milyon kw/saat olup, 77,824 hektar arazi sulanacaktır.

- Adıyaman-Göksu-Araban Barajı:

Bu proje ile toplam 71,598 hektar alan sulanacaktır. Proje kapsamında bu alan Çataltepe barajı planlama, Ermenek HES ise master plan aşamasındadır.

- Gaziantep Projesi:

Bu proje ile toplam 89 bin hektar arazi sulanacaktır. Proje kapsamında yer alan ve 7,330 hektar alanın sulanmasını sağlayacak Hancağız Sulaması inşaatı devam etmektedir.

Dicle Havzası Projesi:

- Kralkızı-Dicle Projesi:

Bu proje ile Dicle Barajı ve HES, Kralkızı Barajı ve HES ile 130,159 hektar alanın sulanması öngörülmektedir. Ayrıca Dicle Barajı ve HES 110 MW kurulu güçle 298 milyon kiloWatt saat, Kralkızı Barajı ve HES ile 94 MW kurulu güçle 146 milyon kiloWatt saat enerji üretilmektedir.

- Kralkızı Barajı ve Hidroelektrik Santrali:

Kralkızı Barajı ve HES, Diyarbakır ili sınırı içinde Dicle Nehri'nin Maden Kolu üzerindedir. Amacı sulama ve enerji olan barajda enerji üretimine başlanmıştır.

- Dicle Barajı ve Hidroelektrik Santrali:

Dicle Barajı ve HES, Diyarbakır ili sınırı içinde Eğil ilçesindedir. Amacı, sulama ve enerji olan barajda, 2001 yılında üretime başlanmıştır.

- Kralkızı-Dicle Sulaması :

Kralkızı-Dicle sulamasının 23 km'lik isale kanaludur. 54,239 hektar cazibe, 75,880 hektar pompaj olmak üzere 130,119 hektar alana hizmet verecektir.

- Batman Projesi:

Bu proje ile Batman Barajı ve HES inşa edilerek 198 MW kurulu gücü ile 483 milyon kw/saat enerji üretilecek ve 37,351 hektar alanın sulanması sağlanacaktır.

- Batman-Silvan Projesi:

Bu proje ile Dicle sahil ovalarında toplam 275 bin hektarlık alan sulanacaktır. Kurulu güçleri 240 MW olan Silvan ve Kayseri hidroelektrik santralleri ile de sulamaların

gelişmesinden önce yılda 964 milyon kw/saat enerji üretilecektir.

- Garzan Projesi:

Bu projede Garzan barajı ve HES ile 60 bin hektarlık alanın sulaması öngörülmekte olup kurulu gücü 90 MW olan HES ile yılda 315 milyon KW saat enerji üretilecektir. Bu proje inceleme aşamasındadır.

- Ilısu Projesi:

Mardin ve Şırnak illeri sınırları içinde kalacak olan Ilısu Barajı ve HES dünyanın en büyük su projelerinden birisi olan GAP'ın temel unsurlarından birisidir. 9 ili kapsayan sosyo-ekonomik entegre kalkınma projesi GAP muhtevasında inşası planlanan 22 barajdan biri olan Ilısu, Dicle Nehri üzerinde yer alan anahtar bir projedir (Su Dünyası Dergisi, Kasım 2006, s. 30). Proje, Ilısu Barajı ve HES'in yapımını öngörmektedir. Kurulu gücü 1,200 MW ve yıllık enerji üretim kapasitesi 3,833 milyon kw/saat'tir.

- Cizre Projesi:

Cizre projesi kapsamında 121bin hektar alan sulaması öngörülmektedir. Bunun 89 bin hektarı Nusaybin-Cizre-İdil ovalarında, 32 bin hektarı da Silopi ovasında yer almaktadır. Cizre Barajı'nın kurulu gücü 240 MW olan HES ile yıllık 1,208 milyon kw/saat enerji üretilecektir.

3164. Barış Suyu Projesi

1986 yılında ortaya konulan ve "Barış Suyu Projesi" olarak adlandırılan teşebbüs, Ortadoğu'nun su gündeminde önemli bir yer işgal etmiştir. Türkiye'nin iç suları olan Seyhan ve Ceyhan nehirlerinden, Türkiye'nin bütün ihtiyacı olan su miktarı düşüldükten sonra kalan suyun bir miktarı olan günlük 6 milyon m³ suyun, Ortadoğu ülkelerine naklini öngören projenin ilk inceleme çalışmaları 1986 yılında yapılmıştır. Bu proje ile bazı Ortadoğu ülkelerinin su açıklarının kapatılmasının ötesinde, bölge ülkeleri arasında büyük bir proje etrafında işbirliği ve güven ortamı meydana getirerek, bölgenin istikrar ve güvenliğine katkılar sağlamak hedef olarak görülmüştür. Maliyeti yaklaşık 20 milyar dolar olarak tahmin edilen, her ülkenin kendi topraklarda inşaat giderlerinin ilgili devlet tarafından karşılanması ile gerçekleştirilmesi tasarlanan bu proje küresel ölçekte önemli altyapı projeleri arasında yer almaktadır (BİLEN 2000, s. 142).

Türkiye'nin, Ortadoğu'ya getirdiği yeni bir boyut da şimdilik yapılması mümkün olmayan Barış Suyu Projesi'dir (KÖNİ, 1994 s. 53). Ortadoğu ülkelerinin su sorununa

alternatif bir çözüm olması amacıyla Türkiye tarafından 1980'li yılların ikinci yarısına doğru ortaya atılan "Barış Suyu Projesi" Seyhan ve Ceyhan nehirlerinden, Suriye, Ürdün, Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar. Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman'a su taşınmasını öngörmektedir (EROL, 2002, s.18). Batı ve Doğu Boru Hattı olarak isimlendirilen iki ayrı boru hattıyla gerçekleştirilmesi düşünülen bu projeye Arap ülkeleri sıcak bakmamışlardır.

Barış Suyu Projesi, bölgede bir işbirliği ortamı meydana getirerek güvenlik ve istikrar oluşturmak gayesiyle iyi niyetle ortaya atılmış, Ortadoğu'nun karışık ortamı içerisinde tamamen yanlış yönlere çekilmiştir. (DURMAZUÇAR, 2003, s. 143; BİLEN 2000, s. 146). Barış Suyu Projesi'nin iki güzergah üzerinden yapılması planlanmıştır.

31641. Batı Boru Hattı

Türkiye sınırından sonra Suriye'ye giren Boru Hattı bu ülkenin güneyinde ikiye ayrılarak, Batı Hattı, Ürdün'e ve İsrail'e su vererek yoluna devam etmesi ve Suudi Arabistan'da Cidde' ye kadar uzanması planlanmıştır (ULUATAM, 1998, s. 205).

Batı Boru Hattı'nın günlük kapasitesi 3,5 milyon m³ olup uzunluğu 2.700 km'dir.

31642. Doğu (Körfez) Boru Hattı

3.900 km uzunluğundaki Doğu Boru Hattı, Suriye'nin Hama kentine kadar Batı Boru Hattı ile aynı güzergahı izlemesi; sonra Irak-Ürdün sınırına paralel bir yol takip etmesi, Ürdün platosunu aşması planlanmıştır. Trans-Arabian petrol boru hattını takip ederek, Suudi Arabistan'ın doğu yakası boyunca uzanacak ve Bahreyn, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri'ni geçerek Umman'a ulaşacaktır. Hattın günlük kapasitesi ilk hesaplara göre 2,5 milyon m³, bu hat ile iletilecek suyun maliyeti ise 1.07 \$/m³ olarak hesaplanmıştır (BİLEN, 2000, s. 142). İki hattın toplam maliyeti 20 milyar dolar olarak tespit edilmiştir. Proje ile iletilmesi öngörülen yıllık su miktarı 2.19 milyar m³ olup, Ürdün nehrinin yıllık ortalama kapasitesinin 1,6 katıdır (BİLEN, 2000, s. 143).

Türkiye, Barış Suyu Boru Hattı Projesi ile işbirliği anlayışının somut bir örneğini ortaya koymuştur. İlgili ülkelerin bu projeye karşı açıklığa kavuşan tutumları ise ne kadar farklı bir yaklaşım içinde olduklarını göstermiştir. Barış Suyu Projesi'nin esas anlamı, suyun bölgede işbirliği unsuru olabileceğini kanıtlayabilmektedir. Esasen bu proje için tahsis edilen suya Türkiye'nin de ihtiyacı vardır. Türkiye'nin kendi ihtiyaçlarından fedakarlık pahasına önerdiği bu gibi projeler karşısında kayıtsız kalanların ve öte yandan kendi yönlerinden de daha fazla su talebinden başka bir öneri ortaya koyamayanların su

konusunda bölgede işbirliği noksanlığından yakınmalarını gerekmektedir (GİRAY, 1994, s. 243-244).

Barış Suyu boru hatları projesi gerçekleştiği takdirde, aralarında güvensizlik ortamı bulunan ve siyasal istikrara kavuşmamış birçok ülkeden geçecektir. Bu sebeple, özellikle İsrail-Suriye ve İsrail-Filistin barış görüşmeleri sonuçlandırılmadan ve Arap devletleri, bu projenin asıl amacının Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerini bağımlı kılmak olmayıp barış ve işbirliği sağlamak ve gelir elde etmek olduğu konusunda ikna edilemeyen projenin tatbiki zor görünmektedir.

32. Dicle ve Fırat Nehirleri İle İlgili Hukuki Düzenlemeler

Türkiye ile Suriye'yi ilgilendiren ilk uluslararası düzenleme 1921 tarihinde Ankara'da imzalanan, Türk-Fransız İtilafnamesi'dir. İtilafname'nin 12. maddesi ile Kuveik suyunun kullanımı şu şekilde düzenlenmiştir (AKİPEK, 1966, s. 36): “Kuveik suyu Halep şehri ile şimalde Türk kalan mıntaka arasında her iki tarafı hakkaniyetperverane bir surette tatmin edecek veçhile tevzi olunacaktır. Halep şehri mıntakanın ihtiyacına medar olmak üzere kendi masraf ile Türk toprağında Fırat'tan dahi su alabilecektir”.

Bu madde incelendiğinde iki önemli husus göze çarpmaktadır. Birincisi, bu sulardan faydalanmada “hakkaniyet” ilkesinin ölçü alınması, diğeri, sulardan faydalanmanın Halep şehri ihtiyacı ile sınırlandırılmış olmasıdır (BİR, 1986, s. 146).

Lozan Antlaşması'nın 109. maddesi, ilgili devletlerin birbirlerinin çıkarlarını gözetmelerini ve çıkabilecek sorunları anlaşma yoluyla çözmelerini öngörmektedir (SOYSAL, 1983, s. 129; PARLA, 1985, s. 42). Ancak, burada dikkat edilmesi gereken husus, Lozan Antlaşması'yla ileriye dönük bir uyuşmazlık çözümü biçimi belirlenmediğidir. Söz konusu madde, bu akarsudan faydalanma konusunda yapılan ve yapılacak görüşmelere temel teşkil etmemektedir. Lozan Antlaşması'nın 2/22. maddeleri arasında Türkiye'nin sınırları genel olarak belirtilmektedir. Dolayısıyla, kesin sınır tespit edildiğinde bir devletin sular sistemi, başka bir devletin ülkesindeki faydalanma eylemlerine bağlı olursa veya kaynağı başka devletin ülkesindeki faydalanma eylemlerine bağlı olursa ya da kaynağı başka devletin ülkesinde olan ve savaş öncesinden beri kullanılan sular veyahut sular gücünün etkilenmesi söz konusu olursa madde uygulama alanı bulabilmektedir. (BİR, 1986, s. 114).

30 Mayıs 1926 tarihinde imza edilen, Muhadenet ve Münasabatı Hasene-i Hemcivari Mukavelesi'nin 13. maddesi yine Kuveik suyu ile ilgili bir hüküm içermektedir. Bu maddede

1921 İtilafnamesi'ne atıf yapılarak Türkiye'ye bir yardım yükümlülüğü getirilmiştir. Ancak, mukavelename 3 Aralık 1937 tarihinde Türkiye tarafından fesh edildiğinden uygulama alanı bulamamıştır. Türkiye ile Fransa arasında 29 Haziran 1929 tarihinde imzalanan, Hududun Gözetlenmesi, Hudut Rejimi, Hududu Geçen Sürülere Uygulanacak Mali Rejim ve Göçebe Nüfusun Denetimi Hakkındaki Protokol ile, hududun iki tarafında 5 km'lik bir sahada emlakı bulunanların, daha önce olduğu gibi sulama ile ilgili haklarından yararlanmaya devam edecekleri hükme bağlanmıştır (BİR, 1986, s. 147). Türkiye ile Fransa arasında 3 Mayıs 1930 tarihinde imzalanan, Tahdidi Hudut Nihai Protokolü, Dicle havzası ile ilgili olarak “sorunların çözümünde tam eşitlik” ilkesi getirmektedir. Fransa ile imzalanan 1921 İtilafnamesi'ndeki “hakkaniyet” ilkesi ile bu düzenleme arasında bir tutarlılık olmadığına dikkat çekmektedir (BİR, 1986, s. 148).

Fırat ve Dicle akarsularından faydalanma konusunda Türkiye ile Irak arasında imzalanmış iki önemli antlaşma mevcuttur. Bunlar, 29 Mart 1946 tarihli, Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması'nın eki olan, “Dicle, Fırat ve Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü” ile 7 Şubat 1976 tarihinde Bağdat'ta imzalanan Ekonomik ve Teknik İş Birliği Antlaşması'dır (BİR, 1986, s. 172).

Irak'ın, kaynağı kendi topraklarında olmayan akarsuların yıllık taşkınlarının denetlenmesi ve düzenli akışın sağlanması için Türkiye'den beklediği destek (KUT, 1994, s. 246) 1946 Protokolü ile verilmiştir. Bu husus protokolün önsözünde, “tarafaların düzgün su alma ve yıllık taşkınlar sırasında su basma tehlikesini önlemek amacıyla akımın düzene konması için Dicle, Fırat ve kolları üzerinde korunma araçları yapılmasının Irak için önemini gördükleri” biçiminde ifade edilmiştir. Protokolün düzenlediği hususlar, önemi açısından buraya aynen alınarak belirtilecektir.

Protokolün önsözünde; “yapılacak ve bütün harcamaları Irak tarafından yüklenilecek bent ve benzeri yapılar için en uygun yerlerin, araştırmalar sonunda, Türk toprağı içinde bulunmasını umdukları” ve “bu gibi, nehirler üzerinde yapılacak korunma araçlarının mümkün olduğu kadar ve her iki memleketin menfaatlerine uygun olarak sulama ve sudan elektrik kuvveti elde etme maksatlarına uyar bir şekilde yapılması prensibini kabul eyledikleri” ifade edilmiştir.

Protokolde düzenlenen diğer hususlar yeterince açık olmakla birlikte, protokolün 4/2. maddesi farklı yorumlara yol açmaktadır. Madde dikkate alındığında, bu akarsuların üzerinde kurulacak tesislerden Türkiye'nin faydalanabilmesi, iki ülke arasında varılacak bir anlaşmayla

mümkün olabilecektir. Ancak protokolün bütünü dikkate alındığı zaman böyle bir görüşün tutarlı olmadığı görülmektedir. Protokolün önsözünde bu tesislerin Türkiye’de yapılacağı kabul edilmiştir. Ancak 4/2. maddede getirilen düzenleme daha çok, Irak’ın çıkarları için inşa edilecek tesislere yöneliktir. Zira, tamamen Irak çıkarlarına hizmet edecek tesislerin masrafları Irak tarafından karşılanacaktır. Bunlar Türk topraklarında inşa edileceği için yer seçimi, masrafların karşılanması, işletme ve bakım konularında önceden iki ülke arasında bir anlaşmaya varılması zorunludur. Böyle bir anlaşmaya varılmaması halinde, Irak’ın bu gibi tesislerin inşasını Türk topraklarında gerçekleştirmesi mümkün değildir. Burada önemli olan, bu gibi tesislerden Türkiye’nin faydalanma durumudur. Eğer bu tesislerden Türkiye de sulama ve enerji elde etme amacıyla faydalanmak isterse, bu tesislerin yeri, şekli, inşa masrafı ve tamamlanmasından sonra işletme ve bakımı yeni düzenlemeler getirecektir. Bunun sonucu olarak da, aynı tesislerden iki ülkenin faydalanması konusunda bir anlaşmaya varılması zorunlu olacaktır.

Protokolün 5. maddesi de bu görüşü destekler niteliktedir. Türkiye’nin bu akarsular üzerinde faydalanması için yapacağı tesisler açısından tek sınırlama, Irak’a haber vermektir. Irak bu tesislerden faydalanmak istediği takdirde, Türkiye’ye başvuracak ve görüşlerini bildirecektir. Bunların dikkate alınması durumunda, Irak’ın bu tesislerin inşa masraflarına katılması gerekecektir. Burada Türkiye, komşuluk hukukunun gereği olarak fedakârlıkta bulunmaktadır. Buna karşılık olarak da Irak masraflara katılmak suretiyle bu fedakârlığı denkleştirecektir. Bunun sonucu olarak da, Türkiye’nin yapacağı barajlar ve benzeri tesisler, Irak’a düzgün su alma ve taşkınları önleme bakımından fayda sağlayacağından, bu hükme göre, Irak’ın belirli bir ölçüde masraflara katılması gerekmektedir. Nitekim “Keban Barajı Projesi” görüşmeleri sırasında (BİR, 1986, s. 173-175) ve GAP’ın gerçekleştirilmesi sırasında yapılan OTK çalışmalarında protokolün sınırlayıcı olduğuna ilişkin bir görüş dile getirilmemiştir.

7 Şubat 1976 tarihinde Bağdat’ta imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Irak Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ekonomik ve Teknik İş Birliği Antlaşması” tarafların, sanayi, tarım, petrol, bayındırlık işleri ve konut yapımı, ulaştırma ve turizm alanlarında iş birliğine ilişkin esaslarını belirtmektedir. Anlaşma gereğince, “Karşılıklı menfaatlerin bulunduğu bütün ekonomik ve teknik alanlarda yakın iş birliğini sürdürmek hususunda kati kararlı olan akit taraflar, Ekonomik ve Teknik İş Birliği Ortak Komitesi kurmayı kararlaştırmışlardır” (Madde 9).

OTK toplantılarının gündemini, ilk yıllarda Fırat-Dicle nehirlerinin üzerinde yapılan inşaatların durumları, hidrolojik ve meteorolojik bilgi alış-verişi gibi kısa vadeli sorunlar oluşturmuştur. OTK'nın kuruluşunun temel amacını meydana getiren “her ülkenin sınıraşan sulardan ihtiyacı olan makul ve uygun su miktarının tanımlanmasını sağlayacak yönteme” dair çözüm planı ise Türkiye tarafından 1984 yılında 5. toplantıda gündeme getirilmiştir. Komite görüşmelerine devam ederken 1987 yılında Türkiye ve Suriye başbakanları liderliğinde Karma Ekonomik Komisyon toplantısı yapılmıştır. Bu toplantıda; “Fırat sularının nihai tahsisine kadar, Türkiye-Suriye sınırından yıllık ortalama 500 m³/sn su bırakılması ve aylık akımın 500 m³/sn'nin altına düştüğü durumlarda farkın gelecek ay kapatılması” hususlarında mutabakat sağlanmıştır. Atatürk barajının dolum işlemi öncesi ve esnasında Suriye ve Irak nihai tahsisle ilgili görüşmelere geçilmesi yönünde ısrarlı bir tutum takınmışlardır. Türkiye tarafından 1984'te OTK toplantılara getirilen “Fırat-Dicle Havzası Sularının Kullanılmasına Yönelik Üç Aşamalı Plan” olarak bilinen teklif üzerindeki görüşmeler 1990 yılına kadar devam etmiştir (BİLEN 2000, s. 91-92).

Kurulan Türkiye-Irak Karma Ekonomik Komisyonu, I. Dönem toplantısını 22-25 Aralık 1980 tarihleri arasında Ankara'da yapmıştır. Bu toplantı sonucunda imzalanan ortak protokolle, “İki taraf bölgesel sular (özellikle Fırat ve Dicle nehirleri havzaları) ile ilgili sorunları incelemek üzere iki ay içinde bir OTK toplanması ve bu komitenin iki yıl içinde üç ülkenin hükümetlerine raporunu sunması hususunda görüş birliğine varmışlardır” (madde V/2). Bu madde ayrıca, bu sürenin bir yıl daha uzatılabileceğini ve raporun sunulmasını takiben, OTK'nın tavsiye edeceği her ülkenin ortak nehirlerden ihtiyacı olan makul ve uygun su miktarının tanımlanmasını sağlayacak metot ve usulleri kararlaştırmak amacıyla üç hükümetin bakanlar düzeyinde toplanmaya davet edilmesini öngörmektedir. Böylece kurulması planlanan OTK'nın görevi de ortaya konulmuştur (AVCI-YANIK, 1997, s. 24).

Türkiye-Irak Karma Ekonomik Komisyonu'nun 8-12 Ağustos 1981 tarihinde yapılan II. Dönem toplantısında şu hususlar karara bağlanmıştır. Kurulması kararlaştırılan OTK'nın toplanmadığından, söz konusu toplantının ilgili üç taraf arasında Aralık 1981'in üçüncü haftasında yapılması için taraflara davetiye gönderileceği kaydedilmiştir. Ayrıca, Türk tarafı; Dicle'nin, Diyarbakır ve Cizre'den ve Fırat'ın Birecik'ten geçen günlük su miktarına, değişmeler halinde anahtar eğrilerine, Keban barajından her ay bırakılan suyun yıllık tahmini miktarına ve bu miktarda olabilecek büyük değişikliklerle mevcut bulunduğu takdirde, Fırat ve Dicle havzalarına düşen kar ve yağmur miktarına ilişkin bilgileri Irak'a sağlamayı kabul

etmiştir.

Bu arada, Türkiye-İrak Karma Ekonomik Komisyonu'nun I. Dönem toplantısında alınan karar doğrultusunda kurulan OTK, Türkiye ve Iraklı temsilcilerin katılımıyla, 17-27 Mayıs 1982 ve 29 Kasım-2 Aralık 1982 tarihleri arasında ilk iki toplantısını yapmıştır. Irak ve Türkiye, Karma Ekonomik Komisyon'unun 15-17 Şubat 1983 tarihleri arasında yaptığı ikinci dönem arası olağanüstü toplantısında, OTK toplantılarına Suriye'nin de katılması için resmi davet yapılması hususunda mutabık kaldıklarını bildirmişlerdir. Karma Ekonomik Komisyon'un 8 Şubat 1984 tarihinde yapılan dördüncü dönem toplantı tutanağında, Suriye'nin, 26-28 Eylül 1983 tarihlerinde yapılan üçüncü OTK toplantısına katılmasından duyulan memnuniyet ifade edilmiştir. Ayrıca toplantı tutanağında, Türk tarafının Irak'a; Cizre, Birecik ve Diyarbakır ölçüm istasyonlarının gösterge eğrilerine, ölçüm istasyonlarından temin edilen bilgilerin PTT kanalıyla günü gününe verilmesinde ortaya çıkabilecek gecikmelerin önlenmesine, Fırat ve Dicle havzalarındaki kar seviyesi ve yağış miktarları ile Keban baraj gölündeki su miktarına ilişkin bilgiler verdiği, Irak tarafının bu bilgileri takdirle karşıladığı, bundan sonra da Türk tarafının bilgi sağlamaya devam etmesini talep ettiği belirtilmiştir. Karma Ekonomik Komisyon'un 30 Mayıs 1984 tarihinde yaptığı toplantıda ise iki ülkeyi ilgilendiren sulara ilişkin olarak, OTK'nın çalışmalarını hızlandırması dileği, Karakaya baraj gölünün dolumu sırasında Irak'ın Fırat nehrinden olan ihtiyacının göz önünde bulundurulması talebi ve Türk tarafının bu konuda ve bölgesel sular ile ilgili diğer meselelerde Irak tarafı ile mümkün olduğu ölçüde iş birliği yapmaya hazır olduğu hususları belirtilmiştir (TOKLU, 1999, s. 109).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ABD VE AB'NİN FIRAT-DİCLE HAVZASINA YÖNELİK SU POLİTİKALARI VE TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

41. ABD'nin Su Politikası ve Türkiye'ye Etkisi

Son dönemde dünyada yaşanan gelişmeler ve ABD'nin Afganistan ve Irak'ı işgaliyle birlikte uygulamaya konulan Genişletilmiş Ortadoğu Projesi açısından, önemli su potansiyeline sahip olan Türkiye, çok daha önemli hale gelmiştir.

Gelişmeler göstermektedir ki, 21. yüzyılda enerji ile birlikte en önemli kaynak su olacaktır. Burada suyun önemi; su kaynaklarının kirlenmesi ve kuruması ile su ihtiyacının artmasından kaynaklanan bir önemden daha çok, Henry Kissinger'in ifade ettiği gibi, suyun devletleri ve halkları kontrol etmede kullanılabilir bir araç olmasından kaynaklanmaktadır. Kissinger; “Devletleri kontrol etmek için petrolü, halkları kontrol etmek için suyu kontrol etmek yeterlidir” demektedir. Bu durumda su kaynaklı bir savaş çıkarılarak, bölge kontrol altına alınmak mı isteniyor” sorusu aklımıza takılmaktadır.

Aslında ABD, suyun doğal kaynak ve ihtiyaç niteliğinden çok, küresel üstünlüğünün sürdürülmesi için Ortadoğu'nun kontrolünde bir manivela olarak kullanılabilme potansiyeliyle ilgilendiği görülmektedir. (GÜNAL, 2005, s.48)

Bugüne kadar ABD başta olmak üzere batılı ülkelerin Ortadoğu'ya olan ilgileri petrol ağırlıklı olmuştur. II. Dünya Savaşı esnasında, İngiltere Başbakanı Churchill'in 1936 yılında İngiliz Avam Kamarasında söylediği “Bir damla petrol, bir damla kandan daha değerlidir” sözü Batılıların petrole bakış açılarını çok açık bir şekilde göstermektedir (ŞEHİSUVAROĞLU, 2000, s. 49). Bu gün ise Ortadoğu'da petrol kadar su da, batılıların ilgi alanı içerisinde. Geçmişte petrol politik silah iken, şimdi su ve gıda petrolün önüne geçmektedir (<http://www.suvakfi.org.tr/sudanyazilar.htm/26.07.06>). ABD yönetimine hizmet veren Stratejik Araştırmalar Merkezi'nin: “Ortadoğu'daki jeopolitik ilgilerimiz, bugüne kadar petrol ağırlıklıydı. Şimdi su da, bölgede en önemli politik bir silah haline gelmektedir.

Batılıların Körfez petrollerine olan bağımlılığı sürekli bir şekilde artmakla beraber, iddia edebiliriz ki, bu asrın sonuna kadar, bu bölgenin politik durumunu su şekillendirecektir. Ortadoğu'daki su kaynaklarının geliştirilmesi, Amerika için en kritik dış politika konusudur (<http://www.gyte.edu.tr/ebulten/sayi5/kultur3.htm/20.06.05>) şeklindeki görüşleri ABD ve Batılıların konuya bakış açılarının ne kadar değiştiğini açıkça göstermektedir.

411. ABD'nin Fırat-Dicle Havzası ile İlgili Su Politikası

ABD'nin Irak'ı işgali gelişmelerin daha farklı bir zemine doğru kayacağını göstermektedir. Özellikle, Ortadoğu'da su sıkıntısı çeken İsrail'in menfaatleri doğrultusunda bir paylaşımın, ABD tarafından bölge ülkelerine dayatılacağı ve Türkiye'nin de bu bağlamda ABD'nin baskılarına maruz kalacağı dile getirilen görüşler arasında çoktan yerini almış bulunmaktadır (<http://www.2023.gen.tr/mayis03/editor.htm/28.07.05>).

Su bakımından fakir olan ülkeler, kendilerine oranla su zengini saydıkları ülkelerin su kaynaklarına göz dikmektedirler. Sınıraşan nehirlerle ilgili ülkeler arasında da su kullanımı konusunda büyük ihtilaflar doğmaktadır. Bu sebeple de sık sık su savaşları senaryoları üretilmektedir (ŞEN, 2006, s. 115). Bugüne kadar, ABD başta olmak üzere Batılı ülkelerin Ortadoğu'ya olan ilgileri petrol ağırlıklıydı. İkinci Dünya Savaşı döneminde, İngiltere'de Başbakan olan Churchill'in, "Bir damla petrol, bir damla kandan daha değerlidir" sözü Batılıların petrole bakış açılarını çok açık bir şekilde göstermektedir. Bugün ise Ortadoğu'da su, petrol kadar Batılıların gündemindedir. ABD yönetimine hizmet veren Stratejik Araştırmalar Merkezi'nin bir yayınında şu görüşler ifade edilmektedir: "Ortadoğu'daki jeopolitik ilgilerimiz, bugüne kadar petrol ağırlıklıydı. Şimdi su da, bölgede en önemli bir politik silâh hâline gelmektedir. Batılıların Körfez petrollerine olan bağımlılığı sürekli bir şekilde artmakla beraber, iddia edebiliriz ki, bu asrın sonuna kadar, bu bölgenin politik durumunu su şekillendirecektir. Ortadoğu'daki su kaynaklarının geliştirilmesi, Amerika için en kritik dış politika konusudur" (ŞEHSUVAROĞLU, 1997, s. 118-119).

Küresel güç ABD de küresel jeostratejisi içinde, küresel ve bölgesel çıkarları yanında küresel istikrar için su sorunu ile ilgilenmektedir. Suyun küresel üstünlüğün sürdürülmesi gayretlerinde bir manivela olarak kullanılması yollarını araştırmakta ve bu konuda ciddi incelemeler yapmaktadır (<http://www.radikal.com.tr/arama.php?ara=1&y=&/12.03.2007>).

ABD Başkanı Bush: "Irak'taki askeri çabalarımız artık bir sona gelmiş durumdadır.

Yıllarca savaşlar ve ilgisizlik sonunda harap olmuş bir ülkeyi yeniden canlandırıp ayağa kaldırmanın zamanı çoktan geldi” demektedir. Bu kapsamda yapılan incelemeler içinde, ABD'nin ünlü stratejik araştırmalar merkezi CSIS'ın (Center of Strategic and International Studies) 30 Eylül 2005 tarihli “Küresel Su Geleceği” adlı çalışması ciddi bir örnek oluşturmaktadır. İncelemede yer verilen şu ifadeler ise hem konunun küresel boyuttaki öneminin, hem de ABD'nin niyetinin anlaşılması bakımından önemlidir. Bu çalışmada; “Şimdiden bölgesel krizlere neden olan küresel su sorunu, gelecekte çatışmaların ve istikrarsızlıkların nedenini oluşturacaktır. Su sıkıntısı, arz ve talep arasındaki dengesizlik nedeni ile insanlığı dünya tarihinin bir dönüm noktasına doğru sürüklemektedir. Su sorunları, jeopolitik istikrarsızlıkların nedenini oluşturacaktır. Çözümler, bölgelerin sosyo-ekonomik, politik ve coğrafi şartlarına göre düzenlenmelidir. ABD, ulusal güvenlik stratejisini güçlendirmenin yolu olarak su sorununun öncelikler listesindeki yerini yükseltmelidir. Bir ABD su politikası şarttır.” denilmektedir. Kendisini küresel enerji güvenliği için sorumlu gören ve bu nedenle de gerekli gördüğünde askeri inisiyatifler de kullanan ABD, şimdi de küresel su sorununu, gerektiğinde bölgesel girişimler de dahil olmak üzere çözmeye hazırlanmaktadır; bir başka ifade ile ABD'nin kendisini küresel su güvenliği için de sorumlu gördüğü söylenebilir. (DURMAZUÇAR, 2003, s. 116)

ABD Dışişleri Bakanlığı, uzun bir süredir bölgesel sulara ilişkin konularda etkin bir rol almaktadır. Hem bakanlık bünyesindeki Yakın Doğu ve Güney Asya daireleri hem de bölge ülkelerinde bulunan ABD elçilikleri, bilhassa Tel Aviv ve Amman bölgesindeki gelişmeleri çok yakından takip etmektedir. Bu daireler ekonomik yönden ziyade gelişmelerin siyasi boyutlarıyla ilgilenmektedir. Bakanlığın yanı sıra, “Birleşik Devletler Uluslararası Kalkınma Teşkilatı” da önemli çalışmalar yapmaktadır. Teşkilat atık suların değerlendirilmesi, su kirliliği, suların muhafaza edilmesi, tarımda suyun kullanımı gibi konularda önemli tecrübelerle sahiptir. Teşkilat şimdiye kadar su konusunda çeşitli projeler için 2.5 milyar \$'ın üzerinde harcama yapmıştır. Teşkilatın “Asya ve Yakın Doğu Dairesi” Orta Doğu Su Projeleri bünyesindeki teknik unsurların ve çeşitli politikaların yönetiminden sorumludur. Yakın zamana kadar bir de “Su Kaynakları Komitesi” bulunmaktaydı. Bu komite resmi bir enformasyon merkezi gibi çalışmakta iken, yakın zamanda çeşitli nedenlerle komitenin görevine son verilmiştir (KAPAN, 2006, s. 410).

ABD Milli Savunma Enstitüsü tarafından 1999 yılında hazırlanan “Fırat Üçgeni” adlı dokümanda, Fırat ve Dicle nehirlerinin Türkiye-Suriye-Irak arasındaki birçok sorunun

kaynağını teşkil ettiği ve GAP'ın Türkiye ve bölge ülkelerine etkileri vurgulanmakta, ABD'nin bu sorunlarla ilgili stratejik değerlendirmelerine yer verilmektedir. Ayrıca; NATO ve ABD'nin, Fırat-Dicle Havzası'nda su sorununa bağlı olarak doğabilecek bölgesel çatışmaları değerlendirmek ve azaltmak için bir takım güvenlik stratejileri geliştirmek zorunda olduğu, ABD'nin, Türkiye Irak ve Suriye arasında çıkabilecek muhtemel sorunların çözümünde çok önemli bir etkinliğe sahip olduğu değerlendirilmektedir (<http://netpaylasim.net/showthread.php?t=8101/18.03.2007>).

Bunlara ek olarak, İçişleri Bakanlığı da konuyla ilgilenmektedir. Birleşik Devletler Jeolojik Araştırmalar Merkezi'nde su sorunlarına ilişkin olarak etkin rol almaktadır. Bu merkez birçok projede görev almıştır. Aynı şekilde, 1902'de kurulan Tarım Dairesi de çeşitli yurtdışı projelerde görev almaktadır. Şüphesiz her iki kurum da uluslararası politikalar üretememekte; ancak ev sahibi ülkenin daveti ile projelere katılabilmektedirler. ABD Tarım Bakanlığı'nın alt kuruluşları da Orta Doğu'daki su projeleri ve programlarında yer almaktadır. Savunma Bakanlığı da sulara ilişkin uyuşmazlıkları ve gelişmeleri ABD güvenliğinin gerektirdiği ölçüde takip etmektedir (KAPAN, 2006, 411).

Ortadoğu barış süreci çerçevesinde bölge ülkelerinin su meselelerine yaklaşımlarını saptamak için Amerika Birleşik Devletleri, Japonya, Kanada ve çeşitli Arap devletlerinin girişimiyle Madrid Konferansı öncesi ve sonrası "Su Kaynakları Çalışma Grubu" adıyla çeşitli toplantılar düzenlenmiştir. Su Çalışma Grubu ilk toplantısını 1992 tarihinde Viyana'da yapmıştır. Bu toplantılar daha sonra sırasıyla; Washington (Eylül 1992), Cenevre (Nisan 1993), Pekin (Ekim 1993), Umman (Nisan 1994), Atina'da (Aralık 1994) olmak üzere 1996 yılına kadar 6 toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantılara Türkiye gözlemci olarak katılmıştır.

Bu toplantılarda gündeme gelen genel konular şunlardır;

- Ortadoğu Bölgesinde su yetersizliğine karşı alınabilecek kısa ve orta vadeli tedbirler,

- Su meseleleri ile ilgili uyuşmazlıkların çözümüne yönelik bir sistemin oluşturulması,

- Bölgesel su kaynaklarının yönetiminde işbirliği imkanlarının araştırılması,

- Su kaynaklarına ilişkin verilerin araştırılması ve paylaşılması için kurumsal bir yapının oluşturulması.

Bu toplantılarda Dicle ve Fırat Nehri sık sık gündeme getirilerek Ortadoğu su kaynaklarının bir bütün olarak değerlendirilerek, Türkiye'nin su zengini olduğu vurgulanmıştır. Türkiye'nin, kendisini yakından ilgilendiren bu tür toplantılarda gözlemci değil, yön verici olarak katılması uzun vadeli çıkarlarının bir gereğidir. Türkiye tarihi ve stratejik konumunu fark ederek ve su meselesiyle beraber daha da artan önemini akılcı ve barışçı teşebbüslerle pekiştirmelidir. Türkiye kendi ülkesinde beslenen nehirler hakkında belki mutlak değil ancak en büyük söz ve tasarruf hakkına sahip olmalıdır (BİLEN, 1996, s. 36).

ABD, Orta Doğu'daki su kaynaklarının geliştirilmesi konusunda güçlü bir geçmişe sahiptir. Konuya ilişkin ortaya çıkan her türlü faaliyetin hem oluşturulması hem uygulanması hem de neticelendirilmesi aşamalarında, bazen de sadece dış yardım yoluyla etkin bir rol kazanmaya çalışmaktadır. Gelecekte ABD, Orta Doğu'da sulara ilişkin konularda çok daha aktif bir rol almayı planlamaktadır. Buna ilişkin olarak bilhassa teknolojik gelişmeye, kaynakların daha verimli yönetilip muhafaza edilmesine, suyla ilgilenen kurumlar arası iş birliğinin artırılmasına ayrıca daha kapsamlı araştırma ve inceleme planlamalarının hazırlanmasına ağırlık verilmektedir (KOLUMAN, 2003, s. 48,49).

RAND isimli Amerikan araştırma kuruluşu, Pentagon'a verdiği raporda Irak, İran ve Suriye'nin Türkiye'ye ortak saldırı senaryosu üzerinde durmaktadır (Sabah Gazetesi, 18 Eylül 1992).

Arap ülkeleri dışişleri bakanları, Suriye'nin ve Irak'ın haklarının korunmasını amaçlayan komiteler kurmuşlardır. Cidde Abdülaziz Üniversitesi'nde ABD'li uzmanlar ilginç bir konferans düzenlemişlerdir. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın destek ve organizasyonu ile yapılan toplantıda Dr. Clores; Ortadoğu'daki gıda ve suyun, petrol de dahil her şeyden kıymetli olacağını ifade ederek, GAP nedeniyle Fırat'ın sularının bol miktarda tasarruf hakkını ele geçirmesi muhtemel Türkiye'nin böyle bir ayrıcalığa sahip olmasının ileride savaş sebebi olacağını savunmuştur (Cumhuriyet Gazetesi, 15 Eylül 1992)

ABD'nin hali hazırdaki tutumu hakkında aşağıdaki yorum net bir fikir elde etmemize olanak sağlamaktadır: "Amerika'nın pahalıya mal olan Irak müdahalesi sadece çok azının farkında olduğu çok büyük fırsatı beraberinde getirdi. Orta Doğu'da ciddi bir su krizini engelleyecek bir şans bu. Hem Irak hem de Suriye, büyük oranda Fırat-Dicle havzasındaki

suyun akışına bağımlılar ve bu “Cennet Nehirleri” üzerinde tarihi iddiaları var. Türkiye, Fırat’ın çıkış noktasını ve büyük bir parçası olan Dicle’yi kontrol ediyor ve kaynakları bütünüyle kullanma niyetinde. Bunun içinde ya sonsuz bir çatışma için bir potansiyel ya da barış geleceği ve refah yatıyor. Türkiye’nin muazzam GAP projesi, 21 baraj ve 19 hidroelektrik santral inşasını içeriyor ve sonunda Tennessee kadar büyük bir alanı sulayıp dönüştürecek. Atatürk Barajı, tek başına Dicle nehrinin iki yıllık akış toplamının tamamını tutabilme kapasitesine sahip. Hem Suriye hem de Irak suyun yönünün çevrilmesine karşı çıktı ve daha fazla oranda su dağılımı talep etti. Kuzey Suriye’deki Dicle havzasının bir parçasında 200’den fazla sayıdaki geleneksel su kuyularının yalnızca 60 tanesi faaliyette ve yerel yöneticiler, yokluğu kuraklığa yol açacak, kuru akarsu yataklarını doldurmak için pahalıya mal olan su zemini pompalama çalışmaları yapıyor. Suriye zayıf biçimde inşa edilmiş verimsiz su altyapısına sahip ve hükümetin Fırat’tan gelen suyun yönünü değiştirmek için kolayca ulaşılamayacak tutkulu planları var. Fırat-Dicle havzasındaki bataklıkların % 90’ı kurumuş durumda. Saddam Hüseyin liderliği altında ki Irak, Türkiye ve Suriye ile su konularını planlama ve koordine etme konusuyla hiç ilgilenmedi. Türkiye, Suriye ve Irak arasındaki su kaynakları üzerine kurulan “Ortak Teknik Komite” son 10 yıldır hiç toplanmadı. Fakat, 3 ay öncesinde ABD danışmanları, Iraklı yetkililerle Irak için yeterli su kaynaklarını garanti etme konusunda stratejik bir plan geliştirmek için çalışmaya başladı. Irak’lı yeni Su Kaynakları Bakanı, Amerikan yardımıyla personel atamasında bulundu ve yeniden organize oldu. İlk kez bir su komisyonu ve Irak’ın yukarı akım komşularıyla anlamlı bir koordinasyon planlanıyor. Bush yönetiminin Kongre’den 3 milyar dolar ödenek isteği su altyapısını ve su kaynaklarını da içeriyor. Fakat, uzun dönem su ihtiyacı garanti edilmeden, bu para boşa harcanmış olabilir. Bu arada, Türkiye hemen hemen tamamladığı hidrosantral üniteleriyle GAP projesini ilerletiyor ve ülkenin güneydoğusunda bölgesel ekonominin gelişmesinin önemli sinyallerini veriyor. Türk tarımı, 10 yıl önce vaat edilen suyu henüz alamadı. Hatta, suyun niceliğinden ziyade niteliği önemli. Türkiye’de daha fazla toprak üretime kazandırılırken, Ankara’nın suyu güneydeki Arap komşularına akış yönünü değiştirerek göndermesi kesin bir biçimde su kalitesini azaltacak. Türkiye’deki büyük projeler akarsuların doğal akışını önemli ölçüde etkilediğinde, gelecek 10-20 yılda Fırat-Dicle havzasında bir su savaşı çıkacak mı?

Klasik bir biçimde silahlı bir çarpışmadan ziyade, bu savaş daha çok gerginlik, kötüleşen ilişkiler, insanların sıkıntı çekmesi ve sivil kargaşa şeklinde olacak gibi görünüyor. Akarsular üzerinde ek bir taleple birlikte ve taraflar arasında kurulamayan

işbirliği, su miktarı ve niteliği ekonomik-sağlık koşullarındaki düşüşün önderlik ettiği bölgesel istikrarsızlıkta temel bir faktör olacak. Bu, ABD'nin, bölgedeki politikalarının altını oyan biçimde, fundamentalizm ve aşırıcılığa yatkınlığını artıracak. Ne yapılabilir? Gelecek birkaç ay içinde ABD'nin nehir kenarındaki bu üç ülke için bir su komisyonu kurulmasını teşvik edebileceği tarihi bir fırsat var. Önlerinde, ABD-Kanada Uluslararası Birleşik Komisyon ve Mekong Akarsu Komisyonu gibi örnek olabilecek işleyen pek çok sayıda model var. Yeni tesis ettiği bölgesel etkisiyle ABD, tarafları pazarlık için masaya getirebilecek diplomatik bir girişimi desteklemeli ve anlamlı bir süreci temin etmek için takip etmelidir” (LORENTZ, F, “Ortadoğu'da Su Savaşları Kapıda, <http://hidropolitik.hacettepe.edu.tr/mak1.htm/25.07.06>).

ABD'nin Ortadoğu'da sürdürdüğü işgal politikasının altında yatan nedenlerden birinin de su olduğu görüşü son dönemlerde sık sık dile getirilmeye başlanmıştır. ABD'nin Irak işgali ve Büyük Ortadoğu Projesi, bölgenin enerji ve su kaynaklarıyla ilişkilendirilirken, Türkiye'nin bu müdahalelerin merkezinde yer alan bir ülke olarak gelişmelerden nasıl etkileneceği de merak edilmektedir (KAPAN, 2007, s. 399 vd.). ABD'nin Ortadoğu'ya çöreklenme amacının sadece Irak'taki ve bölgedeki petrol kaynaklarına hakim olmak ve bölgeyi bu doğrultuda şekillendirmek istemesinin olmadığını belirten ulusal kaynakları izleme koordinatörlüğü başkanı Kudret Ulusoy, “Küresel Ticaretin Son Hedefi Su Pazarı” isimli kitabında Amerikan Ulusal Kalkınma Ajansı'nda uzun yıllar görev yapan John Perkins'in şu açıklamalarına yer veriyor: “John Perkins, ABD'nin Irak'a, dolayısıyla Ortadoğu'ya doğrudan müdahalesinin en önemli nedenlerini; Ortadoğu'nun jeopolitik konumu, petrol ve özellikle su kaynakları şeklinde sıralamaktadır. Bu konuda; “Irak bizim için, ilk bakışta görüldüğünden çok daha fazla önemliydi. Yaygın kanının aksine, Irak sadece petrol demek değildi. Aynı zamanda, su ve jeopolitik de demektir. Irak, hem Dicle, hem de Fırat nehirlerinin geçtiği iki ülkeden biri olduğu için gittikçe kritik hale gelen su rezervlerinin en önemli kaynaklarını kontrol etmektedir. 1980'lerde suyun gerek politik, gerekse ekonomik olarak önemi enerji ve mühendislik sektöründeki bizler için belirgin bir hal almaya başlamıştı. Özelleştirme yarışında bağımsız küçük enerji firmalarına göz diken büyük şirketlerin çoğu, şimdi Afrika, Latin Amerika ve Ortadoğu'daki su sistemlerini özelleştirme peşinde koşuyorlardı.” demektedir (ULUATAM, 1998, s. 87; <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/haberdetay.php?hit=335>).

Amerika'nın su sorunu ile ilgili olarak aktiviteleri devam etmektedir. 2005 yılı Eylül

ayında, bölge meselelerini görüşmek üzere Türkiye'ye gelen ABD Senato Heyeti'nin içinde, aynı zamanda su komisyonu üyesi olan Senatör Bob Margett ve Dick Ackerman' da yer almıştır (<http://republican.sen.ca.gov/web/29/> 27.09.2006).

Amerika'nın neden Irak'a savaş açmak istediği, Amerika dahil tüm dünyada tartışılmaktadır. Ortada net bir neden olmadığı için yoruma açık metinler söz konusudur. Savaşa sürükleniş baştan beri sorgulayan bir araştırmacı olan Norman Mailer şunları savunmaktadır: “ABD böylece Ortadoğu'nun petrol kaynaklarını denetimi altına almakla kalmayacak, aynı zamanda Dicle ve Fırat'ın su kaynaklarının kontrolünü de ellerine geçirecek! Gazetelerimizde 21. yüzyılın en önemli kaynağının petrol değil su olacağına dair pek çok şey yayımlandı. Dicle ve Fırat'ın suları konusunda Suriye ve Irak'la sorunlarımız olduğu biliniyor, İsrail'in bu kaynaklar üzerinde gözü olabileceğinden söz ediliyor. Ve Irak tartışması petrolden suya ulaşmıyor” (KAPAN, 2007, s. 410 vd.).

412. Irak'taki Yeni Siyasal Yapılanma ve Fırat-Dicle Havzası'na Etkileri

Irak Anayasası'nın 107. maddesinde Federal Hükümet'in yetkisindeki hususlar belirtilmiş olup, su kaynaklarına ilişkin olarak: “Irak dışından gelen su kaynaklarına ait politikaların planlanması, uluslararası yasalar ve kurallara uygun olarak Irak'a intikal eden su miktarının ve suyun adil dağıtımının güvence altına alınması” ifadesi yer almıştır. Anayasanın 110. maddesinde ise federal ve bölge otoriteleri arasında paylaşılan yetkiler belirtilmiştir. Söz konusu maddenin 7. paragrafında su yönetiminde paylaşılan yetki alanı: “Adil bir su dağılımının sağlanması için, Irak'ın iç su kaynaklarına ait politikaların ortaya konması ve düzenlenmesi” şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca paylaşılan yetki alanının kanunla düzenleneceği belirtilmişse de, bugüne kadar herhangi bir yasa çıkarılmamıştır. Dahili su kaynaklarının tanım ve kapsamı konusunda bir açıklık bulunmamakla birlikte; Irak'ın kuzeydoğusundaki dağlık bölgeden Dicle nehri ana koluna katılan yan kolları içine alması gerekir. Belirtilen nehirler üzerinde Saddam rejimi ve öncesinde çeşitli barajlar tesis edilmiş, bazı barajların planlama düzeyinde çalışmaları tamamlanmışsa da inşaatlarına başlanamamıştır (BİLEN, 2006 , s. 47).

Dicle nehrinin Şattü'l-Arap yakınlarında, Fırat ile birleşmeden önce, yıllık ortalama su miktarı 53 milyar m³'ü yukarıda sayılan yan kollardan Dicle'ye intikal etmektedir. Irak'ın Fırat sularına ise hiçbir katkısı bulunmamaktadır. Dahili su kaynaklarının geliştirilmesi ve yönetimine ait yetki, federal hükümete ait olmayıp, anayasanın 110. maddesine göre federal ve bölgesel otoriteler arasında paylaştırılmıştır. Hidrolojik koşullar

açısından Irak'ın kuzeyi güneyde yer alan Arap bölgelerine göre çok daha avantajlıdır. Federatif devlet yapısında su kullanımına ilişkin bölgesel ihtilaflar, gelişmiş ülkelerde dahi bir istisna olmayıp, sık karşılaşılan durumdur. Sorunlar Irak özelinde daha vahim boyutlara ulaşabilir. Halen Irak'ta güvenlik sorunlarının çok büyük bir öncelik taşıması, bu ve benzeri diğer sorunlu alanları ikinci plana itmektedir. (BİLEN, 2006 , s. 48).

Belirtilen gelişmelerin Türkiye'ye yansımaları güvenlik, petropolitik ve hidropolitik gibi çeşitli uluslararası ilişki alanlarında hissedilecektir. Fırat ve Dicle nehirleri ayrı ayrı değil bir bütün ve tek bir havza olarak değerlendirildiğinde iki nehrin toplam su miktarı Türkiye, Suriye ve Irak'ın ihtiyacını karşılayacak düzeydedir. Üç ülke arasındaki su ilişkilerinin tarihçesi incelendiğinde; dönemsel sorunlar yaşansa da, genellikle işbirliği ve iyi niyet anlayışının hakim olduğu görülecektir (İNAN, 1990, s. 5). Irak'ın 1990 yılında Kuveyt'i işgali ve takip eden savaş esnasında, Irak'a Fırat üzerinden su kesintisi uygulanması yönünde, müttefik kuvvetler tarafından kabul görmediği yabancı su uzmanlarının yayınlarında da yer almıştır (KOLARS, 1994, s. 65). Türkiye, 1987 Protokolü'nde, tek taraflı olarak, Fırat nehrinden vermeyi taahhüt ettiği su miktarını kesintisiz sağlamaya devam etmiştir (BİLEN, 2006 , s. 48, 285 vd.).

Stratejik ve Uluslararası Etüdler Merkezince, 30 Eylül 2005 tarihinde yayınlanan Küresel Su Geleceği başlıklı raporda ABD'nin yaklaşımı şu cümleler ile açıklanmıştır: "Su kuvvetli ve etkin bir dış politika aracı olmalıdır. Uluslararası su sorunlarına etkin bir şekilde müdahil olmak ABD'nin pek çok dış stratejik amaçlarına önemli ölçüde destek verecektir. Jeopolitik ve bölgesel istikrarsızlıklara, ekonomik gelişme, insani endişeler ve demokrasiye cevap verecek stratejiler, su sorunu öncelikle ele alınarak başarıya ulaştırılabilir...". Raporda belirtilen tespitlerden hareketle Türkiye, Suriye ve Irak arasındaki su ilişkilerine müdahil olmak yönünde ABD'nin çabalarının yoğunluk kazanacağı anlaşılmaktadır. Ayrıca, Irak'ın federatif yapısı nedeniyle bölge yönetimleri arasında ortaya çıkacak su sorunlarının nedeni olarak, Türkiye'nin kullanımlarının gösterilmesi ihtimali bulunmaktadır. Dicle nehrine Irak'tan katılan suların önemli bölümünün ABD'nin himayesindeki Irak'ın kuzeyinden gelmesi, Irak'ın içsel su sorunlarının Türkiye'ye yansıtılmasını kolaylaştıracaktır. ABD girişimlerini; bazı projelerde yer almak, çeşitli platformlar oluşturmak, uygun göreceği sivil toplum örgütleri ile temas kurmak gibi pek çok yöntemle yürütebilir. Türkiye, Suriye ve Irak arasında zaman zaman yapılacak ikili veya üçlü teknik görüşmelerde ABD, bölgesel su

politikalarında etkin bir rol üstlenebilir. Türkiye'nin su zengini bir ülke olduğu varsayımından hareketle, Fırat ve Dicle nehirlerinin İsrail ile Ürdün, Suriye ve Filistin arasındaki çeşitli su sorunlarının çözümünde bir araç olarak değerlendirilmesi ve İsrail'in su güvenliğinin sağlanması ABD'nin Orta Doğu'daki su politikalarının temel amacı olarak dikkat çekmektedir. Orta Doğu'daki su kaynaklarının bu şekilde hidrolojik bir bütün olarak ele alınması yaklaşımı; Türkiye'nin kullanımlarının sınırlandırılması sonucunu doğuracaktır. Ayrıca uluslararası hukuk ilkeleri ile de çelişmektedir (BİLEN, 2006 , s. 49).

Türkiye dışında haksız ve yanlış bir şekilde Türkiye'nin su zengini bir ülke olduğuna dair propaganda yapılmaktadır. Aslında Türkiye, Suriye ve Irak su fakiri ülkeler değildir. Ancak Türkiye, bütün bölgeyi de su bakımından besleyecek bir durumda da değildir. Gerçekte su kıtlığı çeken ülkeler Ürdün, İsrail, Filistin ve diğer Arap ülkeleridir. İsrail dışındaki söz konusu ülkeler önceden değinildiği gibi suyu ekonomik olarak kullanamadıkları gibi aşırı bir şekilde israf etmektedirler (ŞEN, 2006, s. 166-167).

Sınıraşan suların kullanımı ile bu sular üzerinde inşa edilecek tesislerin çevresel etkilerine ait konularda düzenlemeler getiren ve AB'nin taraf olduğu, Türkiye'nin ise henüz kabul etmediği Helsinki ve Espoo sözleşmelerinin bir baskı aracı olarak gündemde tutulabileceğini de unutmamak gerekir (BİLEN, 2006 , s. 49).

Havzada sınıraşan su politikalarının oluşturulmasında yeni ve sarsıcı bir değişken olarak ortaya çıkan Irak'taki ABD işgali, Fırat-Dicle Havzası'nda orta ve uzun vadede sınıraşan su ilişkilerinde önemli sonuçlar ortaya çıkarabilecektir. Nitekim, fiilen Irak siyasi ve ekonomik yönetiminde söz sahibi olan ABD'nin ilgili kurum ve kuruluşları, 2003 yılından bu yana Irak su kaynakları politikası ve yönetiminde de doğrudan etkindir. Irak su politikasının oluşturulmasında ve ülke su kaynakları yönetiminde faaliyet gösteren ABD kurumları arasında önde gelenler şu şekilde sıralanabilir: ABD Dışişleri Bakanlığı, Birleşik Devletler İstihkam Kolordusu (US Corps of Engineers-USCE), Birleşik Devletler Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID), ABD Üniversiteleri (University of California at Davis, University of Pennsylvania), Araştırma Kurumları (Sandia Ulusal Laboratuvarları) ve özel sektör kuruluşlarıdır (KİBAROĞLU-ÜNVER, 2006, s. 42).

Savaşın ardından, işgalin başlamasıyla, Irak'ta su kaynakları yönetimi ile ilgili ABD Dışişleri Bakanlığı birimlerinden; Çevresel ve Bilimsel Olaylar Bürosu (OES) politika belirleyici olarak görevlendirilmiştir. Öte yandan ABD, savaşın ardından, Irak'ın altyapısına yönelik çalışmaların içinde su yapılarına, özellikle içme suyu temini ve

dağıtım konularına öncelik vermiştir. Ayrıca, güneyde Mezopotamya bataklıklarının rehabilitasyonunu, kuzeyde de barajlar dahil yeni su kaynakları projeleri gündemdedir. Projeler için uluslararası kamuoyu teknik ve mali yardımda bulunmakta, Irak Su Bakanlığı ve ilgili kuruluşları da kapasitelerini geliştirmeye yönelik adımlar atmaktadır. ABD, söz konusu kuruluşlara ek olarak, Fırat ve Dicle nehirlerinin optimum yönetimi için de çaba göstereceğini açıklamıştır. Irak için hali hazırda, ulusal ölçekte bir su kaynakları master plan çalışması yürütülmektedir. Önceki rejim döneminde, ekonominin birçok diğer sektörü ile birlikte ihmal edilmiş olan su kaynakları altyapısının ve buna paralel olarak ilgili kurumsal ve yasal yapının ele alınmaya başlandığı ve gelişmeler kaydedildiği görülmektedir.

Irak Su Kaynakları Bakanlığı, USCE ile yakın çalışma halinde bir önceki bürokrasi örneğinden farklı olarak oluşturulmuş ve gerek yönetsel gerekse teknik anlamda su kaynakları yönetiminde çağdaş yaklaşımlar ve uygulamalar içeren bir yapı amaçlanmıştır. Bu yapı içinde su kaynaklarının arz ve talep temelinde miktar ve kalite özelliklerini içeren tam ve güncellenmiş bir veri tabanı oluşturmak ve nehir-havza temelinde bütüncül su kaynakları yönetimini gerçekleştirecek başlıca hedefler haline dönüşmüştür. Irak tatlı su kaynakları, tamamıyla Fırat ve Dicle nehirlerinden oluşmaktadır. Dolayısıyla hem Irak Su Bakanlığı çerçevesinde yapılan analizler hem de ilgili ABD kuruluşlarının benimsediği yaklaşım; nehir-havza plan ve yönetimlerinin gerçekleştirilmesi için sınıraşan nitelikteki bu nehirlerle ilişkin miktar ve kaliteye yönelik verilerin tamamlanması yönündedir. Bu kuruluşlar, söz konusu çalışmanın yukarı kıyı ülkeleri Türkiye ve Suriye'den bu doğrultuda veri sağlanmasıyla mümkün olabileceğini düşünmektedir. Ayrıca, ABD kurumları ve Irak yetkilileri havza plan ve yönetimlerinin etkin biçimde gerçekleşmesi için yukarı kıyı ülkelerinden, özellikle memba barajlarının işletimleriyle ilgili verilerin sağlanması gerektiğine inanmaktadır. (KİBAROĞLU-ÜNVER, 2006, s. 42)

Irak'ta, 2003 Mart sonrası devam eden işgal dönemi içinde ülkede siyasal istikrar sağlanamamıştır. Bu istikrarsızlık ve iç çatışma durumu gerek Irak içinde su kaynakları yönetimi dahil, iç yönetimde siyasal, ekonomik ve sosyal hedeflere varma, gerek dış ilişkilerde komşularıyla ilişkileri iyileştirme ve işbirliği düzeyine çıkarma aşamasına ulaşmaktan henüz çok uzaktır. Nitekim, Fırat-Dicle sınıraşan nehir havzası kapsamında ülkeler arasındaki ilişkilerde de tam bir güven ortamı oluşturulamamış, ikili veya çok taraflı su ilişkilerinde belirsizlik ve güven eksikliğini giderebilecek, kıyıdaşlar arasında su

yönetiminde karşılıklı hak ve yükümlülükleri belirleyebilecek kalıcı kurumsal müzakere ve işbirliği ortamı tesis edilememiştir. ABD kuruluşlarının hedeflediği havzada sınıraşan su kaynaklarıyla ilgili teknik, ekonomik ve sosyal verilerin değişimi ayrıca havza bazında yönetimin sağlanması hususu ancak, Irak'ta istikrarın ve kalıcı demokratik bir rejimin sağlanmasına ilaveten Irak yönetiminin yukarı kıyı ülkeleriyle siyasal diyalog çerçevesinde bölgesel işbirliğinin gereklerini takip etmesiyle mümkün olacaktır. Nitekim, Irak su politikasındaki yeni oluşumlar, bölgede bütün kıyıdaşların sosyo-ekonomik kalkınma hedeflerini dikkate alacak biçimde şekillenmesi halinde, bölgede kalıcı işbirliğine katkıda bulunabilecektir (KİBAROĞLU-ÜNVER, 2006, s. 42).

ABD'de su kaynakları ile ilgili işlerin planlanması, projelendirilmesi, inşaatı ve işletilmesi ile çevre konuları Amerikan Ordusu tarafından yönlendirilmektedir. (<http://www.yenicagazetesi.com.tr/haberdetay.php?hit=376/13.08.07>). Bu noktada, ABD'li askeri yetkililer Fırat ve Dicle havzasında yaşanan çevresel konularla da ilgilenmektedirler. ABD İstihkam Kolordusu yetkilileri, Dünya Su Konseyi ve UNESCO ile koordinasyon içerisinde su kaynakları ve altyapısı konularında çalışmalar yapmakta ve aynı zamanda Irak'lı mühendisler ve bilim adamlarını eğitimlerine katkı yapmaktadırlar. 21. yüzyılda bölgede yaşanan gelişmeler, havzaya ilgi gösteren ve havzada siyasi ve iktisadi yaşamda etkin olan yeni aktörlerin ortaya çıkması ile sonuçlanmıştır. ABD'nin Irak'ı işgalinin ardından Irak'taki su politikalarının ve altyapısının yeniden yapılandırılmaya başlanması, Türkiye'yi de içine alacak şekilde sınıraşan su ilişkilerinde bir dizi önemli gelişmenin habercisi olabileceği değerlendirilmektedir.

42. AB'nin Su politikası ve Türkiye'ye Etkisi

421. AB Su Politikası

Su, yüzyıllar boyunca tüm medeniyetler için çok önemli bir doğal kaynak olmuş, bütün büyük uygarlıklar su kenarında kurulmuştur. Teknolojinin ilerlemesi ile sudan faydalanma şekil ve oranlarının artması, su kaynaklarının içme-kullanma, sulama suyu, enerji üretimi gibi pek çok amaç için geliştirilebilmesi, ülkelerin ekonomik kalkınmasında suyun vazgeçilmez bir yer edinmesinde büyük rol oynamıştır. Bugün “gelişmiş ülke” olarak tanımlanabilen pek çok ülke bu seviyelere, ülkelerinin su potansiyelinden azami fayda sağlayarak ulaşmışlardır. Teknolojinin ilerlemesi, su kaynaklarından azami faydanın sağlanmasına aracı olmakla birlikte, bu ilerlemeye paralel olarak sanayileşmenin ve şehirleşmenin de artması beraberinde “çevre kirliliği”ni ve özellikle “su kirliliği”ni gündeme getirmiştir. Su kirliliğinin giderek

önemli boyutlara ulaşması, ülkeleri bu konuda ciddi önlemler almaya zorlamış, bu alanda bir su politikası oluşması sonucunu doğurmuştur. Genel olarak su politikası, bir ülkenin su konusundaki tercih ve hedeflerinin belirlenmesi olarak tanımlanabilir. Su politikası, geniş anlamıyla su sorunlarının çözümü için geleceğe yönelik alınması gereken tedbirlerin ve benimsenen ilkelerin bütünüdür.

AB ülkeleri, genellikle bol yağış alan bölgelerde yer alan su zengini ülkelerdir. Nüfusları yavaş artan bu ülkeler barajlar ve sulama sistemleri dahil, suya dayalı kalkınma projelerini 1960'lı ve 1970'li yıllarda büyük ölçüde tamamlamışlar, neticede su potansiyellerinden en yüksek düzeyde yararlanır hale gelmişlerdir. AB su politikaları; artan nüfus baskısı ile karşı karşıya bulunmayan, arz güvenliğini sağlamış, suyun miktarı açısından sıkıntı yaşamayan, zengin topluluk ülkelerince yönlendirilmektedir. Su kaynakları yönünden oldukça şanslı sayılabilecek AB ülkeleri, içme suyu yetersizliği, kuraklık ve su baskınları gibi ciddi su problemleri ile karşılaşmamışlardır. Buna rağmen Avrupa'da, su kalitesi ve su yönetimi açısından olumsuz durumlar da mevcuttur (KAPAN, 2007, s. 414 vd.):

- AB'deki yüzey sularının % 20'si ciddi kirlilik tehdidi altındadır.
- Avrupa çapında yeraltı su kaynaklarının % 65'i içme suyu amaçlı kullanılmaktadır.
- Avrupa şehirlerinin % 60'ı kendi yeraltı su kaynaklarını aşırı kullanmışlardır.
- Sulak alanların % 50'si yeraltı sularının aşırı kullanımı ve yüzey sularının kirliliği nedeniyle tehlike altındadır.
- Güney Avrupa'daki sulanan alanlar 1985'den bu yana % 20 artmıştır.

Sayılan koşullar nedeniyle AB su mevzuatı, ekosistemlerin ve çevrenin korunması, suyun daha etkin biçimde kullanımı üzerinde odaklanmıştır (AKKAYA-EFEOĞLU, 2006, s.196).

422. AB Su Politikası Oluşturma Çabaları ve Su Politikasının Gelişimi

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulmasına esas olan 25 Mart 1957 tarihinde imzalanıp, 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe giren Roma Antlaşması, aynı tarihte imzalanıp yürürlüğe giren Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu kuran EURATOM Antlaşması ve bunlara öncülük eden 18 Nisan 1951 tarihinde Paris'te imzalanarak, 23 Temmuz 1952'de yürürlüğe giren Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu kuran antlaşma bugün için AB adını taşıyan Avrupa bütünleşme hareketinin hukuki temellerini atan kurucu antlaşmalardır.

(EĞERCİ, 2006, s.7)

1972 yılında Stockholm’de düzenlenen BM İnsan Çevresi Konferansı, çevre konusunda küresel ölçekte yapılan ilk değerlendirmedir. Söz konusu konferansın ardından su kaynaklarına ilişkin politika, plan ve projeler, Birleşmiş Milletler ve bağlı kuruluşlardan başlayarak diğer bölgesel kuruluş ve topluluklar (İktisadi işbirliği ve Kalkınma Teşkilatı, Avrupa Konseyi, Avrupa Topluluğu, Dünya Bankası) tarafından ele alınmaya başlamıştır (ARAT ve diğerleri., 2002, s. 5). 2000 yılı öncesinde AB ülkelerinde su kaynaklarının yönetimi oldukça karmaşık bir yapı sergilemekteydi. Üye ülkeler, çevre ve su kalitesini koruma ile ilgili farklı, hatta birbiri ile çelişen yaklaşımlara sahiptiler. Ondan fazla Avrupa ülkesinin sahip olduğu toplam su kaynaklarının yarısı komşu ülkelerden gelmesine rağmen, sınıraşan sular ve kirleticilerle ilgili ortak bir düzenleme mevcut değildir (EĞERCİ, 2006, s. 3).

AB su politikasının oluşum süreci, 1975-1980 ve 1980-2000 yılları arasında su kaynaklarının korunmasına ilişkin direktiflerin hazırlanması ve son yedi yıllık süreç içinde entegre su kaynakları yönetimi ilkesinin ön plana çıkarılması amacıyla, 2000/60/EC sayılı su politikası alanındaki çerçeve direktifinin hazırlanması ve benimsenmesine yönelik girişimleri kapsayan üç ayrı dönemden oluşmaktadır (AKKAYA-EFEOĞLU, 2006, s. 196). Bu üç ayrı dönem kapsamında gerçekleştirilmiş olan girişimler, AB’nin su konusundaki tercih ve hedeflerini belirlemiş ve neticede AB sınırları içinde yer alan su kaynaklarının ortak bir standarda göre, nicelik ve nitelik özellikleri dikkate alınarak korunmasını hedefleyen, entegre su kaynakları yönetimi ilkesini ön plana çıkaran, havza bazlı yönetim ilkesine sahip AB su politikasını ortaya çıkarmıştır (ORHON ve diğerleri, 2002, s. 9).

1975-1980’li yılları kapsayan birinci dönemde; ana temanın halk sağlığı olduğu ilkesiyle Çevresel Kalite Standartları ve Emisyon Limit Değerleri tespit edilerek, içme suyu kalitesi, yüzme suyu kalitesi ile su ürünleri üretim alanlarındaki su kalitesi ile ilgili düzenlemeler getirilmiştir. 1980-2000’li yılları kapsayan ikinci dönemde ise; esas olarak kirliliğe kaynağında müdahale edilmesi ve kirliliğin azaltılması amaçlanmış ve su kaynakları ile ilgili önemli yasal düzenlemeler olan 1991 tarihli Kentsel Atıkların Ele Alınması Direktifi ve Nitratlar Direktifi, 1996’da benimsenen Entegre Kirlenmenin Önlenmesinin Kontrolü Direktifi ve 1998’de benimsenen İçme Suyu Direktifi kabul edilmiştir. 2000’li yıllar ve sonrasını içeren üçüncü dönemde ana tema bütünlük yönetim ve sürdürülebilir kullanım olmuştur. AB su mevzuatında yeniden yapılanma sürecine girilmiş, birçok kanun yerine daha

bütünsel ve kapsamlı bir yasa olan Su Çerçeve Direktifi (SÇD) öngörülmüştür. Bu kapsamda SÇD için hazırlıklar başlatılmış ve 1995 yılı ortasından 2000 yılına kadar sürmüştür. Bu süreç içinde, birliğin su politikasını belirleyen ve aynı zamanda su alanındaki faaliyetlere ilişkin bir çerçeve oluşturan 2000/60/EC sayılı SÇD kabul edilmiştir. 1951'de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ile temelleri atılan ve 1991 Maastricht Antlaşması ile kurulan AB'de su kaynaklarının korunması ve yönetimine ilişkin mevzuat AB mevzuatı içerisinde çok önemli bir yer tutmakta olup bu alanda yirmiyi aşkın direktif bulunmaktadır. Bu direktifler arasında en önemlisi ise SÇD'dir (EĞERCİ, 2006, s.11-12).

Daha önceki direktiflerin aksine tüm su kaynaklarını kapsayan SÇD, su kaynaklarının korunmasında bütünlük yaklaşım getirmekte, kaynak ıslahı ve sürdürülebilir kullanım olanağı sağlamakta ve şüphesiz geniş ve uzun vadeli etkilere sahip olması beklenmektedir.

423. Avrupa Birliği Su Politikasının Hedef ve İlkeleri

AB su politikasının hedefleri, yerüstü ve yeraltı sularının bütüncül olarak korunması, 2015 yılında direktiflerde belirtilmekte olan su kalite kategorilerine bağlı olarak suların iyi duruma gelmesinin sağlanması, nehir havzalarının entegre yönetimleri, su kalite standartlarının ve emisyon kontrolünün birlikte değerlendirilmesi, bütün paydaşların (kamu kurumları, su kullanıcıları, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler vb.) ve vatandaşların su yönetimine katılması, suyun kullanımında talebin yönetilmesi, suyun doğal döngüsünün göz ardı edilmemesi şeklinde sıralanabilir. Birliğin çevre politikası göz önünde bulundurulduğunda bu hedeflere, kirliliğin ortadan kaldırılması, azaltılması ve önlenmesi, su kaynaklarının ekolojik dengesine zarar verecek her türlü faaliyetin önüne geçilmesi, üye ülke ve diğer üye olmayan ülkeler ile özellikle uluslararası örgütlerle su kaynaklarına ilişkin problemlere ortak çözüm aranması yaklaşımları da eklenebilir. Yeterli miktarda içme suyu temini, sel ve kuraklığın olumsuz etkilerinin hafifletilmesi, çevrenin korunması ve diğer ekonomik gereksinimler için yeterli miktarda su temini sürdürülebilir su politikasının ana hedefleridir. Suyun ticari bir ürün olmayıp, mutlaka korunması ve savunulması gereken tarihi bir miras olduğu yaklaşımı, SÇD'nin kabul edilme nedenleri arasında ilk sırada yer almaktadır (KAPLAN ve diğerleri, 2006, s. 184 vd.).

424. AB Üyesi ve Aday Ülkeler İçin Öngörülen Uyum Süreci

AB üyesi ve aday ülkeler için öngörülen uyum süreçleri, çeşitli faaliyet alanları için SÇD'de aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

- Havzaların belirlenmesi ve yetkili otoritelerin saptanması (2003'ün sonu),
 - Havzaların analizi, insani faaliyetlerin etkilerinin gözden geçirilmesi (2005'in sonu),
 - İzleme programlarının başlatılması (2007'nin sonu),
 - Akarsu havza yönetim planı için yayınların ve amaçların belirlenmesi (2008'in sonu),
 - Ölçüm programlarını çıkarmak, taslak akarsu havza yönetim planı üzerinde görüş alışverişinde bulunmak (2009'un sonu),
 - Yasaların çıkarılmasını planlamak (2010'un Sonu-2013'ün sonu)
 - Yeniden incelemeyi planlamak (2014'ün sonu-2016'nın sonu),
 - Çevresel amaçların yapılabilmesi için tarihlerin onaylanması (2016'nın sonu)
- (ÖZBAY, 2004, s. 98)

425. AB'nin Taraf Olduğu Uluslararası Sözleşmeler

AB ülkelerinde su kaynakları yönetiminin temel yasası olarak tanımlayabileceğimiz ve 2000 yılı sonunda yürürlüğe girmiş olan SÇD'de gerek iç suların gerek sınıraşan suların yönetimine ilişkin çeşitli hükümler yer almıştır. Söz konusu yönergeye ilaveten, sınıraşan suların kullanımı ile bu sular üzerinde inşa edilecek tesislerin çevresel etkilerine ait konularda düzenleme getiren ve AB'nin taraf olduğu üç sözleşme dikkati çekmektedir (BİLEN, 2006, s. 25).

- Sınıraşan Su Yolları ve Uluslararası Göllerin Korunması ve Kullanılması Sözleşmesi (Helsinki Sözleşmesi),
- Sınıraşan Boyutta Çevresel Etki Değerlendirilmesi Sözleşmesi (Espoo Sözleşmesi),
- Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Karar Alma Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi (Aarhus Sözleşmesi).

Türkiye tarafından hazırlanan ulusal programda belirtilen üç sözleşmeye taraf olup olmama hususundaki kararın “üyelikle birlikte değerlendirileceği” hükmü yer almıştır (www.abgs.gov.tr/up2003/up.htm). SÇD hükümlerini karşılayan hukuki düzenlemeler kamu ve özel sektör için önemli boyutta yatırım yapılmasını gerektirmektedir. Ayrıca teknik kapasitenin güçlendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenlerle; ulusal programda yönergenin “hangi tarihte yürürlüğe konulacağına mevzuat hazırlıkları esnasında belirleneceği” ifadesi yer almış olup kesin bir tarih verilmemiştir (BİLEN, 2006, s. 26).

4251. Helsinki Sözleşmesi

BM-Avrupa Ekonomik Komisyonu (BM-AEK) Sınıraşan Suların ve Uluslararası

Göllerin Kullanımı ve Korunması Sözleşmesi (UN-ECE, Convention on Protection and Use of Transboundary Water and International Lakes) 1996 yılında yürürlüğe girmiştir. Sözleşmeye 2006 yılının Mayıs ayına kadar 35 ülke taraf olmuştur. AB Konseyi ise topluluk adına sözleşmeyi 1995'te onaylamıştır. Helsinki sözleşmesi, Türkiye'nin imzalamadığı "BM Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanılması Sözleşmesi"ne paralel hükümler içermektedir. Helsinki Sözleşmesi'nin BM Sözleşmesi'nden ayrıldığı en temel nokta; kıyıdaş ülkelere ihtilafların çözümünde tek taraflı Uluslararası Adalet Divanı'na başvuru hakkı tanımamasıdır (YALÇINKAYA, 2006, s. 582).

Helsinki Sözleşmesi'nde sınıraşan etkisi bulunan su kirliliğinin önlenmesi, kontrolü ve azaltılması ile ilişkili çeşitli hükümler yer almıştır. Bu çerçevede endüstriyel kirliliğin önlenmesi için "mevcut en iyi teknolojinin" uygulanması istenmektedir. Söz konusu sözleşmenin bir numaralı ekinde "en iyi teknoloji" tanımına bazı esneklikler getirilse de; yerel veya bölgesel şartları dikkate almayan yüksek maliyetli teknoloji kullanılması önerisi, AB ülkeleri içinde de tartışmalara konu olmaktadır. Sözleşmeye ilişkin olarak vurgulanması gereken diğer önemli bir husus ise; ÇED sürecine halkın katılımıyla, faaliyeti yürüten ülkenin, kendi halkına tanıdığı imkan ve hakların aynısının, etkilenecek diğer ülke insanlarına da tanınmış olmasıdır (BİLEN, 2006, s. 30).

4252. Espoo Sözleşmesi

BM-AEK Sınıraşan Boyutta Çevresel Etki Değerlendirmesi Sözleşmesi, 1997'de yürürlüğe girmiştir. AB, 1997 yılında Espoo Sözleşmesine taraf olmuştur. Sözleşmenin 1. ekinde önemli çevresel etki doğuracak faaliyetler arasında büyük barajlar, yeraltı suyundan 10 milyon m³/yıl'dan fazla su çeken tesisler, su eksikliğini karşılamak için havzalar arasında yılda 100 milyon m³'ten fazla su transfer edilmesi gibi çalışmalar sayılmıştır. Herhangi bir proje konusunda faaliyet yürüten ülke, etkilenecek ülkeye bilgi vermekle yükümlü kılınmıştır. Etkilenen taraf, kendine tanınan süre içinde "ÇED Raporunu" müştereken hazırlayacaktır. Her sınıraşan nehir havzasının kendine özgü teknik, sosyo-ekonomik ve siyasi bir yapısı vardır. Orta Doğu, üzerinde devamlı savaşların yaşandığı ve yeni savaş senaryolarının yazıldığı son derece karmaşık, siyasi, ekonomik ve sosyal bir coğrafyaya sahiptir. Böyle bir ortamda memba ve mansap ülkeleri arasında örneğin; Dicle nehri üzerinde Türkiye'de inşa edilecek bir baraj için Irak ve Suriye ile müştereken bir ÇED raporu hazırlanması oldukça zordur. Espoo Sözleşmesi'ne Türkiye taraf olmasa da, GAP'ın geliştirilmesine ilişkin birtakım yatırımların engellenmesinde bu ve benzeri çeşitli sözleşmeler her fırsatta gündeme

getirilecektir. Bir ülkenin kendi sınırları içinde dahi ÇED rapor sonuçlarının büyük tartışmalara neden olduğu düşünülürse, çok özel siyasi koşulların yaşandığı bölgelerde ülkelerarası ÇED sürecinin büyük sorunları da beraberinde getireceği açıktır. Espoo Sözleşmesi sadece Avrupa'nın koşullarını dikkate alan, reel politikalardan uzak bir yaklaşım sergilemektedir (BİLEN, 2006, s. 30).

4253. Aarhus Sözleşmesi

BM-AEK Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Karar Almada Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi 30 Ekim 2001 tarihinde yürürlüğe girmiş, AB üyesi ülkeler dahil 39 ülke tarafından onaylanmıştır. AB, tüm dünya ülkelerini sözleşmeye taraf olmaya çağırmakta ve sözleşme hükümlerini uluslararası alanda yerleşik hukuk kuralları haline getirmeye çalışmaktadır. Bu yöndeki çabalara ABD ve Kanada gibi gelişmiş ülkeler de destek vermektedir. Aarhus Sözleşmesi'nin temel yaklaşımı, halkın bilgiye erişim ve karar alma sürecine katılımında şeffaflığın sağlanması olarak özetlenebilir. Sözleşmede, halkın bilgiye erişim ve karar alma sürecine katılımında vatandaşlık, milliyet ve ikametgah farkının gözetilmemesi öngörülmüştür. Bu çerçevede, Türkiye'de oturan veya oturmayan herhangi bir devletin vatandaşı, ülkemizde gerçekleştirilecek bir proje hakkında kendisine bilgi verilmesini talep edebilmekte, bu talebin reddedilmesi ya da doyurucu yanıtlanmaması halinde dava açma hakkına sahip olabilmektedir. Uygulamada karşılaşılabilecek en büyük sorun, bu hakkın istismarı yönünde yapılacak girişimlerdir. Böyle bir durum projelerin gecikmesine neden olacaktır (BİLEN, 2006, s. 31).

4254. Aarhus Sözleşmesine Taraf Olunması Durumunda Üstlenilecek Olan Yükümlülükler

Genel olarak;

- Sözleşme hükümleri çerçevesinde, çevresel konularda bilgiye erişim, halkın katılımı ve yargıya başvuruyu sağlamak üzere gerekli yasal düzenlemeleri yapmayı ve diğer önlemleri almayı, bu kapsamda şeffaf ve katılımcı bir çerçeve oluşturmayı,

- Devlet memurlarının ve kamu otoritelerinin, halkın bilgiye erişiminde, karar verme sürecine katılımında ve çevresel konularda yargıya başvurusunda yardımcı olmalarını ve kılavuzluk yapmalarını sağlamayı,

- Bu konularda halkın çevresel eğitim düzeyini ve çevre bilincini geliştirmeyi,

- Çevrenin korunmasında yardımcı olan sivil toplum kuruluşlarının uygun bir şekilde

tanınması ve bunlara destek verilmesi konusunda düzenlemeler yapmayı,

- Çevresel konularda bilgiye erişim, karar verme sürecine halkın katılımı ve yargıya başvuru için mevcut haklarda kayba neden olmamayı,

- Sözleşme hükümleri ile uyumlu olarak haklarını kullananların bundan ötürü herhangi bir biçimde cezalandırılmamasını, baskı altında tutulmamasını ve taciz edilmemesini garanti altına almayı,

- Çevresel bilgilerin, milliyet, vatandaşlık ve ikametgah şartı aranmaksızın kamuya açılmasını sağlamayı.

Çevresel bilgiye erişime ilişkin olarak;

- Kamu otoritelerinin görevleri ile ilgili olan çevresel bilgiye sahip olmalarını sağlamayı ve bunları güncelleştirmeyi,

- Çevreyi önemli bir şekilde etkileyebilecek, planlanan ya da mevcut faaliyetler hakkında kamu otoritelerine yeterli bilgi akışı olması için zorunlu sistemlerin kurulmasını,

- Gerek doğal gerek insan faaliyetleri sonucu meydana gelen, insan sağlığına veya çevreye yönelik bir tehdit durumunda, halkın tehdidi önlemek ya da bu tehditten kaynaklanan zararı hafifletmek üzere önlem almasını sağlayacak olan ve kamu otoritesinin elinde bulunan bütün bilgilerin, etkilenebilecek olan bireylere anında ve gecikmeksizin dağıtılmasını sağlamayı,

- İlgili kamu otoritesinin elinde bulunan çevresel bilginin türü ve kapsamı, bu gibi bilgilerin kullanılabilir ve erişilebilir kılma temel koşulları ve bunların elde edilme yöntemi hakkında halka yeterli bilgiyi sağlamayı,

- Halk tarafından ulaşılabilir listeler, kayıtlar ya da dosyalar hazırlanmasını ve bunlar içinde bulunan çevresel bilgilere ücretsiz olarak ulaşılmasını sağlamayı,

- Bu bilgilerin halk tarafından kolayca erişilebilir şekilde elektronik veri tabanlarında kullanılabilir hale gelmesini sağlamayı,

- Üç ya da dört yılı geçmemek üzere, düzenli aralıklarla çevre kalitesi ve çevre üzerindeki baskılar konusundaki bilgiler dahil olmak üzere çevre durumu hakkında ulusal bir rapor yayımlamayı ve dağıtmayı,

- Uygun olması durumunda, gönüllü ekolojik etiketleme ya da ekolojik denetim

programları veya diğer araçlar kullanılarak çevre üzerinde önemli etkileri olan işletmecileri, faaliyetlerinin ve ürünlerinin çevresel etkileri hakkında düzenli olarak halka bilgi vermeye teşvik etmeyi sağlamayı.

Karar verme sürecine halkın katılımına ilişkin olarak;

- Çevresel karar alma sürecinin başlangıcında ilgilileri yeterli, zamanında ve etkin bir şekilde; planlanan faaliyet ya da başvuru, taslak kararın içeriği ve karar verecek kamu otoritesi hakkında bilgilendirmeyi,

- Halkın katılımı süreçlerine ilişkin usul ve esaslar hakkında bilgi ve belgelere erişimi sağlamayı ve halkın katılımı sonucunun dikkate alınmasını garanti etmeyi,

- Gerekli bilgileri halka sağlamış olarak şeffaf ve eşitlikçi bir çerçeve içinde, çevre ile ilgili planların ve programların hazırlanması sırasında halkın katılımı için uygun ve pratik düzenlemelerin yapılmasını sağlamayı, ayrıca çevre ile ilgili politikaların hazırlanmasına halk katılımı için imkanlar sağlamak üzere çaba göstermeyi.

Yargıya başvuruya ilişkin olarak;

Bilgiye ulaşma talebi olan kişilerin taleplerinin yanıtız bırakılması, haksız yere kısmen ya da tamamen reddedilmesi, yetersiz yanıtlanması ya da sözleşmede öngörüldüğü biçimde bir işleme tabi tutulmaması durumunda, bu kişilerin başvurusu ile konunun mahkeme önünde inceleme sürecine tabi tutulmasını sağlamayı taahhüt etmektedir.

43. Su Çerçeve Direktifi'nin Ana Esasları

AB'nin su politikalarının oluşumu uzunca bir süredir devam etmektedir. AB'ne üye ülkeler, su kaynakları ile ilgili konularda birlikte hareket etmek amacıyla, çevre ve su kaynakları konusunda, çeşitli politikalar geliştirmiştir. Bu nedenle, 1995 yılında Avrupa kurumları, topluluğun su politikası konusunda temel bir yeniden yapılanma sürecine gerek olduğuna karar vermiştir. Su politikası konusunda daha küresel, bir yaklaşım gerektiği görüşünde olan komisyon, AP Çevre Komisyonu ve Avrupa Çevre Bakanları Komitesinden gelen talepleri kabul etmiştir. Yerel ve bölgesel yönetimler, su tedarikçileri, sanayi ve tarım kesimleri, tüketiciler, çevreciler, sivil toplum örgütleri gibi tüm ilgili taraflarla yapılan istişareler sonucunda, komisyon Şubat 1997'de su konusunda bir "Çevre Direktifi" hazırlanmasını kabul etmiştir. Üç büyük dalga halinde incelenen AB Su Politikalarının gelişimi 22 Aralık 2000 tarihinde topluluk resmi gazetesinde yayınlanarak yürürlüğe giren ve AB müktesebatının bir parçası olan SÇD ile farklı bir boyut kazanmıştır. AB'nin su

politikasının anayasası olarak kabul edilen direktif önemli yenilikler içermesinin yanında şimdiye kadar olan su politikalarının çerçevesini belirlemesi açısından da önem taşımaktadır. AP ve Konseyi, suyun bir ticari ürün olmayıp, mutlaka korunması gereken bir doğal miras olduğu düşüncesinden hareketle, SÇD'yi su politikası alanında topluluk faaliyeti için bir çalışma çerçevesi oluşturması amacıyla benimsemiştir (ŞORMAN, 2006, s. 205 vd.).

Üye devletler SÇD'yi iç hukuka aktarmak ve uygulamakla yükümlüdür. Avrupa'daki bütün suların korunması ve durumlarının iyileştirilmesi amaçlanmaktadır. Direktif, sektörler için farklı politikalar geliştirmekten çok, Avrupa su politikasını tek bir yasal çerçeveye kavuşturmuştur. Dolayısıyla, ekolojik ve su durumu değerlendirmesine bütüncül bir bakış açısı getirmiştir. SÇD, Avrupa çevre yasasının en sonuncusu ve en yaygın olanıdır. Çevresel düzenlemeleri yapılandırmış, kirliliğin engellenmesine ve kontrolüne ortak çözüm getirmiştir. Böylelikle AB Bütünleşmiş Kirliliği Engelleme ve Kontrol Direktifi ve Kentsel Atıksu Islahı Direktifi bütünleştirilmiştir. Bu geniş çaplı ve önemli çevresel yasamanın uygulanması için üye ülkeler çok büyük çaba sarf etmektedir (ÖZDİNÇ, 2006, s. 158).

Avrupa'daki nehir havzalarının çoğu ülke sınırlarını aşmaktadır. Bu yüzden komisyona göre direktifin başarılı ve etkili olarak uygulanabilmesi için ortak yaklaşım gereklidir. Bilgi alışverişinin koordineli ve işbirliği içinde olması için üye ülkeler, direktifin kabul edilmesinden beş ay sonra ortak uygulama stratejisi konusunda anlaşmıştır. Bu stratejinin temelleri, bilgi paylaşımı, teknik konularda rehberliğin gelişimi, bilgi ve veri yönetimi, uygulama, test etme ve doğrulamaya dayanmaktadır. Ortak strateji, komisyonun yeraltı suyu ek direktifi gibi politikalar geliştirmesini de kolaylaştırmaktadır (<http://europa.eu.int/comm/environment/water/waterframework/html/25.12.2006>).

431. Su Çerçeve Direktifi'nin Kapsamı

SÇD'nin ana amacı iç yüzeysel suların, geçiş sularının, kıyı sularının ve yeraltı sularının korunması için aşağıda belirtilen işlevleri gören bir çerçeve oluşturmaktır. Topluluk su ortamının geliştirilerek muhafaza edilmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda;

- Su ekosistemlerinin ve su gereksinimlerine ilişkin olarak, karasal ekosistemlerin ve su ekosistemlerine doğrudan bağımlı olan bataklık alanlarının statüsünün daha fazla bozulmasının önlenmesini,

- Mevcut su kaynaklarının uzun dönem korunmasına dayalı sürdürülebilir su kullanımının teşvik edilmesini,

- Su çevresinin, diğer hususların yanı sıra, öncelikli maddelerin deşarjları, emisyonları ve kayıplarının aşamalı olarak azaltılması ve öncelikli tehlikeli maddelerin deşarjları, emisyonları ve kayıplarının durdurulması yada aşamalı olarak ortadan kaldırılması için spesifik önlemler aracılığıyla, genişletilmiş korunması ve iyileştirilmesini,

- Yeraltı sularının kirlenmesinin zaman içinde azaltılmasını sağlayan ve daha fazla kirlenmesinin önlenmesini,

- Sellerin ve kuraklıkların etkilerinin yumuşatılmasına katkıda bulunulmasını,

- Sürdürülebilir, dengeli ve eşit su kullanımı için gerekli miktarda iyi kalite yüzeysel ve yeraltı suyu tedarikini sağlamayı,

- Yeraltı suyunun kirlenmesinde azalmayı,

- Bölgesel ve deniz sularının korunmasını amaçlamaktadır (ÖZBAY, 2004, s. 90).

SÇD, AB Çevre direktif konuları içinde en çok üzerinde durulan ve en çok maliyet gerektirenidir. Bu noktada özel sektörün yapması gerekenler şu şekilde sıralanabilir:

- Su kullanım fiyatlarının artması,

- AB şartnamelerine uygun arıtma tesisleri ve izleme istasyonlarının kurulması,

- Deniz suyunun yüzülebilir olmasını amacıyla turizm kuruluşlarının gerekli önlemleri almaları,

- Su kalitesinin oluşturulması için özel tesisler ve istihdamın oluşturulması,

- Tarım sektörünün gübre kullanımıyla ilgili olarak kısıtlamalarla karşı karşıya kalmasıdır.

432. Su Çerçeve Direktifi'nin Amaçları ve Ana Prensipleri

Direktif, Avrupa su yönetimi için bütünleştirilmiş ve birbirine göre düzenlenmiş bir yaklaşım getirmekte ve önemli bir adım atmaktadır. Bu Çerçeve Direktifi'nin amacı yerüstü sularının, geçiş sularının, kıyı sularının ve yeraltı sularının korunması için bir çerçeve oluşturmaktır. Bu kapsamda;

Suyun Adil Ücretlendirilmesi; (madde 9)

Su diğerleri gibi bir ticari varlık değildir ve bir miras olarak görülmelidir. Ancak, su hizmetlerinin maliyetlerinin karşılanması için ücretlendirilmesi gerekmektedir. Bu, suyun sürdürülebilir kullanımını sağlayacaktır. SÇD'nin savunduğu temel ilkelerden biri de "kirlenen

öder prensibi”dir. Bu çerçevede alınması mümkün olan tedbirler açısından maliyetteki verimlilik göz önüne alınacaktır. Su kaynaklarının etkin kullanımı için de teşvikler de öngörülmelidir .

Ekonomik analizler de direktifin önemli elemanıdır. Üye devletlerin su hizmetleri için yapılan masraflarının ödenmesi ve su kullanımında en uygun bedelin tespit edilmesi için yapılan ekonomik analizlerin gerekliliği belirtilmiştir.

Sürdürülebilir su kullanımı; (madde 18,19,41)

Birçok insan aktivitesi suyu etkilemektedir. Bu durum suyun korunması ve kirliliklerden kaçınılmasının önemini göstermektedir. Suya olan ihtiyacın artıyor olması da en önemli ve dikkate alınması gereken bir durumdur. Bu nedenle, gelecek nesiller için yeterli su sağlayabilmek ve suyun yüksek kalitede olması için SÇD iyi bir şekilde uygulanmalıdır.

Su herkesin konusudur; (madde 14)

Farklı ülkelerin su kaynaklarını korumak amacıyla işbirliği yapmak zorunda oldukları gibi farklı sektörlerden aktörlerin de işbirliği yapmaları gerekmektedir. Su, evler, endüstri, tarım ve benzeri amaçlarla kullanıldığı için tüm paydaşların yasal hedeflere katılmaları gerekmektedir. Bu maddenin konusu, direktifin önemli ilkelerinden “halkın katılımı” ilkesidir. SÇD’nin hazırlanması sürecinde direktifin genel kabul görmesi ve uygulanması için çıkarları etkilenen tüm tarafların sürece katılmalarının gerekli olduğu ortaya çıkmıştır.

Su hassas bir kaynaktır; (madde 4,8,10,11,16,17)

Su kaynakları tarım, endüstri ve evsel gibi birçok kullanımdan etkilenmektedir. Esas olarak SÇD, kirliliğin kaynağında engellenmesini ve tüm kirlilik kaynaklarının sürdürülebilir kontrolü için bir mekanizma oluşturulmasını gerektirmektedir. Nehirler, göller ve kıyı suları için de kesin ekolojik hedefler getirmektedir. Günümüzde yüzey ve yeraltı sularının birçoğu kirlenmiş olsa da, SÇD ile hepsinin 2015 yılına kadar iyi duruma gelmesi hedeflenmektedir. Üye devletlerin iyi yerüstü suyu statüsünü ve iyi yeraltı suyu statüsünü başarması gerekmekte ve henüz iyi durumda olan suların kalitesinin bozulması engellenmelidir (AKKAYA-EFEOĞLU, 2006, s. 198).

Direktife göre, bu amaca yönelik olarak bütün çevresel amaçlar koordine edilmelidir. Çerçeve Direktifi yeraltı suyu koruması konusundaki kesin detayları Yeraltı Suları Ek Direktifi’ne bırakmaktadır. Bu detaylar yeraltı suyunun iyi kimyasal durumda olması için gerekli kriterler ve yeraltı sularındaki kirliliğin önlenmesi için gerekli ölçütlerdir. Direktifin

başlıca ilkesi suyu “...bir ticari ürün değil, aksine korunması, savunulması ve gereğince davranılması gereken bir miras” olarak tanımlamaktadır. Direktif, bu temel ilkedен hareketle yeni ve bütüncül bir yaklaşım öngörmektedir. Direktifte her tür su yapısı için (yüzey suyu, yeraltı suyu, kıyı suları ve korunan alanlar) birbirinden farklı hedefler tespit edilmiştir. Yüzey suları hem kimyasal hem de ekolojik olarak iyi durumda olmalıdır. Yeraltı suları ile ilgili olarak su çekiminin, su toplanması ile dengeli olması ve yeraltı sularının kimyasal olarak iyi durumda olması gerekmektedir. Korunan alanlarla ilgili olarak da diğer direktiflerle uyumlu adımlar atılmalıdır.

433. Su Çerçeve Direktifi ve Nehir Havza Yönetimi;

SÇD'nin en önemli özelliklerinden birisi nehir havza yönetimi olarak adlandırılan tek bir su kaynakları yönetim sistemi getirmesidir. Buna göre kaynaklar idari veya politik sınırlara göre değil, doğal coğrafik ve hidrolojik esaslara göre belirlenecek nehir havza bölgelerine ayrılarak yönetilecektir. Bazıları ulusal sınırları da aşabilecek her bir nehir havza bölgesi için bir nehir havzası yönetim planı hazırlanması ve altı yılda bir güncelleştirilmesi gerekmektedir. Bu aynı zamanda koordinasyon gereksinimlerini de ortaya çıkaracaktır. Nehir havzası yönetim planı, herhangi bir nehir havzası için amaçlanan hedeflere öngörülen zaman dilimleri içerisinde nasıl ulaşılacağını gösteren bir dokümandır. Plan, akarsu havzalarının karakteristikleri, toplumsal aktivitelerin söz konusu havzadaki sular üzerindeki etkisi ile ilgili durum tespiti, mevcut yasal düzenlemelerin konan hedeflere ulaşmadaki etkinliği, yetersizlikler veya boşlukların doldurulmasına yönelik önlemleri de içerecektir. Ayrıca, akarsu havzasında su kullanımının bir ekonomik analizinin de yapılması gerekmektedir.

SÇD'de su kaynaklarının yönetimini ekolojik amaçlarla bütünleştiren bir metot oluşturulmaya çalışılmış ve nehir havza yönetim planları yönerge'nin uygulanmasında araç olarak seçilmiştir. Havza planları; koruma alanlarının sınırları, noktasal ve dağınık kirlilik kaynaklar, arazi kullanım şekilleri, mevcut ve gelecekteki su kullanım miktarları, yönergenin amacına ulaşması için alınacak önlemler ile bu önlemlerin ekonomik değerlendirilmesi gibi çeşitli bilgileri kapsamaktadır. Söz konusu planların hazırlanması gözden geçirilmesi ve güncelleştirilmesi süreçlerine halkın ve tüm ilgili kurumların yoğun katılımı öngörülmüştür. Ayrıca yönergeye uyum çalışmalarını açıklayan dönemsel ilerleme raporlarının AB Komisyonu'na iletilmesi gerekmektedir.

Direktif, bu amaçların gerçekleşmesi için, su kaynaklarının, havza ölçeğinde yönetilmesini, planlanmasını istemektedir ve nehir havzası yönetim planlarının ilkelerini

ortaya koymaktadır. Bu ilkeler aşağıda verilmiştir (<http://www.cevreorman.gov.tr/17.06.2006>)

- Üye devletler, kendi ulusal sınırları içinde bulunan bireysel “nehir havzalarını” belirleyecekler ve bunlara bireysel “nehir havzası bölgeleri” tahsis edeceklerdir. Üye devletler tamamen kendi sınırları içinde yer alan her bir nehir havzası bölgesi için bir nehir havzası yönetim planı hazırlayacaklardır. Ancak havza sınırı, topluluk sınırları içinde ya da topluluk sınırını aşan uluslararası sınır şeklindeyse, gerekli koordinasyon ve çalışmalar yapılarak, direktif amaçlarını gerçekleştirmeye çalışılmalı ve nehir havzası yönetim planları hazırlanmalıdır.

- Nehir havzası yönetim planları, su yönetiminin özel yönlerini ele almak için, alt havza, sektör, sorun ya da su tipi için daha detaylı programlar ve yönetim planları ile tamamlanabilir.

- Üye devletler, kendi topraklarında yer alan her bir nehir havzası bölgesi dahilinde bu direktifin kurallarının uygulanması için, uygun yetkili makamın belirlenmesi dahil, uygun idari düzenlemeleri yapacaklardır.

- Üye devletler birden fazla üye devletin topraklarını kapsayan bir nehir havzasının bir uluslararası nehir havzası bölgesine dahil edilmesini sağlayacaklardır. İlgili üye devletlerin talebi üzerine, komisyon bu gibi uluslararası nehir havzası bölgelerini tahsis etmek üzere harekete geçecektir.

AP ve konseyinin direktiflerinde adı geçen havza yönetimi, su kaynaklarını, doğal coğrafi sınırı kabul edilen havza sınırı içinde, diğer doğal kaynaklar ve sosyo-ekonomik hayatla birlikte ele alan, sürdürülebilir koruma-kullanım ve ekolojik prensipler çerçevesinde geliştirilen bir yönetim modelidir. Havza yönetiminde başarı üç temele dayanmaktadır:

- Havza sınırının belirlenmesi: Su kaynakları birbiriyle bağlantılı (yüzey, yeraltı, kıyı suları) dinamik bir sistemdir. Havza bu dinamik sistemin alansal boyutudur ve yönetim bu alanda yapılmalıdır.

- Katılımcılığın oluşturulması: Havza kaynaklarından yararlanan insanlar, kararın verilmesinde ve uygulanmasında oldukça önemlidir. Başarı, çevresel hedeflerin, ekonomik istikrar ve sosyo-kültürel hedefler ile bütünleşmesine bağlıdır. Bu nedenle havzada yaşayan ya da yararlananlar yönetimde söz sahibi olmalıdır.

- Veri tabanının etkili olması: Esaslı bir yönetimin geliştirilebilmesi için, güçlü bir bilimle oluşturulmuş veri tabanı, karar verme süreci, izleme ve denetleme aşamalarında

oldukça önemlidir. Veri tabanı su kaynakları ve havza kaynakları ile ilgili tüm verileri (havza haritaları, su kalite değerleri, biyo-çeşitlilik, nüfus, ekonomik verileri, vb.) içermelidir. AB'ye üye ülkeler (Almanya, Fransa, İspanya vb.), su politikaları ve direktifler çerçevesinde, etkili yönetimler oluşturmuştur. Başarı, havza ölçeğinde oluşturulan katılımcı yönetime bağlıdır. Her havza için “havza yönetim kurulları” oluşturulmuş, kanun ve yönetmeliklerle yetkileri desteklenmiştir. Ayrıca havzaların doğal ve sosyo-ekonomik yapılarını depolayan veri tabanları çerçevesinde, havza kalite kriterleri oluşturulmuş, yasa ve yönetmelikler geliştirilmiştir. Havzalara özgü güçlü denetleme ve yaptırımlar oluşturulmuştur.

SÇD'nin benimsemiş olduğu ilkelere biri de birleştirilmiş havza yönetimidir. Direktif, su statüsü için genel amaçları içeren havza yönetimleri ve planlaması, genel izleme ve değerlendirme tekniklerini düzenlemektedir.

3. madde, “bütüncül nehir havzası yönetimi yaklaşımını” öngörmektedir. Buna göre, üye devletler topraklarındaki nehir havzalarını belirlemeli ve bunlarla ilgili birer “nehir havzası bölgesi” oluşturmalıdır. Bu bölgeler ülke içi veya ülkeler arası idari ve siyasi sınırlardan bağımsız ve coğrafi şartlar gereğince sınırları çizilmiş bölgeler olacaklardır. Dolayısıyla, su sisteminin politik sınırlarda bitmediğinin kabulü ve sınır ötesi işbirliği ilkesi benimsenmiştir. Birden fazla üye devleti ilgilendiren nehir havzaları “uluslararası nehir havza bölgesine” bağlanacaktır. Üye devletlerin nehir havzası bölgelerini hidrolojik yaklaşım altında belirlemeleri gerekmektedir. Kıyı suları ve yeraltı suları da, en yakın ya da en uygun nehir havzası bölgesine dahil edilecektir (KAPLAN ve diğerleri, 2006, 187; EĞERCİ, 2006, s. 81 vd.).

Üye devletler kendi topraklarında yer alan her bir nehir havza bölgesinin dahilinde bu direktifin kurallarının uygulanması için, uygun yetkili makamın belirlenmesi dahil, uygun idari düzenlemelerin yapılmasını sağlayacaktır. Bir yetkili otorite, diğer yetkili otoriteler arasında, nehir havza komitesinin havza yönetimi konusunda görev üstlenmesi gibi, işbirliği sağlayıcı olarak görev yapacaktır. Her bir yetkili otorite her bir havza için nehir havzası planı üretmekle görevlidir. Yine bu maddeye göre, Aralık 2003 itibariyle her havza bölgesine bir yetkin otorite atanmalıdır. Üye devletler, havzanın tamamı için koordinasyonu sağlayacaktır. Direktif, üç aşamalı bir süreci öngörmektedir. Birinci aşamada, her nehir havza bölgesinin karakteristik özellikleri analiz edilecektir. (2007 sonuna kadar); ikinci aşamada, her nehir havza bölgesi için tedbirleri içeren programlar belirlenecektir. Son aşamada ise nehir havzası yönetim planları oluşturulacaktır. Planlarda nehir havzası için belirlenen tedbirlerin nasıl

hayata geçirileceği ve hedeflere nasıl ulaşılacağı yer almalıdır (KAPLAN ve diğerleri, 2006, s. 189)

Direktifin 5. maddesinde, havzaların analizlerinin yapılması gerekliliği ve otoritelerin hem suyun kalitesine hem de miktarına etki eden faktörleri belirlemeleri gerekmektedir. Bu analizler, nehir havza bölgesinin özelliklerinin belirlenmesini, insani aktivitelerin çevresel etkisinin gözden geçirilmesini ve su kullanımının ekonomik analizini içermektedir. Havza analizinin ilk bölümü, yüzey üstü sularının bölgelerinin ve sınırlarının tanımlanmasıdır. Ayrıca suyun, yapay ya da ağır biçimde değiştirilmiş olmasına göre de belirlenmesi gerekmektedir. Yüzey üstü suların nehirler, göller, geçiş suları ya da kıyı suları olarak tanımlanmasından sonra, ikinci adım suyun yapısının çeşitlerine göre tanımlandırılmasıdır.

a. Nehir havzası bölgesi dahilinde idari düzenlemelerin koordinasyonu başlığı altında;

- Üye devletler kendi ulusal sınırları içinde bulunan bireysel nehir havzalarını belirleyecekler ve bu direktifin amaçları bakımından, bunlara bireysel nehir havzası bölgeleri tahsis edeceklerdir. Küçük nehir havzaları daha geniş nehir havzalarıyla kombine edilebilir veya uygun olan yerlerde bireysel nehir havzası bölgeleri oluşturmak için komşu küçük havzalarla birleştirilebilir. Yeraltı sularının tam olarak belli bir nehir havzasını izlemediği yerlerde, bunlar belirlenecek ve en yakın veya en uygun nehir havzası bölgesine dahil edilecektir.

- Üye devletler, kendi topraklarında yer alan her bir nehir havzası bölgesin dahilinde bu direktifin kurallarının uygulanması için, uygun yetkili makamın belirlenmesi dahil, uygun idari düzenlemeleri yapacaklardır.

- Üye devletler birden fazla üye devletin topraklarını kapsayan bir nehir havzasının bir uluslararası nehir havzası bölgesine dahil edilmesini sağlayacaklardır. İlgili üye devletlerin talebi üzerine, komisyon bu gibi uluslararası nehir havzası bölgelerini tahsis etmek üzere harekete geçecektir. Her bir üye devlet, herhangi bir uluslararası nehir havzası bölgesinin kendi topraklarında yer alan bölümü dahilinde, bu direktifin kurallarının uygulanması için, uygun yetkili makamın belirlenmesi dahil, uygun idari düzenlemeleri yapacaklardır.

- Bir nehir havzası bölgesinin topluluk sınırları ötesine uzanması halinde, ilgili üye devlet ya da üye devletler ilgili üye olmayan devletlerle, bu direktifin amaçlarının nehir havzası bölgesinin tamamında gerçekleştirilmesi amacıyla uygun koordinasyonu kurmaya çaba göstereceklerdir. Üye devletler bu direktifin kurallarının kendi toprakları içinde

uygulanmasını sağlayacaklardır.

- Üye devletler bu direktifin amaçları bakımından yetkili makam olarak mevcut bir ulusal yada uluslararası organı belirleyebileceklerdir.

b. Nehir Havzası Bölgesinin Özellikleri, İnsani Aktivitelerin Çevresel Etkisinin Gözden Geçirilmesi ve Su Kullanımının Ekonomik Analizi başlığında; (madde 5) her bir üye devlet her bir nehir havzası bölgesi için ya da bir uluslararası nehir havzası bölgesinin kendi topraklarında kalan kısmı için şunları sağlayacaktır:

- Özelliklerinin analizi,

- İnsani faaliyetlerin yerüstü suları ve yeraltı sularının statüsü üzerindeki etkisinin gözden geçirilmesi,

- Su kullanımının ekonomik analizinin belirlenen teknik şartlara göre gerçekleştirilmesini ve bunların en geç bu direktifin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren dört yıl içinde tamamlanmasıdır.

Sözü edilen analizler ve gözden geçirmeler en geç bu direktifin yürürlüğe girmesinden itibaren on üç yıl sonra ve ondan sonra her altı yılda bir gözden geçirilecek ve gerek görülürse güncelleştirilecektir.

c. Üye Devlet Düzeyinde Ele Alınamayacak Sorunlar başlığında (madde 12;)

- Bir üye devletin kendi sularının yönetimi üzerinde etkisi bulunan ancak o üye devlet tarafından çözümlenemeyecek bir sorun belirlemesi halinde, bu konuyu komisyona ve diğer ilgili üye devlete bildirebilir ve bu sorunun çözümü için önerilerde bulunabilir.

- Komisyon üye devletlerden gelen herhangi bir rapor ya da öneriye altı aylık bir süre içinde cevap verecektir.

ç. Nehir Havzası Yönetim Planları başlığında; (madde 13)

- Üye devletler tamamen kendi sınırları içinde yer alan her bir nehir havzası bölgesi için bir nehir havzası yönetim planı hazırlayacaklardır.

- Tamamen topluluk sınırları içinde yer alan bir uluslararası nehir havzası bölgesinin söz konusu olması halinde, üye devletler tek bir uluslararası nehir havzası yönetim planı hazırlamak amacıyla koordinasyon sağlayacaklardır. Bir uluslararası nehir havzası yönetim planının hazırlanmaması halinde, üye devletler en azından uluslararası nehir havzası

bölgesinin kendi topraklarında kalan kısmı için, bu direktif amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla, nehir havzası yönetim planları hazırlayacaklardır.

- Topluluk sınırlarını aşan bir uluslararası nehir havzası bölgesinin söz konusu olması halinde, üye devletler tek bir nehir havzası yönetim planı hazırlamak için çaba gösterecekler ve bunun mümkün olmaması halinde, plan en azından uluslararası nehir havzası bölgesinin ilgili üye devletin toprakları dahilinde kalan kısmını kapsayacaktır.

- Nehir havzası yönetim planları bu direktifin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren dokuz yıl sonra yayınlanacaktır. (http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DışPolitika/AnaKonular/Türkiye_AB/2004//22.11.2006).

434. Su Çerçeve Direktifi'nin Getirdiği Kurumsal Gereklilikler

SÇD'nin tüm amaç ve hedefleri temel alınarak aşağıdaki kurumsal gereklilikler belirtilebilir:

- Entegre yaklaşım, su yönetimi planlama ve geliştirilmesinde yakın işbirliği ve koordinasyon gerektirmektedir. Sektörel bir yaklaşım ile SÇD hedeflerine ulaşamaz. Su yönetimi konularında doğrudan ve dolaylı yetki ve sorumluluğu olan farklı kamu kurumları yakın işbirliği içinde olmalıdır. Direktifte her bir gereksinim, aşama ve atılacak adım için ortaya konan kesin tarihler aşağıdaki şekilde özetlenmiştir.

2000: Direktifin yürürlüğe girmesi (madde 25),

2003: Ulusal mevzuat uyumunun sağlanması, Nehir Havza Bölgeleri ve otoritelerin belirlenmesi (madde 3 ve 23),

2004: Nehir havzalarının karakteristiklerinin belirlenmesi; baskılar, etkiler ve ekonomik analiz (madde 5),

2006: İzleme ağının kurulması ve kamuoyu görüş alış verişinin başlaması (madde 8 ve 14),

2008: Nehir Havzası Yönetim Planı'nın taslağının sunulması (madde 13),

2009: Havza yönetim planının sonuçlandırılması (madde 13 ve 11),

2010: Fiyatlandırma politikasının oluşturulması (madde 9),

2012: Uygulama programlarının hazırlanması (madde 11),

2015: Çevresel hedeflerin gerçekleştirilmesi (madde 4),

2021: İlk yönetim dönemi sonu (madde 4 ve 13),

2027: İkinci yönetim dönemi sonu, hedeflerin gerçekleştirilmesi için son tarih (madde 4 ve 13) (AKKAYA-EFEOĞLU, 2006, s. 199).

Su kaynaklarının geliştirilmesinde kalite ve miktar yönetimi birbirini tamamlayan iki temel unsurdur. Yönergede bu iki unsurdan ekosistemlerin korunması esas alınarak, suyun sosyo-ekonomik kalkınmadaki önemli rolü geri plana itilmiş ve su kullanımı su kalitesini olumsuz yönde etkileyen bir risk olarak kabul edilmiştir.

SÇD ile ilgili çalışmaların başlatılması kararının alındığı 1988 Frankfurt Bakanlar Toplantısı'ndan, yönergenin yürürlüğe girdiği 2000 yılına kadar geçen süre içinde tartışılan çeşitli konular arasında yukarıda değinilen husus sürekli gündemde kalmıştır. Zaman zaman su yetersizliği problemi ile karşılaşan ve yarı-kurak iklim kuşağının etkisi altında olan İspanya, İtalya ve Yunanistan gibi güney ülkelerinin dışında İngiltere'de de bu yaklaşıma yönelik tenkitler dile getirmiştir. İngiltere, Lordlar Kamarası'nda yapılan müzakerelerde Çevre Örgütü Su Kaynakları Başkanı "...bu, içinde su miktarı yer alan ilk direktiftir ve oldukça asabi bir şekilde ele alınmıştır" sözleri ile, görüşlerini açıklamıştır. AP'de ise; komisyonun neden suya ilişkin miktarsal sorunları su kalitesine göre ikincil bir konu olarak ele aldığı sorgulayan tenkitler yapılmıştır (KALLIS-BUTLER, 2001, s.134). AB ülkelerinin bir bölümü, özellikle güneyde yer alanlar, su kaynaklarının yönetimini çevre ile ilgili bir konu olmaktan ziyade, altyapı ve bölgesel kalkınma programlarına yön veren bir araç olarak görmüştür. Yönerge ise barajları, akarsuların doğal kısırlarına müdahale edilmesini ve benzeri çeşitli faaliyetleri nehirlerin doğal yapısını ve suyun kalitesini bozan unsurlar olarak değerlendirmiştir (madde 29 ve Ek II).

Belirtilen genel yaklaşımın aksine, SÇD'nin uygulamaya konulmasından çok önce, Kuzey ve Orta Avrupa dahil bütün AB ülkelerinde nehirler çeşitli fiziksel yapılarla donatılmıştır. Uluslararası Büyük Barajlar Komisyonu'nun verileri ve tanımlamasına göre 25 AB ülkesinde toplam 4277 adet büyük baraj tesis edilmiştir (BİLEN, 2003, s.225). İspanya 1196 adet barajla AB ülkelerinde birinci, dünyada ise beşinci sırada bulunmaktadır. İspanya'da inşa edilen barajlardan 141 adedi İspanya ve Portekiz arasındaki sınıraşan nehirler üzerinde yer almaktadır. İspanya'da 3,5 milyon hektar alan, sulama tesisleri ile donatılmış olup, 1,1 milyon hektar, sınıraşan suların faydalanarak sulanmaktadır. Fransa'da 569, İngiltere'de 517, Almanya ve Norveç'te ise 315 baraj işletmede bulunmaktadır. Avusturya elektrik enerjisi ihtiyacının % 70'ini, İsveç % 50'sini, Portekiz % 40'ını ve Norveç tamamını su

kaynaklarından sağlamaktadır (ULUSOY, 2007, s. 293).

Türkiye’de büyük baraj tanımına uyan 504 adet baraj işletmede olup, teknik ve ekonomik yönden geliştirilebilir hidroelektrik potansiyelin ancak %36’sından faydalanılmaktadır.

435. Türkiye’de Su Yönetimi ve Su Çerçeve Direktifi’nin Uygulanabilirliği

Türkiye, dünyanın yarı kurak bir bölgesinde yer almaktadır. Dünya yüzüne düşen yağış ortalaması 800 mm civarında iken bu değer Türkiye’de yılda ortalama 643 mm’dir. Ülkemizde bölgeler arasında da büyük farklılıklar görülmekte, yağışlar bazı yörelerde yılda 3.000 mm’yi aşarken bazı bölgelerimizde ise 250 mm’nin altına düşmektedir. Bu yüzden, ülkemiz açısından su kaynakları planlama ve geliştirme çalışmaları geçmişte olduğu gibi bugün ve gelecekte de daha büyük önem ve değer kazanarak devam etmek zorundadır. Yapılan etütler neticesinde günümüz teknik ve ekonomik şartları çerçevesinde çeşitli maksatlara yönelik olarak tüketilebilecek yerüstü ve yeraltı suyu potansiyelinin ise yılda ortalama 110 milyar m³ olduğu belirlenmiştir. Bu miktarın 95 milyar m³’ünün yurt içinden doğan akarsulardan, 3 milyar m³’ünün yurt dışından giriş yapan akarsulardan, 12 milyar m³’ünün ise yeraltı suyundan sağlanabileceği kabul edilmektedir (<http://www.dsi.gov.tr/topraksu.htm#basadon/24.07.05>).

Türkiye’nin kişi başına kullanılabilir su varlığı, diğer bazı ülkeler ve dünya ortalaması ile karşılaştırıldığında su zengini olmayan ülkeler arasında yer aldığı görülmektedir. 2025 yılında nüfusumuzun 80 milyona ulaşacağı tahmininden hareketle kişi başına düşen kullanılabilir su miktarının 2025 yılında 1.375 m³/yıl olacağı söylenebilir. Mevcut büyüme hızı, su tüketim alışkanlıklarının değişmesi gibi faktörlerin etkisiyle, su kaynakları üzerine olabilecek baskıları tahmin etmek mümkündür. Bütün bu tahminler mevcut kaynakların geleceğe tahrip edilmeden aktarılması durumunda söz konusu olabilecektir. Dolayısıyla Türkiye’nin gelecek nesillere sağlıklı ve yeterli su bırakabilmesi için kaynaklarını çok iyi koruyup, akılcı kullanması gerekmektedir. Türkiye’deki Su Kaynakları Yönetimi’nin kurumsal yapısı birçok ülkede olduğu gibi geçmişte saptanan kalkınma hedeflerine uyumlu olmaya ve büyük ölçüde talep faktörüne cevap vermeye çalışılarak oluşturulmuştur. Pek çok kurum ve kuruluşun yer aldığı bu yapı içerisinde en önemli rol, DSİ Genel Müdürlüğü’ne düşmektedir.

DSİ Genel Müdürlüğü ülkemizdeki su kaynaklarının planlanması, yönetimi, geliştirilmesi ve işletilmesinden sorumlu, katma bütçeli ve tüzel kişiliğe haiz en yetkili

kuruluştur. DSİ, ülkemizdeki su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesinden sorumlu ana kuruluş olarak söz konusu doğal kaynakların en akılcı şekilde kullanılmasını amaçlamaktadır.

DSİ faaliyetlerini aşağıda belirtilen kanunlara göre yürütmektedir:

- 6200 sayılı “DSİ Genel Müdürlüğü’nün Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun”,
- 167 sayılı “Yeraltıları Hakkında Kanun”,
- 1053 sayılı “Nüfusu 100.000’den Fazla Olan Yerleşim Birimlerine İçme, Kullanma ve Endüstri Suyu Temini Hakkında Kanun”.

Yasal mevzuat ve kurumsal yapılaşma yönünden dünyadaki gelişmelere paralel olarak yakın geçmişte, Türkiye’de gerçekleştirilen en önemli değişiklik, çevre unsuruna Su Kaynakları Yönetimi içinde yer verilmesi olmuştur. Yasal mevzuattaki eksiklik, 2872 sayılı Çevre Kanunu’na dayalı olarak çıkarılan “Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği” ve “Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) Yönetmeliği” yürürlüğe sokularak giderilmeye çalışılmıştır. Diğer taraftan mevzuattaki yeniliğe uyumlu bir şekilde, ilgili faaliyetleri yönlendirmek ve denetlemek üzere 1991 yılında kurulan Çevre Bakanlığı ile bağlı kuruluşlara yürütme erkinde yer verilmiştir. Bununla birlikte, çevreyle ilgili kararların başarıyla uygulanabilmesi için gerekli bütünleşmenin sağlanmasında henüz yeterli bir ilerleme görülmemektedir. Su kaynakları gelişimi konusunda birden fazla kurumun faaliyette bulunması, su kaynakları gelişimi konusunda birbiriyle çelişebilen yasal mevzuatın varlığı, bazı durumlarda kısmi çakışmalara ve uygulamalarda zorluklara yol açmaktadır. Su Kaynakları Yönetimi kapsamında yer alması gereken konulardan birçoğu DSİ faaliyetlerini yakından ilgilendirmekte olduğundan, bütünleşme işlevi bu kuruluş bünyesinde bir ölçüde kendiliğinden yerine gelebilmektedir. Bununla birlikte, gerekliliği giderek artan bir şekilde kabul gören sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi için, Türkiye için önem arz eden bütünleşme elemanlarının somut bir şekilde tanımlanması ihtiyacının doğduğu ifade edilebilir. Bu doğrultuda, başta DSİ olmak üzere, Su Kaynakları Yönetimi kurumsal yapısında yer alan kuruluşların kendi bünyelerinde ve ilgili kuruluşlar arasında bütünleşme sağlanmasında yarar görülmektedir. Halen, Türkiye’de aralarında yeterince bütünleşme sağlanamayan Su Kaynakları Yönetimi elemanları şu şekilde sıralanabilir (AKKAYA-EFEOĞLU, 2006, s. 201):

- Su kaynakları ve bu kaynaklar ile yakından ilgili diğer doğal kaynakların (toprak, orman, doğal turistik değerler) gelişim planları,

- Yeraltı suları rezerv ve dinamiğinin yüzey suları ile olan etkileşimi dikkate alınarak, kaynak koordinasyonunun yapılması,

- Yüzey ve yeraltı sularının deniz kıyısı sularına etkisini dikkate alacak şekilde kıyı suları yönetimi esaslarının belirlenmesi,

- Su kullanımı ve atık su uygulamalarının su kalitesi üzerindeki etkileri ile kirlenmelerin değişik amaçlı su teminleri üzerindeki etkilerini değerlendiren kalite yönetimi,

- Çeşitli amaçlara yönelik su teminlerine temel olmak üzere, yenilenebilir yerüstü ve yeraltı tatlı su potansiyelinin sağlıklı ve sistematik bir şekilde belirlenebilmesi için uygun hidrolojik yöntemlerin geliştirilmesi,

- Her bir kullanım konusu bazında, katlanmış olarak giderek büyüyen küçük su işi ve gölet depolaması kullanımları da dahil edilerek, mevcut kullanımlar ile uzun vadeli kullanımlar için ayrıntılı ve sağlıklı projeksiyonlar yapılması,

- Bağımsız akarsu havzaları bazında, mevcut ve gelecekteki ihtiyaçlara göre su bilançolarının oluşturulması, tahsis ve yeniden esaslarını belirleyen havza yönetim birimlerinin teknik ve kurumsal anlamda oluşturulmasıdır.

Başta DSİ Genel Müdürlüğü olmak üzere ilgili kurumlarca geliştirilen projeler neticesinde, mevcut durumda su kaynaklarının geliştirilmesinde ancak yaklaşık %40'lar seviyesine gelinebilmiştir.

1999 Helsinki Zirvesi ile AB üyeliğine adaylık süreci başlayan ülkemizde, ilki 2001'de yayınlanan ve 2003'te güncelleştirilen "AB Müktesabatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Program"ın "Çevre" başlıklı 22. bölümünde belirtilen yükümlülükler çerçevesinde ülkemiz çevre mevzuatının AB çevre mevzuatına uyumlaştırılması kapsamında ilgili tüm kurum ve kuruluşların katılımıyla çalışmalar sürdürülmektedir (AKKAYA-EFEOĞLU, 2006, s. 201).

Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecince, su ve çevre konularındaki AB mevzuatına uyum çalışmaları kapsamında su ile ilgili kurum ve kuruluşların görevlerinin sorumluluklarının yeniden tanımlanması amacıyla ilgili kuruluşların katılımıyla gerçekleştirilmiş çalışmaların eşgüdümünün Başbakanlık tarafından Dışişleri Bakanlığına verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu doğrultuda, ilgili kuruluşların katılımıyla Dışişleri Bakanlığında düzenlenen toplantıda "Suyla ilgili Kuruluşların Görev ve Sorumluluklarının Yeniden Tanımlanmasına yönelik I. Çalışma Grubu'nun başkanlığının "Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığına", Su Mevzuatının Yeniden Gözden Geçirilerek Gerekli Yeni Yasaların AB Müktesabatına

Uygun Halde Hazırlanması konusunda II. Çalışma Grubu başkanlığının ise AB Genel Sekreterliğine verilmesi kararlaştırılmıştır (ŞORMAN, 2006, s.205)

Diğer çevre mevzuatında olduğu gibi SÇD'ye yönelik de bazı çalışmalar yapılmaktadır. Bu kapsamda, 2002 yılında başlatılan “SÇD'nin Türkiye’de Uygulanması Projesi”nin teknik çalışmaları tamamlanmış olmakla birlikte proje raporları henüz onaylanmamıştır. Bu proje kapsamında ilgili bütün kurum ve kuruluşların katılımıyla oluşturulan “Ulusal Platform” marifetiyle SÇD incelenmiş, kurum temsilcileri bu direktifin uygulanmasına yönelik olarak gerek Hollanda’da ve gerekse Türkiye’de eğitim programlarına katılmışlardır. SÇD'ye uyum kapsamında yapılması gereken başlıca işlerden biri su yönetimi ile ilgili mevcut mevzuatın gözden geçirilmesi, çakışan noktaların giderilmesi, bu amaçla gerekli yasal düzenlemelerin yapılmasıdır. Bu yasal düzenlemeler, kurumların kuruluş kanunları ile verilen görev ve yetkilerinin, çakışan noktalarını gidermek üzere, yeniden düzenlenmesi şeklinde olabileceği gibi buna ek olarak yeni yasaların hazırlanması şeklinde de olabilecektir. Bu noktada SÇD'nin uyumlaştırılması ve uygulanması açısından DSİ Genel Müdürlüğü'nün oynayacağı rolün önemi göz ardı edilemeyecek bir gerçektir. DSİ Genel Müdürlüğü ülkemizin su ve toprak kaynaklarının yönetiminden birinci derecede sorumlu bir kuruluştur (ULUSOY, 2007, s. 273 vd.).

SÇD ve bunun Türkiye uygulaması çalışmasında, yeniden yapılanma sırasında mevzuat eksikliğinin giderilmesi, bölgesel planlama çalışmalarının yapılması, uygulama, koordinasyon, yeterli teknik ve etkin eleman ve kurumsal yapı, finansman, katılım, denetim, izleme konularının titizlikle uygulanması gerekmektedir. Yeniden yapılanmanın; iç sular, sınıraşan sular, kıyı suları ve yeraltı sularını kapsamı, yüzey suları ve yeraltı sularının bütüncül olarak korunması, nehir havzalarının entegre su yönetimi, su ekosistemin korunması ve geliştirilmesi, sürdürülebilir su kaynaklarının yönetimi ve geliştirilmesi, ekonomik analizleri, maliyetin karşılanması, fiyatlandırılması, kirleten öder prensibi ve paydaşların yönetime katılımı hususlarını kapsamaktadır (ŞORMAN, 2006, s. 207).

Türkiye’de su yönetiminin yeniden yapılanması konusunda günümüzde yapılması gerekenler konuların kurumsal yapının içeriğinde belirtilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede;

- Türkiye’de mevcut su yönetim yapısının ve uygulamalarının, uluslararası (AB su çerçeve direktifleri göz önünde bulundurularak) su kaynakları yönetimi ile ne şekilde uyum sağladığı detaylı araştırılmalıdır. Tespit edilen farkların ne şekilde ortadan kaldırılacağı tek tek belirlenmelidir. Bunun için katılımcı bir yönetim ile yeniden yapılanmaya gidilmeli,

çözüm önerileri hem hukuksal hem de teknik açıdan ortaya konulmaktadır.

- Ulusal Su Kanununun, Türkiye şartlarında geçerli olan hazırlıklarına bir an önce başlanmalıdır. Kapsam belirlenerek gerekli zamanlama yapılmalıdır. Bu konuda eldeki mevcut çalışmalardan, toplantı tutanaklarından ve raporlardan azami ölçüde yararlanılmalıdır.

- Yasa çıkarılırken çıkan çıkar çatışmalarını önlemek ve ortak konuları ayırmak amacı ile kurumlar üstü bir yapılanma gerekebilir. Bu konudaki deneyimli hukukçuların katılımı sağlanmalıdır. Yeni yasa kapsamında ilgili kuruluşların yetki ve sorumluluklarının belirlenmesi ve buna göre çözüm önerileri aranmalıdır (ŞORMAN, 2006, s. 208).

AB su kaynakları yönetimi anlayışı, su kaynakları geliştirilmesi ile ilgili yönetim ilkelerini çok genel hatlarıyla ele alan, öncelikle su kaynakları geliştirilmesinin etkileri ve olumsuz olarak değerlendirilen bu etkilerin giderilmesi için tedbirlerin alınması odaklıdır. Bir başka deyişle, özellikle AB temel ülkelerinin su kaynakları geliştirme projelerini tamamıyla bitirmiş olmaları ve su kaynakları yönetiminin bir diğer safhası olan mevcut kaynakların daha etkin kullanılması, talep yönetimi ve çevresel etkilerin giderilmesi aşamalarına geçmiş olmaları, su kalitesi odaklı direktifin yasalaşması sonucunu doğurmuştur. Öte yandan, Türkiye sosyo-ekonomik kalkınmaya yönelik makro hedefleri doğrultusunda ve hızla artan içme suyu, enerji ve tarım suyu ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik su kaynakları geliştirilmesi ile ilgili faaliyetlerini tamamlayamamıştır. Bir başka deyişle, Türkiye su kaynakları geliştirilmesinin tamamlanması safhasındadır ve su kaynakları geliştirilmesinin etkileri ile ilgili kendi içinde önemli tecrübeler geliştirmiştir. Sonuç olarak Türkiye’de 1980’li yıllar itibarıyla, AB üyelerinin büyük bir bölümünden daha sonra olmak üzere, su kaynakları talep yönetimi ve çevresel etki değerlendirmesi gibi yöntemleri benimseye başlamıştır. Direktif, bütüncül havza yönetimi temel anlayışı çerçevesinde yerüstü ve yeraltı su kaynakları üzerinde ilgili nehir havzaları bazında etkileri detaylı olarak saptamak ve buna yönelik tedbirleri yaptırımlarıyla beraber gerçekleştirmek amacıyla nehir havza yönetim planlarının tamamlanmasına öncelik vermektedir. Ancak, havza yönetim planlarının gerçekleştirilmesi için izlenecek yöntemi oluşturan unsurlar içinde esas öncelik yine mevcut durum ve bunların iyileştirilmesine verilmiştir.

AB, direktif çerçevesinde, geleceğe yönelik su kullanımlarını risk olarak tanımlamaktadır. Oysa; Türkiye, su kaynakları geliştirilmesi ile ilgili fiziksel yapılarını tamamlamamıştır. Bu yapıları risk olarak değil, sosyo-ekonomik kalkınmaya önemli bir katkı olarak değerlendirmektedir. Ancak, Türkiye’de su kaynakları geliştirilmesi ile ilgili her türlü

faaliyet (barajlar, sulama kanalları vb.) bundan böyle çok titizlikle çevresel, sosyal ve ekonomik etki değerlendirmeleriyle beraber ele alınmalıdır. Bu anlayış olası bir Çerçeve Su Yasası içinde vurgulanabilir. Havza yönetim planlarının bir boşluk içinde, makro-ekonomik analizlerden soyut bir biçimde yapılması bütüncül su kaynakları yönetimi yaklaşımı ile de örtüşmemektedir. Türkiye örneği, direktifin genel prensiplerindeki bu boşluğu ya da zayıflığı ortaya çıkarmaktadır.

436. AB Su Politikaları ve Birliğin Fırat-Dicle Havzası'na İlişkin Yaklaşımları

AB su politikalarının gelişimi, 2000 yılında benimsenen SÇD ile farklı bir boyut kazanmıştır. Direktif önemli yenilikleri içermesinin yanı sıra şimdiye kadarki su politikalarının çerçevesini belirlemesi açısından da önem taşımaktadır (AKKAYA ve diğerleri, 2006, 188 vd.). Direktifin öncelikli konularından biri uluslararası entegre havza yönetimidir. Üye ülkelerin birbirleriyle entegre havza yönetimi zorunlu kılınmış, üyelerin üye olmayan ülkelerle entegre havza yönetimi ise teşvik edilmiştir (madde 13/2). Şu an, ancak kurumsal aşamada değerlendirildiği üzere, Türkiye'nin birliğe üye olduğu aşamada, Fırat-Dicle nehir sistemlerine ilişkin "nehir havza yönetim planları" yaparken Suriye ve Irak'la eşgüdüm halinde hareket etmesi teşvik edilmektedir.

AB ile üyelik müzakereleri çerçevesinde sürmekte olan ilişkilerimiz, kurumsal ve yasal esasları içeren, karşılıklı yükümlülük ve haklarımızı detaylandıran AB kaynaklı Katılım Ortaklığı ve İlerleme Raporları ile Türkiye kaynaklı ulusal program çerçevesinde ilerlemektedir. Nitekim, Türkiye'ye yönelik bir dizi AB belgesi kapsamında sınırışan su birliğine özellikle SÇD ve birliğin taraf olduğu diğer uluslararası sözleşmeler kapsamında özel atıflar vardır. Bu atıflar, Türkiye'nin tam üyelik sürecinde SÇD ve birliğin diğer üst yasalarına uyum yükümlülüklerini ve bununla ilgili iç hukuk düzenlemelerinde ve uygulamalarında yapması gerekli düzenlemeleri içerir. Bu bağlamda, AB'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelere taraf olma ve çerçeve direktiflerin uyumu çalışmalarının başlatılması; üyelikten önce direktifin ulusal yasal sistemle uyumlaştırılmasının tamamlanması ve söz konusu uluslararası sözleşmelere taraf olunması öngörülmektedir. Üyelik şartları içinde değerlendirilen bu düzenlemeler, Türkiye su kaynakları yönetiminde verimliliği teşvik edici açık hükümleri de kapsamaktadır (KİBAROĞLU-ÜNVER, 2006, s. 41).

4361. Su Çerçeve Direktifi ve Sınırışan Sular

AB ülkelerinin pek çoğu sınırışan sularla birbirine bağımlıdır. Bu bağımlılık genellikle

su kalitesi, taşkınlar ve nehir ulaşımına ilişkin sorunlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Uygun iklim koşulları nedeniyle miktarsal konularda önemli bir problem bulunmamaktadır. Söz konusu husus SÇD'nin genel yaklaşımına da yansımıştır.

Avrupa önemli sınıraşan su havzalarının tamamı AB'ye dahil ülkelerin sınırları içinde yer almıştır. Örnek olarak Ren, Elbe, Vistül, büyük ölçüde Tuna Nehri Havzası ve İspanya ile Portekiz arasında yer alan çeşitli havzalar gösterilebilir. SÇD, gerek iç sularda gerek sınıraşan sularda fark gözetilmeden uygulanması gereken hükümler içermektedir ve iç sular için ortaya konular hedefler, üye devletlerin sınırları aşan havzaları için de aynen geçerlidir. Direktifin "Nehir havzası yönetim planları" başlığını taşıyan 13. maddesinin 2 ve 3 numaralı alt paragraflarında, topluluk ülkelerinin toprakları içinde kalan sınıraşan havzalarla, topluluk sınırları dışına taşan havzalara ayrı ayrı atıfta bulunmaktadır. Türkiye'nin AB üyesi olması halinde Meriç nehri havzası bütünüyle AB sınırları içinde kalan bir havza niteliği kazanacak, Fırat-Dicle, Asi, Çoruh ve Kura Havzalarının bir bölümü ise AB sınırlarını aşan havza olarak tanımlanacaktır. Direktifin 13. maddesi, nehir havzalarının coğrafi ve hidrolojik bir bütün olmasından hareketle, sınıraşan havza planlarının kıyıdaş ülkeler arasında işbirliği yapılarak hazırlanmasını öngörmüştür. Eğer bir işbirliğine gidilemiyorsa, aynı maddede, üye devletlere kendi siyasi sınırları içinde kalan havza bölümü için "yönetim planı" hazırlama hakkı ve esnekliği getirilmiştir (BİLEN, 2006, s. 28-29).

Direktife göre, her üye devletin ulusal sınırları içindeki nehir havzalarını tespit etmesi, birden fazla üye ülkenin topraklarını kapsayan su havzalarının uluslararası nehir havzalarına bağlanması, her nehir havzasına yetkili bir yönetim atanması, her üye ülkenin kendi sınırları dahilinde kalan havzaların niteliklerinin incelenmesi, insan faaliyetlerinin su üzerindeki etkilerinin tespit edilmesi, su kullanımının ekonomik bir analizinin yapılması ve özel koruma gerektiren alanların kayda geçirilmesi öngörülmektedir. Ayrıca, insan kullanımı için çıkartılacak günde ortalama 10 m³'ten fazla su veya 50 kişiden fazla insanın yararlanacağı su kütleleri de kayda geçirilecektir. Bütün bu çalışmalar sonucu, direktifin yürürlüğe girmesinden dokuz yıl sonra, her nehir havzası için yönetim planı ve alınacak önlemler programı hazırlanacaktır. Üye ülkeler, özellikle nehir havzaları yönetim planları ile ilgili olabilecek bütün tarafları, SÇD'nin uygulanmasına aktif katılmaya teşvik edecektir. En geç on iki yıl sonra ve müteakiben her altı yılda bir direktifin uygulanması ile ilgili raporlar yayınlanacaktır.

Direktif, AB çerçevesinde su ile ilgili olarak üyeler arasındaki işbirliğini geliştirmek ve

sınırları dahilindeki suyun kalitesini ıslah etmek amacıyla kabul edilmiştir. 2002 yılı İlerleme Raporu'nda Komisyon'un Türkiye'nin Suriye ve Irak'la ilişkilerinde özellikle su hakları ile ilgili gerginlikler yaşandığı kaydedilmektedir. Konsey, 19 Mayıs 2003 tarihli Türkiye ile ilgili "Katılım Ortaklığının İlkeleri, Öncelikleri, Orta Vadeli Hedefleri ve Koşulları" belgesinde, Sınırşan sular konusunda SÇD ve topluluğun taraf olduğu uluslararası sözleşme esaslarına uygun işbirliğin geliştirilmesini öngörmektedir. Hemen bu belge sonrasında AP'de ele alınan Oostlander Raporu'nda da "Türkiye'nin BM Genel Kurulu Devletler Hukuku Komisyon'un bulgularına dayanılarak su konusunda komşuları Irak ve Suriye ile bir anlaşmaya varması" tavsiye edilmektedir. 2003 yılı İlerleme Raporu'ndaki çevresel etki değerlendirmesi yapılırken Türkiye'nin AB icaplarına uygun hareket ettiğinden bahsedilmekte ve sınırşan sorunlarda ek çabalara gerek duyduğuna değinilmektedir (ÖZBAY, 2004, 106 vd.).

Avrupa Komisyonu'nun 2004 tarihli İlerleme Raporu'na esas teşkil eden "Türkiye'nin Üyeliği Perspektifinde Karşılaşılacak Sorunlar" belgesinde ise konuya daha geniş ve yanlış anlamalara da yol açabilecek ifadelerle şöyle yer verilmiştir. "Bölge'de önemli bir sorun kalkınma ve sulama gereksinimi için suya ulaşımıdır. Orta Doğu'da su önümüzdeki yıllarda giderek stratejik bir sorun haline alacaktır. Türkiye'nin, AB'ye üye olması ile su kaynaklarının ve enfastrüktürünün (barajlar, Fırat ve Dicle Nehirleri Havzasındaki sulama projeleri, İsrail ile komşusu ülkelerin sınır ötesi su işbirliği) suların uluslararası yönetiminin AB'nin başlıca bir sorunu haline alması beklenebilir."; "Su kaynaklarının yönetimi ve bununla bağlantılı enfastrüktürün geliştirilmesi konusu Türkiye'nin üyeliği çerçevesinde artan bir öneme haiz olacaktır." Ancak, AB'nin Türkiye ile üyelik müzakereleri çerçevesinde yürüttüğü su politikaları uyum süreci yalnızca yukarıda izah edilen unsurlarla sınırlı kalmamaktadır.

Avrupa Komisyonu'nun ve AP'nin 2004 yılında yayınladığı Türkiye'nin adaylığına ilişkin öncelikli konuları ve Türkiye'nin muhtemel üyeliğinin birlik üzerindeki etkilerini içeren raporlarında, Fırat-Dicle Havzası'na gerek bu havzada "İsrail ve komşularını dikkate alan uluslararası yönetim ve işbirliği" gerek "Türkiye'nin, Suriye dahil güney komşuları Irak ve İran'ın güneyinde yer alan Mezopotamya Bataklıkları'nın su ihtiyaçlarını özellikle dikkate alan adil su dağıtımını sağlayabilecek çalışma gruplarını kurma" çerçevesinde özel atıflar bulunmaktadır. Bu atıfların yer aldığı AB belgeleri tavsiye niteliğinde olup, müktesebat içinde değerlendirilmekle beraber bağlayıcı nitelikte hükümleri içermemektedir. Ancak sözü edilen içerikleriyle bu belgeler, AB'nin, Türkiye'nin stratejik nitelikteki Fırat-Dicle Havzası ile ilgili

ihtiyaçlarını yadsıyan, öznel ve yalnızca aşağı-kıyı ülkeleri Suriye ve Irak'ın haklarına öncelik veren dengeli olmayan yaklaşımını yansıtmaktadır. Müzakere sürecinde bu yaklaşımın değiştirilerek, aşağı-kıyı ülkelerinin haklarının vurgulanmasının yanı sıra, yukarı-kıyı ülkesi olan ve yükümlülükleri ile beraber su kaynakları üzerinde yaşamsal ihtiyaçları olan Türkiye'nin öncelikleri konusunda tam ve doğru bilgilendirmeleri ve danışmaları içeren bir diyalog çerçevesinde AB Komisyonu ve Parlamentosu düzeyinde dengeli ve yapıcı bir politika dönüştürülmesi gerekmektedir (KİBAROĞLU-ÜNVER, 2006, s. 41 vd.)

SÇD'de sınıraşan sular üzerindeki anlaşmazlıkların, AB'nin taraf olduğu ve Helsinki Sözleşmesi olarak da anılan "Sınıraşan Suların ve Uluslararası Göllerin Korunması ve Kullanımı Sözleşmesi" çerçevesinde çözülmesi hükmü yer almıştır. Ulusal programda, söz konusu sözleşmeye taraf olup olmama hususundaki kararın "üyelikle birlikte değerlendirileceği" yönünde irade beyan edilmişse de, çevre ve su başlıklarında görüşmelerin başlatılması için Helsinki Sözleşmesi ile birlikte, AB'nin taraf olduğu Espoo ve Aarhus sözleşmelerinin de Türkiye tarafından kabulü istenebilecektir. 2004 yılı İlerleme Raporu'nda, "Suyun niteliği açısından SÇD'ye uygun su kaynaklarının yönetimi çerçeve yasası dahil birlik müktesebatının aktarılması ve uygulanması için ek çabaya ihtiyaç vardır. Bu çerçevede komşu ülkelerle sınır ötesi işbirliğinin artırılması gerekir" denilmektedir. AP, Türkiye Raportörü Camile Earlings'in 2004 yılı raporunda ise şu ifadeler vardır: "Bölgesel istikrarın geliştirilmesi ve komşularla ilişkilerin iyileştirilmesi çerçevesinde, Türkiye'nin bu ülkelerin su ihtiyaçlarına, özellikle Atatürk Barajı'nın inşasıyla su akışı kayda değer ölçüde azalmış bulunan Irak ve İran'daki aşağı Mezopotamya bataklıkları kapsamında duyarlı davranmasını tavsiye eder. Türkiye'nin kendi topraklarından kaynaklanan nehir sularının Suriye dahil komşularıyla hakça ve adilane bir şekilde dağılımını teminen çalışma grupları oluşturmasını önerir".

2005 yılı Katılım Ortaklığı belgesinin "Çevre Sorunları" ile ilgili bölümünde Türkiye'nin "Sınıraşan su işbirliğinin SÇD ile AB'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler çerçevesinde geliştirilmesine çalışması" istenmektedir. 2005 yılı İlerleme raporunda keza "çevre" bölümünde "...çevre müktesebatına ve topluluğun taraf olduğu uluslararası bağlı sınıraşan sorunlar özel bir dikkati gerektirmektedir" denilmektedir. 8 Kasım 2006 tarihli Türkiye İlerleme Raporunun "çevre" ile ilgili bölümünde de "Müktesebata uygun yatırımlara olanak verecek tarzda SÇD'ye uyum için herhangi bir adım atmış değildir." ifadesine yer verilmiştir. Komisyon tarafından hazırlanan belgelerde ve özellikle AP çerçevesinde

hazırlanan raporlarda yetersiz ve hatalı bilgilere dayalı, çoğu zaman önyargılı ifadeler yer verildiği görülmektedir (AKSOY, 2006, s.22-23).

AB sürecinde çevre başlığı altında yürütülecek müzakereler sırasında su ilgili birlik müktesebatına nasıl uyum sağlanacağı tespit edilecektir. Üyelik halinde de diğer üye ülkelerle sınıraşan sular konusunda karşılaşılabilecek sorunların nasıl yönetileceği karşılaştırılacaktır. Türkiye'nin kalkınmasını tamamlaması komşuları pahasına değil onların da yararlanacağı işbirliği anlayışı içinde olacaktır. Muhtelif belgelerde sözü edilen "AB'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler" arasında "Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımlarına İlişkin BM Sözleşmesi" henüz bulunmamaktadır. Bu sözleşmenin kabulü sırasında Fransa ve İspanya gibi AB üyelerinin çekimser kaldıkları hatırlanırsa AB içinde de bu konuda görüş birliği olmadığı anlaşılmaktadır.

4362. Fırat ve Dicle Havzası İle İlgili Raporların Hukuksal Tahlili

1999 Helsinki Zirvesi ile Türkiye'nin AB'ye aday statüsü kabul edilmiş ve 17 Aralık 2004 tarihli zirve toplantısında müzakere sürecinin başlaması öngörülmüştür. Tartışmalı geçen bu zirve öncesinde AB Komisyonu'nca hazırlanan raporlarda Türkiye açısından kabul edilmesi zor birçok konu yanında sınırı aşan sular ile ilgili düzenlemeler yer almaktadır (YALÇINKAYA, 2006, s. 582).

6 Ekim 2004'de AB Komisyonu tarafından açıklanan "Büyüme Paketinde" Türkiye ile ilgili üç rapor yer almıştır. Bunlar: "Türkiye'nin AB'ye Katılımına Doğru İlerleyişine İlişkin Komisyon Tavsiyesi", "Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu" ve "Türkiye'nin Üyeliği Perspektifi'nden Kaynaklanan Hususlar" (Etki Raporu)'dur. AP, Şubat 2004'te bir etki raporu hazırlanmasına karar vermiş, böylece Türkiye'nin entegrasyonu ile ilgili temel konuların gözden geçirilmesi amaçlanmıştır. Bu raporun müzakerelerle ilgili konulara ilişkin ileride gerçekleştirilecek çalışmalara temel oluşturması öngörülmüştür. Tavsiye niteliğindeki bu raporların, hukuki değeri yanında başka anlamlarının da olduğu açıktır.

"Türkiye'nin Üyeliği Perspektifi'nden Kaynaklanan Hususlar" adlı bir çalışma grubu tarafından hazırlanmış olan "Avrupa Topluluğu Komisyonu" etki raporu'nun "Jeopolitik Boyut" bölümünde, "Sınır Ötesi Konular" başlığı altında şu şekilde belirtilmektedir. Bölgedeki temel meselelerden birisi kalkınma ve sulama için sudan yararlanmadır. Su, önümüzdeki yıllarda Orta Doğu'da artan bir şekilde stratejik bir öneme sahip olacak ve Türkiye'nin AB'ye üyeliği ile, su kaynakları ve buradaki altyapının uluslararası yönetimi

(Fırat ve Dicle nehirleri üzerindeki barajlar ve sulama tesisleri, sınır ötesi sularda İsrail ve komşu ülkeler arasında işbirliği) AB için temel bir problem haline gelebilecektir. (http://www.belgenet.com/arsiv/ab/etki_2004.htm) Hukuksal değeri daha önemli olan İlerleme Raporu ise şu şekilde belirtmektedir: “Su kalitesine ilişkin olarak, SÇD ile uyumlu olan su kaynaklarının yönetimine yönelik yeni bir çerçeve kanun da dahil olmak üzere, AB müktesebatının uygulanması ve iç hukuka aktarılması için daha fazla çabaya ihtiyaç vardır. Bu anlamda, komşu ülkelerle sınır ötesi işbirliğinin güçlendirilmesi gerekmektedir” (www.europa.eu.int/comm/enlargement/report_2004/pdf/rr_tr_2004_en.pdf/22.04.2007). 17 Aralık Zirve Bildirisi, doğrudan konuya değinmediği halde, raporlara atıfla şöyle demektedir: “AB konseyi, komisyon tarafından 06.10.2004’de Konsey’e ve AP’ye sunulan Bulgaristan, Romanya ve Türkiye ilerleme raporları, Bulgaristan, Romanya ve Hırvatistan’a ilişkin strateji kağıdı, Türkiye’ye ilişkin tavsiye belgesi ve Türkiye’nin üyeliğinin etki değerlendirmesindeki öneri ve bulguları memnuniyetle karşılar” (http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/AnaKonular/Turkiye_AB/komisyon_tavsiyesi.htm/22.04.2007).

Bu karmaşık ifadeler SÇD hükümleri ile birlikte değerlendirildiğinde; Fırat ve Dicle nehirleri için, Ren ve Tuna nehirlerinde uygulanan sistemin benzeri, uluslararası kurumsal bir yapılanma düşünüldüğü ortaya çıkmaktadır. Ancak Türkiye, Suriye ve Irak arasında, Fırat-Dicle Havzası için, ortak bir su yönetim planı üzerinde uzlaşmaya varılmasını engelleyen önemli görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Türk savının temel unsurlarından biri, su kaynaklarının makul ve hakkaniyet esaslarına göre kullanılabilmesi için, Fırat ve Dicle nehirlerinin ayrı ayrı değil bir bütün ve tek havza olarak ele alınmasıdır (BİLEN, 2000, s. 60-65). Suriye ve Irak ise aksi görüşü savunmaktadır. Etki raporunda parantez içinde yer alan “Fırat ve Dicle Havzaları” ibaresi, Fırat ve Dicle nehirlerini ayrı havzalar olarak belirttiği için, Türkiye’nin görüşü ile çelişmektedir. Komisyon Etki Raporu’ndaki ifade şekli, SÇD’de yer alan havza tanımı ile de çelişmektedir.

Hiçbir üye ülkenin barajlarının uluslararası bir komisyon tarafından yönetilmediğini vurgulayan Ankara Ticaret Odası Başkanı, “İlerleme Raporu’na bu maddenin konulması, AB’nin komşularımızla aramızdaki su sorununa müdahil olacağını gösteriyor” şeklinde bir beyanat vermiştir (<http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=328&l=1/25.05.2007>).

Türkiye, Fırat ve Dicle’nin su potansiyelinin üç eşit miktarda taksimi yerine, su ihtiyaçlarının teknik esaslara göre saptanarak taraflar arasında su tahsisi yapılmasını savunmaktadır. Belirtilen görüş ayrılıklarının doğal sonucu olarak Türkiye, Suriye ve Irak

arasında ortak havza yönetim planı hazırlanması büyük güçlükler içermektedir. Bu durumda; Türkiye'nin Fırat-Dicle Havzası'nın kendi toprakları içinde kalan bölümü için hazırlayacağı "Havza Yönetim Planına" AB Komisyonu tarafından müdahale edilmesi ihtimali bulunmaktadır. Türkiye'nin Dicle nehri üzerinde inşa etmeyi planladığı Ilısu Barajı inşaatını engellemek için bazı AB ülkelerinin gösterdiği çabalar, belirtilen ihtimali doğrular niteliktedir. Etki Raporu'nda İsrail ve Suriye'ye birlikte atıfta bulunulması, Fırat ve Dicle sularının, kıyıdaş ülkeler dışında, İsrail, Suriye ve Filistin özerk yönetimi arasındaki su sorunlarının çözümünde bölgesel bir kaynak olarak değerlendirildiği anlamına da gelebilir. Bu gerçekler birlikte değerlendirildiğinde, bir uluslararası örgüt AB'nin en önemli karar organı zirve bildirisinin atıfta bulunduğu komisyon raporunda, özenle seçilmiş ifadelerde, bir taraftan egemenlik haklarına karşı kesin bir hükme yer verilmezken, hemen sonra bunun AB açısından önemi vurgulanmış; Türkiye'nin egemenlik hakları ile ilgili alan olan barajlar, sulama tesisleri ve suyun kullanımında üçüncü devletler ile işbirliğinden öteye ortak yönetim önerilmiştir. Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde AB komisyonları tarafından hazırlanan belgelerin hukuksal niteliği ilk çözülmesi gereken sorundur. Bir uluslararası hukuk kuralı, kural haline gelirken, böyle bir düzenlemenin ortaya çıkması konusunda hukuk öğelerinin ortak gereksinimi ile bu ihtiyacın karşılanmasında biçimsel süreç vardır. Söz konusu düzenlemenin hangi devletlerin hangi ihtiyaçlarından kaynaklandığı ve hangi ortamda kural haline geldiği konusu üzerinde durulması gereken bir noktadır (AKSOY, 2006, s. 20 vd.).

Günümüz çevre gerçekleri dikkate alındığında bir ülkenin akarsuları, doğal kaynakları, iklimi gibi konular, komşu ülkeleri de etkilemektedir. Bütünleşme yolundaki Avrupa ülkelerinin de bu alanda, bilimsel ve teknolojik ulaşımlarını en verimli bir şekilde kullanımı ile ortak bir kurum çerçevesinde ortak politika izlemeleri beklenebilir. Yıllık yağış durumları, ülkelerin su ihtiyacı, nehirlerin temizliği, barajlardaki suların en verimli kullanımı gibi konular birlikte değerlendirildiğinde, böyle bir düzenlemenin önemli bir maddi gerekçesi söz konusu olacaktır (GÜNDÜZ, 2003, s. 16-17). Burada, örneğin bir Alman üyenin bulunduğu komisyon Sakarya nehri üzerinde söz sahibi olacağı gibi, Türk üye de Ren nehrini yönetecektir. Bu durumda uluslararası ilişkilerin temel ilkelerinden olan karşılıklılık sağlandığı gibi, ortak bir ihtiyaç, yine bütün üye devletlerce oluşturulan kurumca karşılanacaktır. Böylece hukukun maddi kaynağı ortaya çıkmış olacaktır. Ancak, İsrail veya diğer bir Orta Doğu ülkesinin AB üyesi olmadığı dikkate alındığında, böyle bir hukuksal düzenlemenin maddi kaynağı boşlukta kalmaktadır. Uluslararası sözleşmeler, uluslararası hukukun temel kaynaklarından olduğu halde, günümüzde bu kaynaklar oldukça

çeşitlenmiştir. BM Milletlerarası Adalet Divanı'nda belirtilen (38. madde) kaynakların başında bulunan “sözleşme” uluslararası ilişkilerin gelişmesi ile birlikte kaynak olma bakımından aynı durumda değildir. Bazı sözleşmelerin gereğini yerine getirmek zorunlu olduğu ve aksi takdirde ağır yaptırımlar söz konusu olduğu halde, bazıları daha esnektir. Özellikle uluslararası örgütlerce alınan kararlar veya hazırlanan belgeler bu çeşitlilik açısından oldukça zengindir. AB temelinde, birçok alt birimin aldığı kararlar çeşitli yaptırımlar içermektedir. Türkiye ile ilgili, komisyon raporlarında yer alan su ile ilgili düzenlemelerin kapsamı, işlevi ve uygulaması ile bunun muhtemel hukuksal ve siyasal yaptırımları da tartışılmalıdır. Öte yandan bir uluslararası hukuk belgesinin hangi durumlarda bağlayıcı olduğu, bağlayıcı olmayan veya esnek düzenleme durumundaki bir metnin ne anlama geldiği de önemli bir konudur. AB'nin temel karar organları, Avrupa Konseyi, Komisyon, Bakanlar Konseyi gibi kurumlardır. Diğer alt birim ve komisyonların aldığı kararlar, yetki ve standartlarıyla ilgili teknik bir birimin aldığı karar, ekonomik sonuçları dikkate alındığında çok daha bağlayıcı olabilmekte, ilgili devletler ithalat ve ihracat kalemlerinde çıkarlarını koruyabilmek için, bu belgelerin gereğine çok daha özenle uyabilmektedirler. Öte yandan, daha önemsiz bir belgeye, önemli bir belgeye atıf o belgenin önemini artırmaktadır. 17 Aralık 2004 zirve raporu diğer raporlar yanında “Türkiye'nin üyeliğinin etki değerlendirme çalışmasındaki öneri ve bulguları memnuniyetle karşılar” ifadesi, söz konusu belgeye verilmesi gereken önemi artırmaktadır (YALÇINKAYA, 2006, s. 585 vd.).

Bir uluslararası sözleşme veya buna dayanan ikincil düzenleme yahut kurum kararının Türkiye'nin Anayasa ve yasal düzenlemeleri açısından hükmü de ayrı bir değerlendirme konusudur. Bu durumda AB Komisyon kararlarını, Türkiye'nin anayasal sistemindeki yeri bakımından da ele almak gerekmektedir. 1982 Anayasası 90. madde; “Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak antlaşmaların onaylanması, TBMM'nin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır” demektedir. Aynı maddenin üçüncü paragrafı ise “Uluslararası bir antlaşmaya dayanan uygulama antlaşmaları ile kanunun verdiği yetkiye dayanılarak yapılan ekonomik, ticari, teknik veya idari antlaşmaların TBMM tarafından uygun bulunması zorunluluğu yoktur; ancak bu fıkraya göre yapılan ekonomik, ticari veya özel kişilerin haklarını ilgilendiren antlaşmalar, yayınlanmadan yürürlüğe konulamaz”. İkincil konularda onay ile ilgili daha esnek bir sistem öngören düzenleme dikkate alındığında, AB ile ilgili temel sözleşmelere dayanarak yapılmış olan ekonomik, ticari veya idari antlaşmalarında yayınlanmış olması şartıyla Türkiye açısından bağlayıcı olduğu

açıktır. Bununla beraber belge bir sözleşme olmayıp Türkiye'nin henüz yer almadığı bir AB komisyonu raporudur. Bu bakımdan, Türkiye açısından bağlayıcılığı düşünülemez. Ancak, gerek AB'nin başta Konsey olmak üzere yetkili organlarınca, gerekse Türkiye'nin sözleşme niteliğindeki metinlerince bu belgelere yapılacak atıflar, belgenin bağlayıcılığını gündeme getirebilecektir. 9 Kasım 2005'te açıklanan Katılım Ortaklığı Belgesi ile İlerleme Raporu'ndaki hükümler ve Türkiye'nin buna karşı sunacağı müzakere çerçeve belgesindeki konular, Türkiye açısından bağlayıcı olabilecektir.

Bu durumda ise, tali belgelerdeki hükümlerin temel sözleşmeye aykırı hüküm içermemesi kuralı gündeme gelecektir. Çünkü, söz konusu olan Türkiye'nin egemenlik hakları kapsamında olan bir alanı, karşılıksız olarak üçüncü bir tarafın kullanımına sunmaktır ki son derece ağır sonuçları olabilecek bir konudur (YALÇINKAYA, 2006, s. 586).

Türkiye-AB Müzakere Çerçeve Belgesi'nin yayımlanmasının ardından DSİ Genel Müdürlüğü, "Sularımızı yönetme hakimiyetimizi kaybediyoruz" şüphesine kapılmıştır. DSİ, bu şüpheden hareketle, Dışişleri Bakanlığı'na "Müzakere Çerçeve Belgesi'nde Fırat-Dicle suları ile GAP'ın yönetiminin uluslararası yönetime devredilmesi isteği var mıdır?" sorusunu yöneltmiştir. Dışişleri, bu soruya verdiği yazılı yanıtında müzakere çerçeve belgesinde uluslararası yönetim ifadesinin yer aldığını, ancak bu ifadenin sınıraşan boyutta entegre havza yönetimi anlamına geldiği belirtilmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin buradan ne anladığı da şöyle anlatılmaktadır. "Entegre havza yönetimi, Dicle-Fırat havzasının tümünde kıyıdaş ülkeler arasında karşılıklı bilgi ve veri değişimini, suyun aşağı kıyıdaş ülkeler tarafından da etkin kullanımını, kirliliğin önlenmesini, suyun yararlarının ve gerektiğinde sorumlulukların paylaşılması için tüm tarafların siyasi iradesini ve verimli işbirliğini gerekli kılmaktadır.

Fırat ve Dicle sularının kullanımı konusunda, özellikle Suriye-İsrail arasında çatışma konusu olan Golan Tepeleri sorununun çözümü için, Türkiye'nin Suriye'ye daha fazla su bırakması, Suriye'nin Golan Tepeleri'nden çıkan suyu İsrail'e bırakması şeklinde belirtilen bir plan daha önceden tartışmaya açılmıştır. İsrail kaynaklı bu öneri, Türkiye'nin ekonomik ve su varlığı bakımından zengin olmayan bölgelerindeki sudan Suriye ve İsrail lehine fedakarlık öngörmekteydi. GAP projesi kapsamında yapılan barajlarla, özellikle kurak mevsimlerde, daha önce sular çekildiği dönemlerdekinden fazla ve düzenli olarak Irak ve Suriye'ye su bırakmasına karşın, Fırat ve Dicle nehirlerinin ortak kullanımı konusunda daha önce de talepler gündeme gelmiş, ancak egemenlik haklarına tecavüz olarak kabul ettiği bu talepleri

Türkiye redetmiştir (YALÇINKAYA, 2006, s. 586).

Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecindeki görüşmeler ile hazırlanan raporlarda, genellikle Kopenhag Kriterleri olarak adlandırılan AB veya üye ülkelerle ilgili konular ile Türkiye'nin iç ekonomik, siyasal ve hukuksal alanları konu edilmiştir. Burada ise hiçbiri AB üyesi olmadığı halde Fırat ve Dicle havzasındaki ülkeler ile İsrail gündeme gelmektedir. Türkiye'nin egemenlik haklarını dikkate alarak önce yumuşak ve kesin olmayan ifadelerle, "uluslararası yönetim beklenebilir" dedikten sonra, bunun son derece önemli olduğu belirtilmektedir. "Türkiye'nin AB'ye üyeliği ile, su kaynakları ve buradaki altyapının yani Fırat ve Dicle nehirleri üzerindeki barajlar ve sulama tesislerinde İsrail ve komşu ülkeler arasında işbirliği şeklinde uluslararası yönetim, AB için temel bir problem haline gelebilecektir." ifadesinde, İsrail açıkça belirtilmektedir. İsmi belirtilmeyen iki devletten birisi Suriye diğeri ise Irak'tır.

6 Ekim 2004 tarihli raporlarda Türkiye'nin egemenlik haklarının üçüncü ülkelerle paylaşılmasına yönelik talepler konusunda, raporların ilk bakışta hukuksal önemsizliğine karşın siyasal ağırlığı ve zamanla kazandırılması muhtemel hukuksal önem dikkate alınarak gerekli tedbirlerin alınmasında geç kalınmaması gerekmektedir. Nitekim, 24 Ekim 2005 tarihli Milli Güvenli Kurulu toplantısında konu gündeme gelerek basın bildirisinde AB ile ilişkiler ve su kaynakları konusu şöyle yer almıştır: (<http://www.mgk.gov.tr/basinbildiri2005/24ekim2006.htm>).

- AB ile müzakerelerin başlama tarihi olan 03 Ekim 2005'e uzanan süreç ile sonraki gelişmelerin bir değerlendirilmesi yapılmış; yeni bir aşamaya girilmiş olan bu dönemde, ülkemizin AB'ye üyelik istenç ve kararlılığı yinelenerek, görüşmelerde ulusal yararlarımızın gözetilmesinin önemi vurgulanmış,

- Su kaynaklarımızın etkin kullanılması amacıyla; hidroelektrik üretiminde teknik ve ekonomik potansiyelin tümünün 2023 yılına kadar kullanılması için alınması gereken önlemlerle sınıraşan sular üzerindeki barajların bir an önce tamamlanması üzerinde durulmuştur.

MGK bildirisini, bu ifadelerle, öncelikle AB'ye üyelik konusundaki kararlılığı dile getirirken, daha sonra su kaynaklarının yetersizliği ve etkin kullanılmadığı vurgulanmış, sınıraşan sular da dahil olmak üzere Türkiye'deki kaynaklar üzerinde egemenlik haklarımızın en verimli bir şekilde kullanılması için tedbirler alınması kararlaştırılmıştır. 9 Kasım 2005 tarihinde açıklanan belgelerde sınıraşan sular konusunun daha kararlı bir şekilde Türkiye'ye dayatılacağı endişesine karşın MGK bildirisinde, su sorununun, egemenlik, hukuk ve siyaset

alanlarının yanında Türkiye açısından fakirlik göstergelerinden biri olduğuna işaret edilmiş, konunun öncelikle ekonomik yönü üzerinde durulmuştur (YALÇINKAYA, 2006, s. 588).

AB'ye üyelik yolunda 17 Aralık 2004 zirve toplantısından önce hazırlanan raporlarda Türkiye'nin sınıraşan suları ile ilgili tesislerin başta İsrail olmak üzere bölge ülkeleri ile ortak yönetimi konusundaki önerinin, hukuksal bir gerekçesi olmadığı gibi siyasal ve ekonomik bakımdan da kesinlikle reddedilmesi gereken taleplerdir. Söz konusu raporların tavsiye niteliğinde olması veya taleplerin yerine getirilmesinin hukuki zorunluluğu olmaması, ilişkilerin dinamik karakteri göz önüne alındığında, Türkiye'nin sessiz kalmasını gerektirmektedir. Bir ülkenin egemenlik haklarının, mütekabiliyet esasına dayanmadan üçüncü ülkelerle paylaşılması demek olan bu taleplerin raporlarda yer alabilmesi karşısında, dış politikada ve diplomaside gelişmelerin gerisinde kalmamak gerekmektedir. Konu bilimsel ve ekonomik yönleriyle ele alınarak, her zeminde işlenmelidir. Ortaya çıkan bulgular, başta AB zeminleri olmak üzere, komşu ülkelerin bilim ve medya kuruluşlarına izah edilmelidir. Türkiye'nin üyelik süreci sonunda, AB ülkelerindeki su kaynaklarını yöneten ortak bir platformda yer almasıyla, bütün AB üyesi ülkelerdeki kaynaklar, bilimsel ve ekonomik gerçekler ışığında en verimli bir şekilde kullanılabilir. Ancak, Irak veya İsrail kaynaklarının yönetiminde Türkiye söz sahibi olmadığı halde, Türkiye'nin varlıkları konusunda da komşu ülkelerin müdahil olmaması devletler arasındaki ilişkilerin temelini oluşturan egemen eşitlik ve karşılıklı işbirliği ilkelerinin gereğidir. AB Komisyonu'nun, Türkiye'nin sınıraşan sular konusundaki kararı, AB-Türkiye ilişkileri ve Türkiye'nin dış politik sorunları açısından ağır yaptırımları söz konusu olabilecek bir düzenlemedir. İlişkilerde genellikle yaşanan Türkiye'ye karşı çifte standart uygulamaları arasında ilginç bir örnek olan bu düzenlemenin hukuksal boyutu ve işlevi yanında siyasal ve ekonomik arka planı da dikkate alınmalıdır. Konu, hukuksal olduğu kadar siyasal, ekonomik, teknolojik, coğrafi boyutlarıyla incelenip, Türkiye'nin hakları her zeminde savunulmalıdır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER:

Su ve çevre ilişkilerinin değerlendirilmesinde, su kaynaklarının çok büyük bölümünü geliştirmiş kuzey ülkeleri tarafından, bu projelerin güney ülkeleri açısından taşıdığı önemi göz ardı ederken, teknik, ekonomik ve kurumsal önlemler ile giderilebilecek olumsuz etkileri ön plana çıkararak etkili bir yaklaşım sergilenmiştir. Sınıraşan sularla ilgili problemlerin uluslararası güç odakları tarafından ele alınışında ise, problemin yaşandığı bölgeye göre değişen, birbiri ile zıtlık oluşturan, politik unsurları öne çıkaran, teknik veri ve gerçekleri dikkate almayan bir tutumun ortaya konulduğu görülmüştür. Bu tür tutumlar özellikle Ortadoğu’da ortaya çıkan problemlerin çözümünü güçleştirmiştir.

Günümüzde, sadece Türkiye’nin de içinde bulunduğu bölgede değil, dünya ölçeğinde bir su kıtlığı söz konusudur. Buna paralel olarak sınıraşan ve uluslararası sular niteliğindeki tatlı su kaynakları üzerinde yaşanan uluslararası sorunlarda artacaktır. Ortadoğu artan nüfusu ve kıt su kaynakları nedeniyle yakın bir gelecekte su paylaşım sorunlarıyla karşı karşıya kalacak bir bölgedir. Bütün bu olumsuz gelişmelerden, konumu gereği Türkiye’de etkilenecektir. Türkiye’yi de ilgilendiren bu durum nedeniyle, Türkiye’nin izlemesi gereken sonuçları aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür;

Türkiye’nin sınıraşan suları, gerek buldukları bölgede taşıdıkları önem, gerekse gösterdikleri çeşitlilik açısından, fevkalade ilgi çekici, üzerlerinde kamu kuruluşları, bilim ve siyaset mensuplarınca, başka ülkelerdeki durumlarla da kıyaslamalar dahil, daha kapsamlı inceleme ve araştırma yapılması gereken akarsu havzalarıdır. Bu akarsu havzaları arasında, GAP ile birlikte uluslararası ilgi odağı olan Fırat-Dicle havzası, gerek aşağı-kıyıdaş ülkelere su tahsisi, gerekse Şeria havzasının su kısıtlılığı ile doruğa çıkan “Ortadoğu su sorunu” açısından özel önem taşımaktadır.

Aldığı yağış itibarıyla “su stresi yaşayan” bir ülke konumunda olan Türkiye, söz konusu sulara ilişkin tezlerini daha etkin savunmalıdır. Türkiye, sınıraşan sular meselesinde uluslararası alanda diplomatik girişimlerde bulunmalı, alınacak uluslararası kararlarda etkin rol oynamalıdır. Uluslararası hukuk alanında, aktif olunmadığı durumda Türkiye aleyhine olabilecek yeni kararların alınması söz konusudur. Su konusunda yapılacak olan zirve ve konferansların düzenlenmesinde üstünlüğü elinde bulundurmalıdır. Kısacası Türkiye, aktif olan bir su politikası izlemelidir. Uluslararası platformda ve BM çerçevesinde yapılan çalışmalar ile kendi lehine uluslararası kamuoyu meydana getirmelidir.

Türkiye, sahip olduğu stratejik değerdeki kaynakları ulusal çıkarlarına en uygun bir

biçimde kullanarak, genel su politikalarını netleştirmeli; siyasi, hukuksal ve teknik yönden çalışmalar yapmalıdır. Su yönetiminin daha iyi derecede yapılabilmesi için “Su Bakanlığı” kurulmalıdır. Bu bağlamda dünyada örnekleri olduğu gibi “Su Enstitüsü” veya “Su Hukuku Araştırmaları Merkezi” gibi bağımsız örgütlerin kurulması teşvik edilmeli, üniversiteler veya Bakanlıklar bünyesinde bu tür kuruluşların kurulmaları sağlanmalıdır. Aşağı kıyıdaş ülkelerle teşkil edilebilecek “Ortak Su Araştırma Kurumu”, “Ortak Su Yönetimi Kurumu” vb. kuruluşlar vasıtasıyla planlama kültürünü geliştirerek mevcut su potansiyelinin en verimli şekilde kullanılmasına öncülük edilmelidir.

Eğitim ve öğretim kurumlarında konu ile ilgili araştırmaların yapılması teşvik edilerek, su kaynaklarının diğer ülkelere kaptırılmamasının iç istikrarın muhafazası ile mümkün olabileceği konusunda kamuoyu bilinçlendirilmelidir. Türkiye, komşuları ile olan uyuşmazlıklarını üçüncü tarafların müdahil olmalarına izin vermeksizin yapacağı ikili anlaşmalarla çözmelidir.

Çin Halk Cumhuriyeti ve Burundi ile birlikte Türkiye'nin tezlerinin aleyhine hükümler içeren BM'nin 1997 tarihli konvansiyonunu parlamentolarında halen onaylamamış olan ülkelerin, lehimize ikna edilmeleri için geniş bir tanıtım ve bilgilendirme çalışması yapılmalıdır.

Söz konusu sularla ilgili uluslararası hukuk kuralları yetersiz olduğundan dolayı Türkiye, devletlerin millî güçleri, coğrafi konumları, tarafların komşuluk ilişkileri, BM'de ve diğer uluslararası kuruluşlarda sahip oldukları etkinlikleri ile büyük güçlerin bölgeye olan ilgilerini dikkate alarak konu ile ilgili hukuk kurallarının oluşturulduğu uluslararası toplantılarda söz konusu şartların lehine çevrilmesini sağlamak amacıyla, iş birliği yapılabilecek ülkeler nezdinde yoğun girişimlerde bulunmalıdır.

GAP, Türkiye'nin ekonomik ve diğer açılardan konumunu belirleyecek, değiştirecek ve bölgesel güç olmasında büyük rol oynayacak stratejik bir projedir. Bitirilmesi için vaat edilen sürede projenin hayata geçirilememesi, GAP bölgesindeki sorunların devam etmesine yol açabilir. Bu sonuç, Irak ve Suriye'nin Türkiye'nin aleyhine olacak çıkarlar elde etmesine yol açabilecektir.

Mevcut durum itibari ile Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik durum GAP'ın planlanan sürede bitmesine olanak sağlamamaktadır. Türkiye projenin tamamlanması için gerekli olan maddi kaynağı uluslararası finans kuruluşlarından bulmakta güçlük çekmekte ve projeyi kendi iç kaynaklarından finanse etmek durumunda kalmaktadır. GAP kapsamındaki

projelerin bitirilmesine hız ve öncelik verilmelidir.

İnsanlar genellikle, çok olanı az olana tercih ederler. Bu davranışı toplumlar veya ülkeler ölçeğinde genellediğimizde su gibi sosyal ve ekonomik bir değer taşıyan kaynağın kullanımında ortaya çıkan sorunların temelinde, belirtilen doğal tepki ve davranışın yer aldığını görürüz. Ülkeler arasında teknik ve ekonomik konularda yapılacak işbirliği, söz konusu tepkinin giderilmesi veya azaltılmasına yardımcı olacaktır. Bu yaklaşım sayesinde sağlıklı verilere dayalı konu üzerinde uzlaşma sağlanabilir.

Bu değerlendirmeler kapsamında, muhtemel krizlerin önlenmesine yönelik olarak; Ortadoğu'daki hızlı nüfus artışı, tarımsal sulama, yeraltı kaynaklarının uzun süre kullanımından dolayı tükenmeye yüz tutması gibi hesapsız ve israf ölçülerinde su kullanılmasını önlemeye yönelik politikalar oluşturulmalı ve desteklenmelidir. Bölgedeki su rejimlerinin düzenlenmesine yönelik tedbirlerin geciktirilmeye devam edilmesi ve su israfının sürdürülmesi halinde; önümüzdeki yakın süreç içerisinde ciddi su krizleri yaşanacak ve bölgedeki birçok ülke yakın gelecekte su yoksulu ülkeler arasına girecektir. Türkiye, su kaynaklarının verimli kullanılmasına yönelik olarak; bölge ülkeleri ile ortak projeler geliştirmek, su kaynaklarının rejiminin düzenli hale getirilmesi yönünde tedbirler almak durumundadır. Enerji kaynaklarının elde bulundurulması, pazarlara ulaşım güvenliğinin sağlanmasına yönelik yürütülen politika ve savaşların sona erdirilmesi veya dengeye ulaşmasını müteakip, bölgedeki su kaynaklarının ve suyun değerlendirilmesi, bölgenin yeni sorunu olarak ortaya çıkacaktır.

Ortadoğu su ihtilafları, Türkiye'nin de dış politikasının en önemli konularından birisi olmak durumundadır. Türkiye'nin, Ortadoğu su meselelerine ilgili bazı yaklaşım kriterleri şunlar olmalıdır;

- Türkiye su zengini bir ülke değildir.

- Güney sınırlarımızdan geçen "sınıraşan sular" olarak Fırat, Dicle ve Asi Nehirleri mevcuttur. Bu nehirlerle ilgili konular sadece ilgili ülkeler, Türkiye, Suriye ve Irak arasında konuşulmalıdır. ABD ve AB ülkelerin bu konulara olan aşırı ilgilerinin insani duygularla değil, menfaatleriyle ilgili olduğu unutulmamalıdır.

- Türkiye, nüfusu hızla artan bir ülkedir. Nüfus, tarım ve sanayideki gelişmeler arttıkça, su ihtiyacı da artacaktır. Bu sebeple su ihtiyacımızın hesabı, bugüne göre değil, 50-60 yıl sonrasına göre yapılmalıdır.

Irak'ın işgali nedeniyle, Ortadoğu'da yeni bir sürece girilmiştir. Suriye, yeni durumda

kendini yalnız hissetmektedir. Son zamanlarda Türkiye ile olan ilişkilerini düzeltme gayreti içerisinde olan Suriye, su sorununu eskisi kadar gündeme getirmemektedir.

Siyasi bir karışıklık ortamında bulunan Irak ile de son dönemlerde su konusu gündeme gelmemektedir. Ne var ki Türkiye, dış politikada sorunların götürülebileceği ve çözüm yollarının bulunabileceği uluslararası bir otoritenin mevcudiyetinin olmadığı bilincinde olarak, su sorununu mevcut uluslararası hukuk kurallarına tümüyle hakim olarak ve daha aktif bir politika izleyerek çözüme yoluna gitmelidir. Esasen bilinen bir nokta, ABD'nin bölgeden kısa vadede çekilmeyeceği, Ortadoğu petrol kaynakları üzerindeki hakimiyetini devam ettireceğidir.

Doğal kaynaklar, insanlık tarihi boyunca uluslararası ilişkilerde önemli bir rekabet unsuru olması sebebiyle birçok savaşın nedeni olmuştur. Orta Doğu, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra küresel aktörlerin doğal kaynaklar üzerinde hakimiyet kurma mücadelelerinin merkez noktası durumundadır. Bu rekabetin en önemli unsuru, 20. yüzyıl ve günümüzde petrol iken gelecekte ise su olacaktır. Zaten bölgede özellikle Arap-İsrail savaşlarında ve Orta Doğu Barış görüşmelerinde su faktörü şimdiden önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Bu nedenle, kendisinin bir su sorunu olmamasına rağmen Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği'nin su konferanslarında etkin rol oynamaya çalışmaları, petrolün yanı sıra stratejik bir doğal kaynak olan su kaynaklarını da kontrol edebilme çabalarıyla açıklanabilir. ABD'nin en yakın "stratejik ortaklarından biri" olan İsrail ise Ortadoğu'da suya en fazla ihtiyacı olduğunu hissettiren devlet olarak görülmektedir. Bu bakımdan Türkiye, sınıraşan su politikasında bilimsel ve objektif ölçülerde tutarlılığını sürdürürken, ABD, İsrail ve AB'nin su stratejilerini, iyi analiz ederek kendi stratejisini çizmek zorundadır.

Su kaynakların yönetiminde nehir havzalarının coğrafi ve hidrolojik bir bütün olarak ele alınması, geçerli ve genel kabul gören bir kuraldır. Ancak; büyük bir nehir havzasının çok sayıda "bölgesel yönetim" arasında paylaşılması halinde, bu genel ilkenin uygulanması zorlaşmaktadır. Farklı eyaletler arasında su kullanımı, gelişmiş demokratik ülkelerde dahi ciddi sorunları beraberinde getirmiştir. Toplumsal uzlaşma kültürü ve işbirliği anlayışının tam gelişemediği, Orta Doğu coğrafyasında Irak Federal Anayasası, bölgedeki su sorunlarının çok daha karmaşık hale gelmesine neden olabilecek yapıdadır. Irak'ın yapısından doğacak bölgelerarası iç su kullanım sorunlarının yapay olarak dışsallaştırılarak, Türkiye'nin su kaynaklarını geliştirme çabalarının üzerinde sürekli bir

baskı oluşturabileceği ihtimali dikkate alınmalı ve gerekli tedbirler alınmalıdır.

Bilinen ve görülen bir gerçektir ki; güçlü olan devlet, uluslararası toplumda saygınlık kazanmakta, sözü dinlemekte ve etkin bir caydırıcılığa sahip olmaktadır. Bu bağlamdan hareketle Türkiye, jeopolitik konumu nedeni ile içinde bulunduğumuz yüzyılda bölgesinde üstlenebileceği siyasi rollere ve oluşabilecek tehdit ortamına göre süratle ve gerçekçi bir biçimde hazır olmalıdır. Bu kapsamda Türkiye, geçmişteki anlaşmazlıklardan hareketle muhtemel gelişmelere karşı stratejiler üretmek yerine; yeni jeopolitik gelişmeler çerçevesinde, aktif yaklaşımlarla değişimi yönetmelidir.

Üyelerinin büyük çoğunluğunu, su kaynaklarının büyük bölümünü geliştirip kullanıma sunmuş gelişmiş ülkelerin oluşturduğu AB için artık ana amaç bu kaynakların kirliliğinin önlenmesi olmuştur. Bu amaçla çıkarılan mevzuat içerisinde, su yönetimi ile ilgili AB'nin politikasının çerçevesini oluşturması bakımından SÇD özel önem taşımaktadır. 3 Ekim 2005 tarihinde alınan karar uyarınca çeşitli fasıllarda tarama sürecini başlatan Türkiye, müzakere sürecinin ilerlemesiyle, diğer mevzuatta olduğu gibi, SÇD'nin uyumlaştırılması ve uygulanması için detaylı çalışmalar yapmak durumundadır. Bununla birlikte, sınıraşan sular ve bu çerçevede taraf olmadığımız uluslararası sözleşmelerle ilgili hükümlerinden dolayı bu Direktif, müzakere sürecinde ülkemizi zorlayacak hususlardan biri olacaktır.

AB ve ABD'nin dikkatinin özellikle Türkiye'nin başlıca sınıraşan su kaynaklarından olan ve Orta Doğu komşularıyla paylaştığı Fırat-Dicle havzasına çevrilmiş olması, Türkiye'nin bu bölgede yakın gelecekte şekillenebilecek sınıraşan su politikaları ve yönetiminde üstünlük almasını gerekli kılmaktadır.

AB su mevzuatının topluluk üyesi bazı devletler tarafından, Orta Doğu'da yapay su sorunları yaratmak için bir araç olarak kullanılması riski bulunmaktadır. AB su mevzuatına uyum ve uygulama sürecinde, hidropolitik yönden karşılaşacağımız temel sorun budur. Uluslararası su hukukunun "hakkaniyet ve komşularına önemli zarar vermemek" ilkelerine uygun olsa da, Türkiye'nin sınıraşan su kullanımlarına sınırlama getirmeye yönelik çabalar yoğunluk kazanabilir.

Türkiye müzakere sürecinde, yukarıda belirtilen risk ve değerlendirmeleri dikkate alarak, su politikalarını yönlendirmeli, teknik ve hidropolitik yaklaşımlarını uluslararası alanlarda savunmalıdır.

Türkiye'nin sosyo-ekonomik kalkınmasında büyük önemi olan su kaynaklarının

geliştirilerek kullanıma sunulması çok önemli olup geliştirme planlarının önündeki her türlü engel aşılmalı çalışılmalıdır. Bununla birlikte, bir yandan su kaynaklarımızı geliştirirken diğer yandan bunların kirliliğe karşı korunması ve gelecek nesillere mümkün olduğunca temiz bir şekilde bırakılması da özel önem arz etmektedir. Her ne kadar Türkiye'nin su kaynakları henüz Avrupa'daki su kaynakları kadar kirlenmemiş olmakla birlikte kirliliğe karşı önlem ve uygulamalara daha geniş kapsamda yer verilmesi faydalı olacaktır. Türkiye, su kaynaklarının kirlenmesini önlemek için kapsamlı teknik, yasal, kurumsal önlemler almak ve önlemleri etkin bir şekilde uygulamak zorundadır.

Bilindiği üzere AB çevre alanında, ülkemizin henüz taraf olmadığı, pek çok uluslararası anlaşmaya taraftır. Ulusal programda özellikle sınıraşan sular ve çevresel bilgiye erişim ile ilgili anlaşmalara tam üyelik durumunda taraf olunacağı belirtilmiştir. Özellikle GAP bölgesinde bulunan sınıraşan nitelikteki ve Türkiye'nin su kaynakları potansiyelinin büyük bir bölümünü oluşturan nehirler üzerinde çalışmalar henüz tamamlanmamıştır. SÇD'de ise bu anlaşmalara atıfta bulunulmakta, bu anlaşmalardan doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesinin gerekliliği belirtilmekte ve AB üyesi olmayan kıyıdaş ülkelerle de nehir havzası yönetim planları konusunda işbirliği tavsiye edilmektedir. Bu, her ne kadar tavsiye niteliğinde de olsa ileride uygulamada sorunlara neden olabilecektir. Bu bağlamda, SÇD'nin uyumlaştırılması sırasında sınıraşan sularla ilgili hükümlerin dikkatli değerlendirilmesi ve bu konudaki milli çıkarlarımızı da dikkate alacak düzenlemeler yapılması özel önem arz etmektedir.

Sonuç olarak Türkiye, gerek AB'ye tam üyelik sürecinde geldiği aşama, gerek Irak'ta tüm hızıyla süren yeniden yapılandırma çalışmaları nedeniyle, sınıraşan sularıyla ilgili yeni gündem maddeleri oluşturulmasına karşı hazırlıklı olarak, milli menfaatlerini korumak için gerekli her türlü önlemi almalıdır.

6. YARARLANILAN KAYNAKLAR

A. KİTAPLAR:

- ACABEY, Aktaş Münevver, Sınıraşan Sular-Hukuki Rejim Dicle-Fırat ve Türkiye'nin Diğer Sınıraşan Suları, Beta Yayınevi, 2006
- AKMANDOR, Neşet, Su Sorununun Fiziksel Boyutları, Ortadoğu Ülkelerinde Su Sorunu, Tesav Yayınları, 1994.
- AKİPEK, İlhan, Devletler Hukuku Kaynaklarından ve Belgelerinden Örnekler, (Devletler Hukuku Metinleri), Başnur Matbaası, Ankara, 1996.
- ALTINBİLEK, Doğan, "Fırat-Dicle Havzasının Gelişimi ve Yönetimi", **22 Mart Dünya Su Günü Paneli Bildiri Kitabı**, İstanbul, 2004.
- ALTINIŞIK M. Benli, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Suriye'nin Dış Politikası, Değişime Uyum Çabası", **Türkiye'nin Komşuları**, (Der. M. Türkeş), İmge Kitabevi, Ankara, 2002.
- AVCI, İlhan, YANIK, Bülent, Sınıraşan ve Sınır Oluşturan Su Kaynaklarımız, Potansiyel Su Talepleri ve Sorunları, 1997.
- AYTEKİN Metin, Bitmeyen Oyun ve Türkiye'yi Bekleyen Tehlikeler, 6. Basım, Otopsi Yayınevi, 2001.
- BİLEN, Özden, Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye, Ankara, TESAV, 1996.
- , Çevre Emperyalizmi ve Ilısu Barajı Örneği, ASAM Yayınları, Ankara, 2003.
- , Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye, Ankara, TESAV, 2000.
- BÖLÜKBAŞI Süha, Türkiye ve Yakınındaki Ortadoğu, Ankara, Hacettepe Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1992.
- BULLOCH, John-DARWISH. Adel, Su Savaşları, (Çev. M. Harmancı), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994.
- CEYLAN, Abdullah, "İklim Değişikliğinin Su Kaynaklarımıza Etkisi", (Ed. Şen, Zekai), Su Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005.
- ÇANDAR, Cengiz, Türkiye İçin Bir "Supolitik" Olabilir mi?, (Yay. Haz. Sabahattin Şen), Bağlam Yay., İstanbul 1993, s. 447-454.
- ÇINAR, Tayfun, "Su Yönetimi ve Finansmanında Strateji Model ve Aktörler", **Su Yönetimi**, (Ed. Tayfun Çınar-Hülya K. Özdiç, Memleket Yayınları, Ankara 2006, s. 43-93.
- ÇELİK, Edip, Milletlerarası Hukuk (I-II), Filiz Kitapevi, İstanbul, 1987.

- DENK, Erdem, Ortadoğu'da Su Sorunu Bağlamında Dicle ve Fırat, Serajans Yay., Ankara, 1997.
- DURMAZUÇAR, Vedat, Ortadoğu'da Suyun Artan Stratejik Değeri, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- , Ortadoğu'da Suyun Artan Stratejik Değeri, IQ Yay., 2. Baskı, İstanbul 2003.
- DURSUN, Abdülkadir, Kutsal Topraklar ve Paylaşılamayan Sular, Fırat-Dicle, İstanbul, 2006.
- EROĞLU, V., "Türkiye'nin Su ve Toprak Kaynakları Potansiyeli ve Gelişimi", (derl. Z. ŞEN-S. Sırdaş), **Su Vakfı**, İstanbul, 2003, s. 6-18.
- EROL, Mehmet ve diğerleri, "Dünyanın Diğer Bölgelerinde Yaşanan Başlıca Su İhtilafları", (Ed. Aziz Koluman), **Dünyada Su Sorunları ve Stratejileri**, Stratejik Araştırmalar Merkezi Yay., Ankara, 2002.
- GAP İdaresi Yayını, Nisan 2005.
- GİRAY, Sefa, "Su Sorununda Türkiye'nin Siyasal Boyutları", (Ed. A.İhsan Bağış), **Water As An Element Of Cooperation and Development in The Middle East**, İstanbul, 1994.
- GÜNDÜZ, Aslan, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilatla Hakkında Temel Metinler, Beta Basım, İstanbul 1994.
- İNAN, Yüksel, "Legal Dimentions of International Watercourse (Euphrates and Tigris)", (Ed. A. İhsan Bağış), **Water as an Element of Cooperations and Development in the Middle East**, Ayna Yayınları, İstanbul, 1994.
- KADIOĞLU, Sedat-DOKUMACI, Orhan, "İklim Değişikliğinin Su Kaynaklarımıza Etkisi, (Şen, Zekai), **Su Vakfı**, İstanbul, 2005.
- KAPAN, İsmail, Suyun Stratejik Dalgaları, BKY, İstanbul, Mart 2007.
- KESKİN Funda, "Suriye ve Irak ile Su sorunu", **Çağdaş Türk Diplomasisinin 200 Yıllık Süreci Sempozyumu**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. Dizi, Ankara, 15-17 Ekim 1997.
- KİBAROĞLU, Ayşegül, Building a Regime fort he Waters of the Euphrates-Tigris River Basin, **The Hague: Kluwer Law International**, 2002.
- KOLARS, John F., "Problems of International River Management: The Case of the Euphrates", (Derl, Asit K. Biswas), **International Waters of the Middle East: From the Euphrates-Tigris to Nile, Water Resources Management**

- Series**, Oxford University Press, 1994.
- KOLUMAN, Aziz, Dünyada Su Sorunları ve Stratejileri, Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2002.
- , “Dünyada Su Sorununa Genel Bir Bakış”, **Dünyada Su Sorunları ve Stratejileri**, (derl. A. Koluman), ASAM Yayınları, Ankara, 2003.
- KUT Gün, “Ortadoğu Su Sorunu ve Çözüm Önerileri”, **Su Sorunu Türkiye ve Ortadoğu**, (Derl. Sebahattin Şen), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993.
- , “Türk Dış Politikasında Su Sorunu” (derl. Faruk Sönmezoğlu), **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der Yayınları, İstanbul, 1994.
- , “Ortadoğu’da Su Sorunu ve Türkiye” (Ed. Haluk Ülman), **Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye**, Tüses Yayınları, İstanbul, 1991.
- MÜFTÜOĞLU, Ferruh, Ortadoğu Su Meselesi ve Türkiye, Marifet Yayınları, 1997.
- NAFF Thomas-MATSON Ruth, Water in the Middle East: Conflict or Cooperation, Boulder, Colorado, Westview Pres, 1984.
- ÖZEY, Ramazan, Dünya Denkleminde Ortadoğu Ülkeler-İnsanlar-Sorunları, İstanbul, 1997.
- PAMUKÇU, Konuralp, Su Politikası, Bağlam Yayınları, İstanbul, Mayıs 2000.
- PARLA Reha, Lozan-Montrö, Türkiye Cumhuriyeti’nin Uluslararası Temelleri, Tezel Ofset ve Matbaacılık, Lefkoşa, 1985.
- PAUL, Kennedy, Yirmi Birinci Yüzyıla Hazırlanırken, (Çev. Fikret Üçcan), Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1995.
- PAZARCI, Hüseyin, Orta Doğu Ülkelerinde Su Sorunu, TESAV, Ankara, 1994.
- , Uluslararası Hukuk Dersleri II, Ankara, Turhan Kitabevi, 1996.
- , Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap, A.Ü. SBF Yayınları, Ankara, 1989.
- ROBERT, Jean, Suyun Ekonomi-Politiği, Ütopya Yay., Ankara, 2003.
- SAR, Cem, Uluslararası Nehirlerden ve Tarımsal Amaçlarla Faydalanma Hakkı, Sevinç Matbaası, Ankara, 1970.
- SHIVA, Vandana, Su Savaşları, (çev. Ali Kerem), Aram Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- SOYSAL, İsmail, Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1983.
- SPREIJ, Melvin, Institutions for International Freshwater Management Report, For the food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) Development

- Law Service, New York, 2002.
- ŞAHİNÖZ, Ahmet, “Tarım politikaları ve GAP” (Ed. A.İhsan Bağış), **GAP 2. Urfa-Harran Kalkınma Sempozyumu**, Ankara, H.Ü. Hidropolitik ve Stratejik Araştırma Merkezi Yayını, No: 2, 2002.
- ŞEHSUVAROĞLU, Lütfü, Su Barışı, Türkiye ve Ortadoğu, Gümüşmotif Yayınları, İstanbul, 1997.
- ŞEN, Alper, “Dünyada Su Kaynaklarının Paylaşımı Konusunda Yaşanan Başlıca Sorunlar”, (Ed. Aziz Koluman), **Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları**, Ankara, 2002.
- ŞEN, Zekai, Ortadoğu’da Su Sorunlu Bereketli Hilal ve Türkiye, Esen Ofset, İstanbul, 2006.
- ŞEN, Sebahattin, Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Bölgesel ve Sınırşan Sular Dairesi, **Ortadoğu’da Su Sorunu**, Ankara, 1996.
- TOMANBAY, Mehmet, Dünya Su Bütçesi ve Ortadoğu Gerçeği, Ankara, 1998.
- TÜR, Özlem, “Türkiye-Suriye İlişkileri: Su Sorunu”, (derl., Meliha Benli Altunışık), Boyut Kitapları, İstanbul, 1999.
- U.S. Army Corps of Engineers U.S. Army Corps of Engineers Gulf Region Division (Provisional), Iraq Gulf Region Division (Provisional), Iraq, Volume I, Issue 8 Volume I, Issue 8 September 11, 2004 September 11, 2004.
- ULUATAM, Özhan, Damlaya Damlaya (Ortadoğu’nun Su Sorunu), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998.
- ULUSOY, Kudret, Küresel Ticaretin Son Hedefi, Su Pazarı, Kristal Kitapları, Ankara, 2007.
- VERSAN, Rauf, “Güneydoğu Anadolu Projesi ve Hukuk Açısından Türk-Arap İlişkileri”, **Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu**, (derl. Sabahattin Şen), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993.
- YILDIZ, Yavuz Gökalp, Global Stratejide Ortadoğu, Krizler Sorunlar ve Politikalar, Der Yayınları, İstanbul, 2000.
- ZEHİR, Cemal, “Son Gelişmeler Işığında Ortadoğu’da Su Meseleleri”, (Yay. Haz. Ali Ahmetbeyoğlu, Recep Ahıskalı, Hasan Demiroğlu, Yahya Başkan), TATAV Yayınları, İstanbul, 2004.
- ZEHİR, Cemal, Türkiye ve Ortadoğu Su Meseleleri, Marifet Yayınları, İstanbul, 1998.

B. MAKALE, BİLDİRİ, KONFERANS, TEZ, DERGİ, ANSİKLOPEDI ve RAPORLAR:

- ARIDEMİR, Hakan, Ortadoğu Su Sorunu Bağlamında Fırat ve Dicle Nehirlerinin Uluslar arası Değerlendirilmesi, Dumlupınar Üniversitesi, Sos. Bil. Enst., Kamu Yönetimi ABD, Kütahya, 2003.
- AKÇİN, A. “Yeni Dünya Düzeninde GAP’ın Önemi ve Türkiye’nin Üniter Yapısı zerinde Ortadoğu Ülkelerinin Siyasi Ekonomik Emelleri”, **Bolu Orifis Salonu Konferans Salonu**, 1995.
- AKKAYA ve diğerleri; AKKAYA, C.-EFEYOĞLU, A.-YEŞİL, N., “Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”, **TMMOB Su Politikaları Kongresi Bildiriler**, C. II, Mart 2006, s. 195-204.
- AKSOY, Oktay, “Avrupa Birliğine Katılım Sürecinde Türk Suları”, **Stratejik Analiz**, S. 80, 2006, s. 20-24.
- ALTINBİLEK ve diğerleri, “İkinci Dünya Su Forumu ve Bakanlar Konferansı”, **DSİ Bülteni**, S. 465, Mart-Nisan 2000, s. 27-33.
- ARAT, G., SANER, E., TÜRKEŞ M., “Bilim ve Teknoloji Stratejileri Teknoloji Öngörü Projesi, Uluslararası Sözleşmeler Ön Raporu”, **Vizyon 23**, Ankara, 2002 s. 5-7.
- AYTEMİZ, L.-KODAMAN, T., “Sınırşan Sular Kullanımı ve Türkiye-Suriye İlişkileri”, **TBMM Su Politikaları Kongresi Bildiriler Kitabı**, C. II, Mart 2006, s. 527-536.
- BAĞIŞ, A. İhsan, “Turkey’s Hydropolitics of the Euphrates-Tigris Basin”, **Water Resources Development**, C. 13, S. 4, 1997.
- , “GAP’ın Sanayileşmesinde Sosyo-ekonomik Dinamikler ve Finansman Sorunları”, **GAP ve Sanayi Sempozyumu** (16-18 Ekim 1990-Şanlıurfa), Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara, 1993.
- , “Suyun İnce Siyaseti”, **Bilim Teknik Dergisi**, Nisan 2001.
- BİR, Mustafa, Akarsulardan Faydalanma ve Türkiye’nin Uluslararası Hukuku İlgilendiren Akarsuları, Ankara Üniversitesi, Hukuk fakültesi, yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1986.
- , Akarsulardan Faydalanma ve Türkiye’nin Uluslararası Hukuku İlgilendiren Akarsuları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1986.

- BİLEN Özden, “Avrupa Birliği’nin Su Politikalarının Hidropolitik Etkileri”, **Stratejik Analiz Dergisi**, S. 80, Aralık 2006, s. 25-31.
- , “Irak’ın Siyasal Yapılanmasının Hidropolitik Etkileri”, **Stratejik Analiz Dergisi**, S.80, Aralık 2006, s. 45-50.
- BÜYÜK LAROUSSE, C. II, Interpress Basın Yayın A.Ş., İstanbul 1986.
- ÇOBAN, Ü. ve diğerleri, “Su ile İlgili Uluslar arası Örgütler, Su Kaynaklarının Kullanımı ile İlgili Uluslar arası Hukuk Kuralları ve Su Sorununa Yaklaşımlar”, **Su Sempozyum Bildirileri**, s. 31-57; http://ww.geocities.com/su_sempozyumu/turkiye_sulama_politikasi.htm/28.07.05.
- DAVUD, Macit, “Fırat ve Dicle Neden Uluslararası Nehir Olamaz?”, **Ayna Dergisi**, 1993.
- DİMİTROV, R., “Water, Conflict and Security: A Conceptual Minefield”, **Society and Natural Resources**, vol. 15, USA, Minnesota, 2002, pp. 677-691.
- EĞERCİ, Petek, Türkiye’nin Avrupa Birliği Su Politikasına Uyum Durumunun Kurumsal ve Yasal Çerçeve Açısından İncelenmesi ve İleriye Yönelik Öneriler, Hacettepe Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006
- ERCİNS, Gülay, “Ortadoğu’da Su Sorunu ve Türkiye’nin Soruna Yaklaşımı”, **Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 24, Aralık 2000.
- ERDEMİR, E., “GAP’ın Ülke Ekonomisine Katkısı ve Bölge Yerleşim Alanlarına Etkisi”, **G.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. XXIII, S. 3, Ankara 2003, s. 189-205.
- ELMASTAŞ, Necmettin, Dicle Akarsuyu Havzasının Hidrolojik Etüdü ve Planlaması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996.
- EROĞLU, V., “Türkiye’nin Su ve Toprak Kaynakları Potansiyeli ve Gelişimi”,
- GÖZCELİOĞLU, Bülent, “Yeraltı Suları”, **Bilim ve Teknik Dergisi**, 2005, s. 17-18.
- GÜNGÖRMÜŞ KONA, G., “Ortadoğu’da Güvenlik Algılaması ve Dahili Risk Faktörlerinin Etkisi”, **Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Ağustos 2004, s. 113-138.
- GÜNAL, Mehmet, “Su Sorunu ya da Sudan Savaş Senaryoları”, **2023 Dergisi**, S. 56, Ankara, 15 Aralık 2005, s. 46-49.
- HAMMAS, Ayşe, “Uluslararası Suyollarının Denizcilik Dışı Kullanım Yasası”, **Ayna Dergisi**, S. 1, İstanbul, 1993.
- İNAN, Yüksel, “Sınırşan Suların Hukuksal Boyutları (Fırat ve Dicle)” **A.Ü.S.B.F. Dergisi**, C. II, No:1-2, 1994.

- KAPLAN ve diğeri; KAPLAN, Ö.-KİBAROĞLU, A.-SÜMER, V.-SAĞSEN İ.; “Türkiye’nin Su Politikasına Kapsamlı Bir Bakış: Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi ve İspanya Örneği”, **TMMOB Su Politikaları Kongresi Bildirileri**, Mart 2006, s. 184-194.
- KALLIS, Giorgis, BUTLER, David, “The EU Water Framework Directive: Measures and Implications”, **Water Policy, Official Journal of the World Water Council**, Vol. 3, No.2, 2001, s.134-138.
- KİBAROĞLU, Ayşegül-ÜNVER Olcay, “Fırat-Dicle Havzası’nda İşbirliği İçin Yeni Açılımlar”, **Stratejik Analiz Dergisi**, S. 80, Aralık 2006, s. 32-44.
- , International Regimes for Effective and Equitable Management and Use of Water Resources: Implications for The Euphrates-Tigris River Basin, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1998.
- KLUGER, J.-LEMANICK M., “A Climate Of Despair”, **Time**, April, 2001.
- KODAMAN, Timuçin-AYTEMİZ Levent, “Sınırşan Sular Kullanım ve Türkiye-Suriye İlişkileri”, **TMMOB Su Politikaları Kongresi Bildiriler**, C. II, Mart 2006, s. 527-536
- KARADAĞ, Aybike, “Avrupa Birliği Su Politikaları Çerçevesinde Türkiye’deki Su Kaynaklarının Yönetiminin Değerlendirilmesi”, **TMMOB Su Politikaları Kongresi Bildiriler**, C. II, Mart 2006, s. 210-219
- KUT, Gün, “Burning Waters: The Hydropolitics of the Euphrates and Tigris”, **New Perspectives on Turkey**, Sayı 9, Sonbahar 1993.
- LORENTZ, F, “Ortadoğu’da Su Savaşları Kapıda”, <http://hidropolitik.hacettepe.edu.tr/mak1.htm/25.07.06>.
- MANİSALI, E., “Two Cornerstones of Turkey’s Foreign Relations; GAP Project and Cyprus”, **Middle East Business and Banking**, Cihan Publishing, Year: 9, No: 3, March 1990, p. 7-10.
- MAZLUM, İbrahim, Çevresel Güvenlik ve Ortadoğu Bölgesi’nde Sınırşan Sular: Dicle-Fırat Havzası Örneği, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sos. Bil. Enst. Siyaset Bilimi ve Uluslar arası İlişkiler ABD, İstanbul, 2003.
- OKTAY, E.-İ. ÖZÜCAN, “Ortadoğu’da Su Sorunu”, **İktisat Dergisi**, S. 329-330, Ağustos-Eylül 1992, İstanbul, s. 59-64.
- OLCAY, H. Bülent, “The Euphrates-Tigris Watercourse Controversy and The 1997 Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International

- Watercourses”, **Foreign Policy**, Vol XXI, No: 3-4:48-77, Tuskish Foreign Policy Institute, Ankara, 1997.
- ORHON, D., SÖZEN S., ÜSTÜN B., KARAHAN G., Bilim ve Teknoloji Stratejileri Teknoloji Öngörü Projesi, Uluslararası Sözleşmeler Ön Raporu, **Vizyon 23**, Ankara, 2002 s. 8-9.
- ÖZBAY, Zoleikha, Avrupa Birliği ile Uyum Sürecinde Türkiye’nin Su Hukuku, Su Politikası ve Su Kaynakları Yönetimi Modeli, İstanbul Teknik Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- ŞİMŞEK, Tacettin, Sınıraşan Su Yollarından Hakça ve Makul Faydalanma, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1997.
- ŞORMAN, Ünal, “Avrupa Birliği Su Çerçeve Yönergesi ve Türkiye’de Uygulaması Hakkında Görüşler”, **TMMOB Su Politikaları Kongresi Bildiriler**, C. II, Mart 2006, s. 195-209.
- WOLF, A.T., “The Transboundary Freshwater Dispute Database Project”, **International Water Resources Association**, Vol. 24, No: 2, June 1999, pp. 160-163.
- YAKIŞ, Yaşar, “Sınıraşan Suların Hukuki Rejimi”, **Dış Politika Dergisi**, C. VI, S.1, Hacettepe Üniversitesi Dış Politika Enstitüsü, 1995.
- YALÇINKAYA, Alaeddin, “6 Ekim 2004 Tarihli AB Raporlarında Fırat ve Dicle Suları ile İlgili Düzenlemelerin Hukuksal Tahlili”, **TMMOB Su Politikaları Kongresi Bildiriler**, C. II, Mart 2006, s. 582-592
- YANIK, Bahattin, Türkiye’deki Sınıraşan ve Sınır Oluşturan Su Kaynakları, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1997.
- YİĞİT, A., “Daha Az Suyla Daha Fazla Ürün”, **Bilim ve Teknik**, S. 41, Nisan 2005, s. 44.
- ZÜLAL, A., “Her Damla Önemli”, **Bilim ve Teknik**, Nisan 2005, s. 42-43.

C. GAZETE, TEBLİĞ, YÖNETMELİK, TÜZÜK VE DİĞERLERİ:

Cumhuriyet, 23 Temmuz 1992.

Cumhuriyet, 15 Eylül 1992.

Cumhuriyet, 18 Kasım 1993.

Milliyet, 4 Mayıs 2007.

Milliyet, 18 Mayıs 2007, s. 15.

Milliyet, 19 Mayıs 2007, s. 3.

Milliyet, 8 Ağustos 2007, s. 8.

Sabah, 18 Eylül 1992.

T.C. 1982 Anayasası.

The Seattle Times, 3 Aralık 2003.

D. İNTERNET KAYNAKLARI:

<http://www.gyte.edu.tr/default.asp?sira=547&tip=32&tezno=354&sayfa=1/15.08.2007>

http://www.geocities.com/su_sempozyumu/turkiye_sulama_politikasi.htm.

http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-2.pdf

<http://www.radikal.com- Yorum - ABD suyu da takip ediyor.htm>

<http://www.abgs.gov.tr/up2003/up.htm>

<http://www.europa.eu.int/comm/environmnt/water/waterframework/html/25.12.2006>

http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/Dış Politika/Ana Konular/Türkiye_AB/ 2004//22.11.2006

<http://www.yenicaggazetesi.com.tr/haberdetay.php?hit=308>

<http://www.gyte.edu.tr/default.asp?sira=547&tip=32&tezno=354&sayfa=1/15. 08.2007>

http://www.dunyagazetesi.com.tr/news_display.-asp?upsale_id=237738/01.02.06

http://www.tempodergisi.com.tr/toplum_politika/01917/?prnterfriendly=yes/288.07.2006

http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK2.pdf/ 15.08.2007

http://www.geocities.com/su_sempozyumu/turkiye_sulama_politikasi.htm/28.07.06

<http://www.yenicaggazetesi.com.tr/haberdetay.php?hit=335>

<http://www.abgs.gov.tr/up2003/up.htm>

http://www.belgenet.com/arsiv/ab/etki_2004.htm

http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/report_2004/pdf/rr_tr_2004_ en.pdf/22.04.2007

<http://www.suvakfi.org.tr/sudosyalari/uluslararası/susavasları.htm/12.06.2007>

<http://www.stradigma.com/dosya.php?tur=makale&dosya=pdf&no:42/ 16.06.2007>

<http://www.europa.eu.int/comm/environmnt/water/waterframework/html/23.01.2007>

http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/AnaKonular/Turkiye_AB/komisyon_tavsiyesi.htm/22.04.2007

http://www.dunyagazetesi.com.tr/news_display.-asp?upsale_id=237738 /01.02.06

http://www.stradigma.com/turkce/temmuz2003/makale_01.htm/ 19.06.05

<http://www.yenicaggazetesi.com.tr/haberdetay.php?hit =376/13.08.07>

<http://www.hurriyetim.com.tr./haber/0,sid~270@tarih~2002-10-29-m@n-vid~176132,asp>

http://www.stradigma.com/turkce/temmuz2003/makale_01.htm

<http://www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2005/ 03/09/mercekalti/mercekalti1.html>

<http://ntvmsnbc.com/news/241974.asp/25.07.05>

<http://www.mgk.gov.tr/basinbildiri2005/24ekim 2005.htm>

<http://www.radikal.com.tr/2000/04/08/yorum/01ort.html/27.01.06>

<http://www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2006/03/09/mercekalti/mercekalti1.html>

http://www.stradigma.com/turkce/temmuz-2003/makale_html/19.06.06

<http://www.gyte.edu.tr/ebulten/sayi5/kultur3.htm/20.06.06>

<http://www.ekitapyayin.com/id/062/susorun02-02.html/24.07.06>

<http://www.dsi.gov.tr /topraksu.htm#basadon/24.07.06>

<http://www.suvakfi.org.tr/sudanyazilar.htm/26.07.06>

<http://www.2023.gen.tr /mayis03/editor.htm/28.07.06>

<http://www.republican.sen.ca.gov/web/29/ 27.09.2006>

<http://www.ozgurgurbuz.blogspot.com/2006/10/ kyoto-bir-baskabahara.html/13.08. 07>

<http://www.cevreorman.gov.tr/08.11.2006>

<http://www.radikal.com.tr/arama.php?ara=1&y=&/12.03.2007>

<http://www.netpaylasim.net/showthread.php?t= 8101/18.03.2007>

<http://www.dusunenadam.com.tr/haberler.php?id=1279#/08.05.2007>

<http://www.dsi.gov.tr/23.05.2007>

<http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=328&l=1/25.05.2007>

<http://www.dpt.gov.tr/dptweb/ekutup98/uztez/atunk.html/19F.11.06>

<http://www.yenicaggazetesi.com.tr/haberdetay.php?hit=376/13.08.07>

7. EKLER

EK 1: Türkiye'nin Fırat ve Dicle Havzası Projeleri

FIRAT HAVZASI PROJELERİ				
Proje ve Üniteleri	Kurulu Güç (MW)	Enerji Üretimi (GWh)	Sulama Alanı (Ha)	Proje Durumu
1. Karakaya Projesi				
* Karakaya Barajı ve HES	1800	7354		İşletme
Proje Toplamı	1800	7354		
2. Aşağı Fırat Projesi				
* Atatürk Barajı ve HES	2400	8900		İşletme
* Şanlıurfa HES	50	124		İnş.Hal
* Şanlıurfa Tüneli ve Sul.				İşletme+İnşa
a) Şanlıurfa-Harran sulaması			60000	İşletme
			90000	İnş.. Hal
b) Mardin-Ceylanpınar Cazibe Sul.			185639	Proje+İnşa
c) Mardin-Ceylanpınar Pompaj Sul.			149000	Master
* Siverek-Hilvan Pompaj Sul.			160105	Öninceleme
* Bozova Pomp.Sul.			69702	Öninceleme
Proje Toplamı	2450	9024	706281	
3. Sınır Fırat Projesi				
* Birecik Barajı ve HES	672	2516		İnş.Hal
* Karkamış Barajı ve HES	180	652		İnş.Hal
Proje Toplamı	852	3168		
4. Suruç - Yaylak Projesi				
* Yaylak Ova Sulaması			18322	İnş.Hal

* Suruç Ova Sulaması			128128	Oninceleme
Proje Toplamı			146500	
5. Adıyaman - Kahta Projesi				
*Çamgazi Barajı ve Sulaması			6536	İnş.Hal
*Koçali HES ve Sulaması	40	120	21605	Master Plan
*Sırımtaş Barajı ve HES	28	87		Master Plan
*Fatopaşa HES	22	47		Master Plan
* Bilyükçay Barajı HES ve Sul	30	84	12322	Master Plan
* Kahta Barajı ve HES	75	171		Master Plan
*Atatürk Barajı Gölünde Pompaj Sul.			29599	Master Plan+İnş.Hal
Proje Toplamı	195	509	77824	
6. Adıyaman-Göksü- Araban				
* Çataltepe Barajı Sulamaları				Master Plan
* Erkenek HES	7	43		Planlama
Proje Toplamı	7	43	71598	
7. Gaziantep Projesi				
* Hancağız Barajı ve Sulaması			6945	İşletmede
* Kayacık Barajı ve Sulaması			14746	İnş.Hal
* Kemlin Barajı ve Sulaması			1969	Planlama
* Belkıs- Nizip Pom.Sul			11925	İnş.Hal
* Birecik Baraj Göl Pom. Sul			53415	Planlama
Proje Toplamı			89000	

Münferit Projeler				
İşletme	14.4	42	60440	
Planlama			6353	
Nusaybin Sulaması			7500	İşletme
Çağ Çağ HES	14.4	42		İşletme
Akçakale YAS Sulaması			15000	İşletme
Ceylanpınar YAS Sulaması			27000	İşletme
Dumluca Projesi			1860	İşletme
Suruç YAS Sulaması			7000	İşletme
Besni Baraj ve Sul.			2820	İşletme
Ardıl Barajı ve Sul			3535	İşletme"
Fırat Projeleri Toplamı	5304	20098	1091203	

DİCLE HAVZASI PROJELERİ

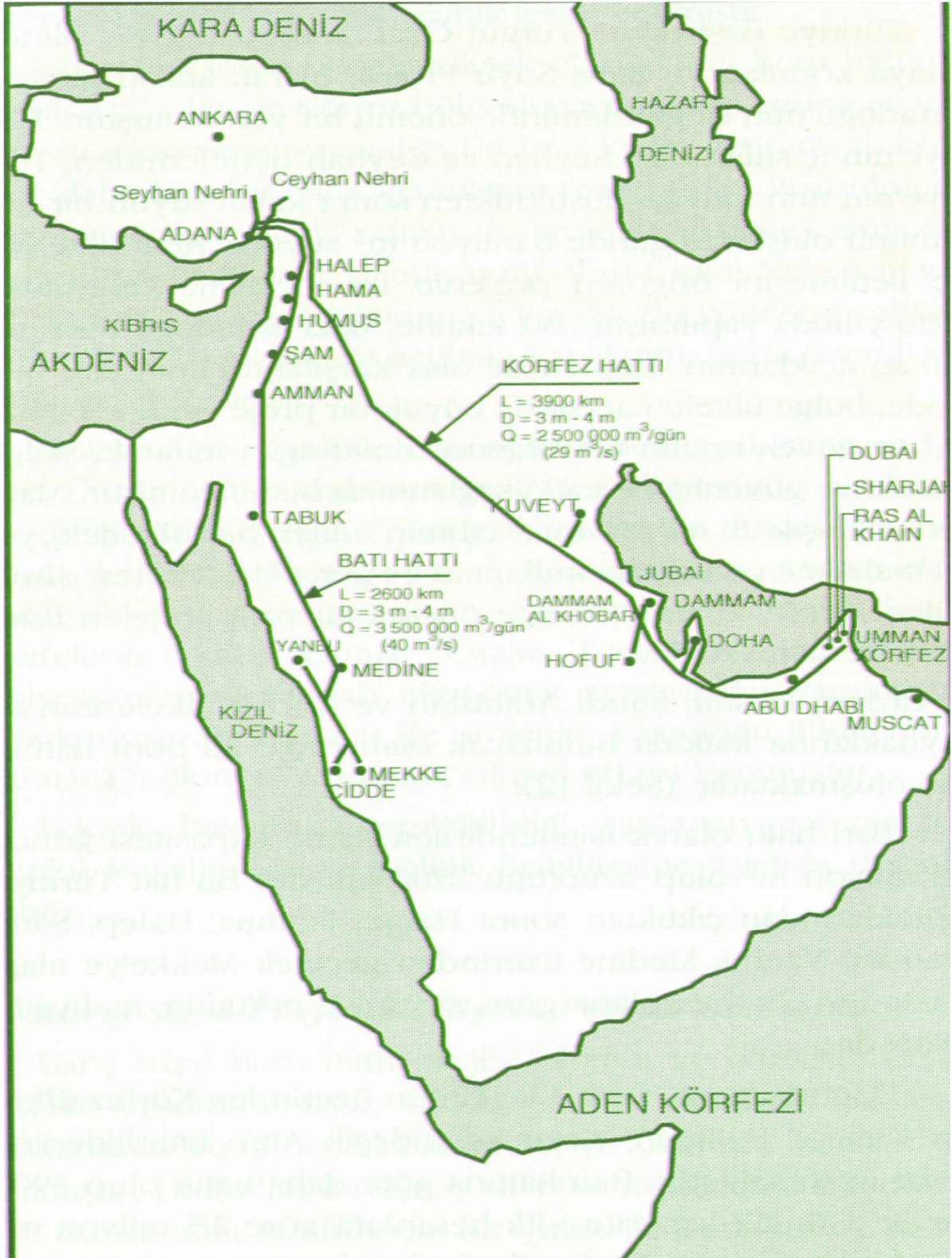
Proje ve Üniteleri	Kurulu Güç (MW)	Enerji Üretimi (GWh)	Sulama Alanı (Ha)	Proje Durumu
1. Dicle- Kıralkızı Projesi				
* Kıralkızı Barajı ve HES	94	146		İnşa Hal.
* Dicle Barajı ve HES	110	298		İnşa Hal.
* Dicle Sağ Sahil Cazibe Sul.			54279	İnşa Hal.
* Dicle Sağ Sahil Pompaj Sul.			71801	İnşa Hal.+Proje
Proje Toplamı	204	444	126080	
2. Batman Projesi				
* Batman Barajı ve HES	198	483		İnşa Hal.
* Batman Sol Sahil Sul'.			18758	İnşa Hal.
* Batman Sağ Sahil Cazibe Sul.			18758	İnşa Hal.
Proje Toplamı	198	483	37744	
3. Batman-Silvan Projesi				
* Silvan Barajı ve HES	150	623		On inceleme
* Kayseri Barajı ve HES	90	341		Ön İnceleme
* Dicle Sol Sahil Cazibe Sul.			200000	On inceleme
* Dicle Sağ Sahil Pompaj Sul.			57000	On inceleme
Proje Toplamı	240	964	257000	
4. Garzan Projesi				
* Garzan Barajı ve HES	90	315		Ön İnceleme
* Garzan Sulaması			60000	On inceleme
Proje Toplamı	90	315	60000	
5. Iıisu Projesi				
* Iıisu Barajı ve HES	1200	3833		Programda
Proje Toplamı	1200	3833		

Fırat – Dicle Meselesi ve Türkiye – Suriye İlişkilerine Etkisi

Fırat – Dicle Meselesi ve Türkiye – Suriye İlişkilerine Etkisi				
6. Cizre Projesi				
* Cizre Barajı ve Hes	240	1208		Programda
* Nusaybin – Cizre – İdil Sul.			89000	Ön inceleme
* Silopi Ovası Sulaması			3200	Ön inceleme
Proje Toplamı	240	1208	121000	
Münferit Projeler	İşletme		28322	
			7500	İşletme
Devegeçidi Projesi			8790	İşletme
Silvan 1 ve 2 Ks. Sul.			2740	İşletme
Nerdüş Sulaması				
Çınar – Göksu Projesi			3582	İşletme
			3700	İşletme
Garzan – Kozluk Sulaması				
Dicle Projeleri Toplamı	2172	7247	601824	

(KODAMAN, 2007, s. 102-160)

EK 2: Barış Suyu Projesi

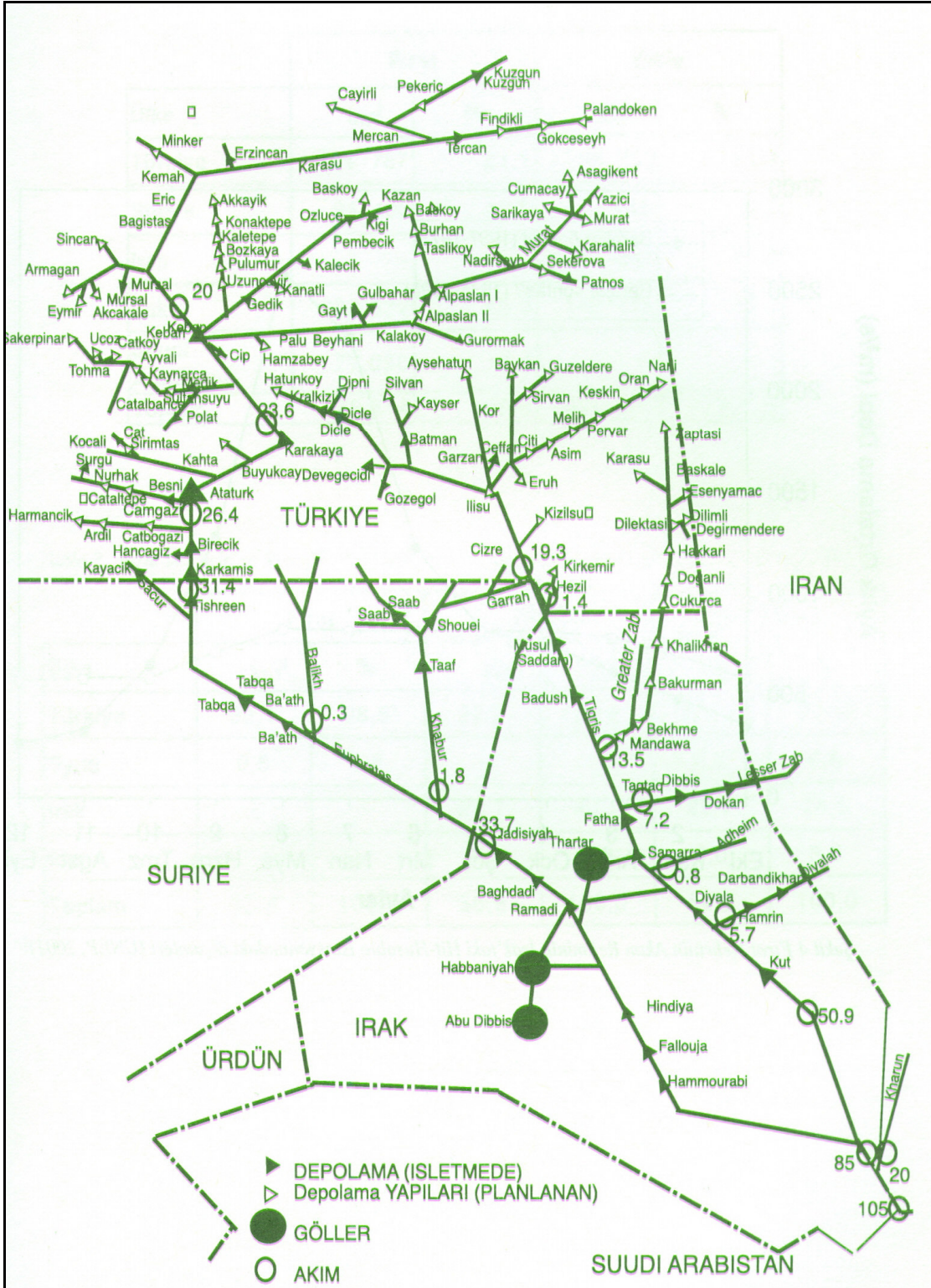
(BİLEN, 2000, s. 141.)

EK 3: Fırat-Dicle Havzası

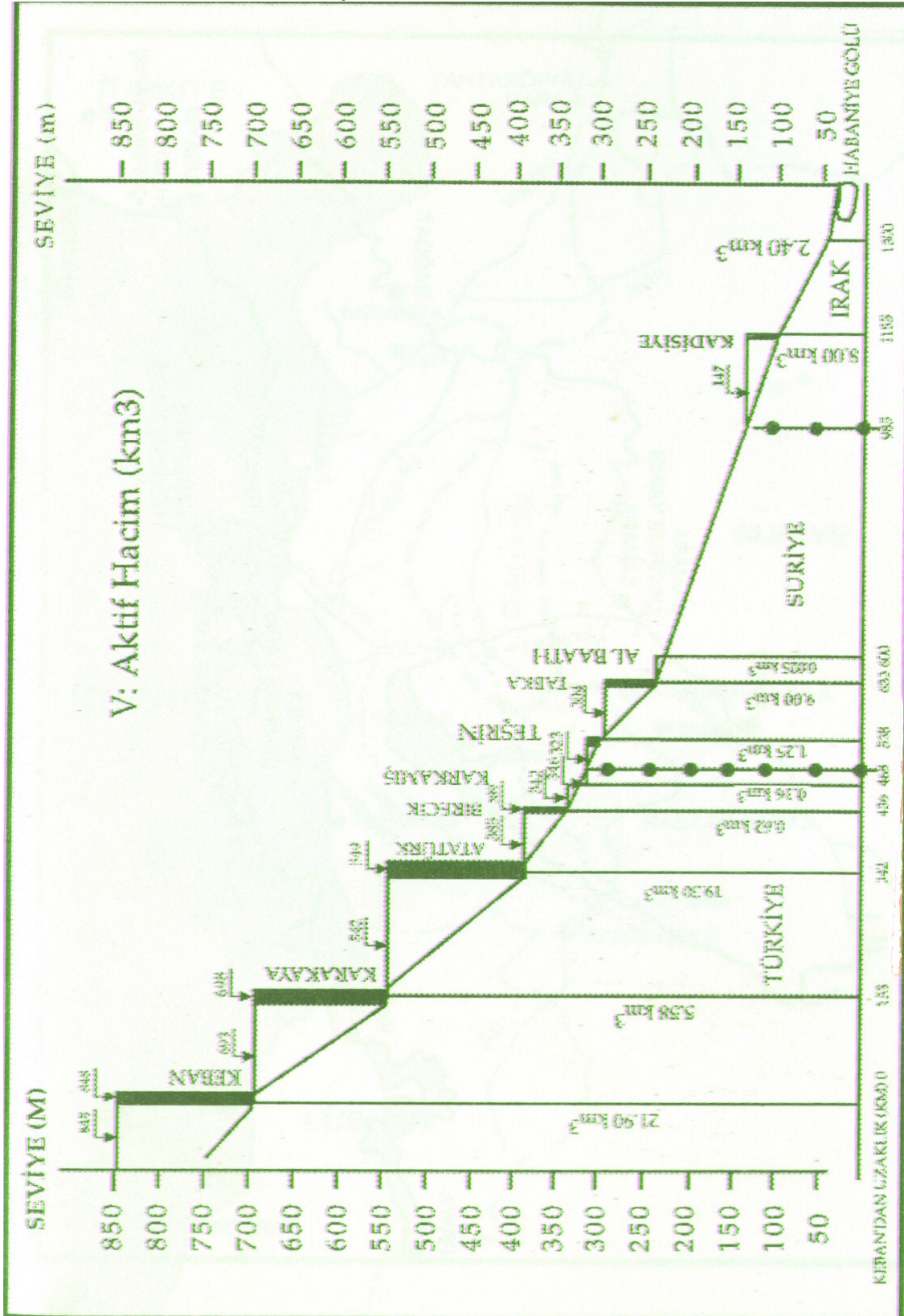
(BİLEN, 2000, s. 141.)

EK 4: Fırat ve Dicle Nehirlerindeki İşletmede Olan ve Planlanan Barajlar

(ŞEN-SIRDAŞ, 22 MART 2004, s. 35)

EK 5: Fırat Nehri Üzerindeki Barajlar

(ŞEN, 2002, s. 105)

EK 6: AB Mevzuatına Uyum Sürecinde Su Konusunda Çıkarılmasında Yarar Görülen Yasal Düzenlemeler

2009 (01/10/2009) - 2013 YILLARI ARASINDA ÇIKARILMASINDA YARAR GÖRÜLEN YASAL DÜZENLEMELER

Değiştirilecek/Yeni Çıkarılacak Yasal Düzenlemenin Adı	Amaç/Kapsam	Uyum Sağlanması Öngörülen AB Mevzuatı	Düzenlemenin Hazırlanmasından Sorumlu Kurum
Çerçeve Su Kanunu	Uygulamada meydana gelen aksaklıkların ve kanun boşluğunun giderilmesi hedeflenmektedir. AB'ye tedrici uyumun gerçekleştirilmesi ve tam uyumun üyelikle birlikte değerlendirilmesi	2000/60/AT sayılı Su Çerçeve Direktifi	Dışişleri Bakanlığı Enerji Bakanlığı Çevre ve Orman Bakanlığı DSİ
Aarhus Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun (AB'ye üyelik perspektifi çerçevesinde değerlendirilecektir)	Çevreye ilişkin konularda bilgiye ulaşım, karar alma mekanizmalarına katılım ve adalete erişime ilişkin Aarhus Sözleşmesine taraf olunması	Aarhus Sözleşmesi	Dışişleri Bakanlığı Çevre ve Orman Bakanlığı
Espoo Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun (AB'ye üyelik perspektifi çerçevesinde değerlendirilecektir)	Sınır asan çevresel etki değerlendirmesine ilişkin Espoo Sözleşmesine taraf olunması	Espoo Sözleşmesi	Dışişleri Bakanlığı Çevre ve Orman Bakanlığı
2008 YILINDA ÇIKARILMASI ÖNGÖRÜLEN İKİNCİL DÜZENLEMELER			
Yeraltı Sularının Tehlikeli Maddeler Tarafından Kirlenmeye Karşı Korunması Hakkında Yönetmelik	Yeraltı sularının kirlenmeye karşı korunmasının sağlanması Yönetmelik içerisinde yeterli geçiş süreci öngörülmektedir.	Bazı Tehlikeli Maddelerin Yarattığı Yer Altı Suyu Kirliliğinin Önlenmesine İlişkin 80/68/AET sayılı Direktif Kirlenmeye ve Bozulmaya Karşı Yeraltı Sularının Korunmasına İlişkin 2006/118/AT sayılı Direktif	Çevre ve Orman Bakanlığı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü

http://www.abgs.gov.tr/files/Muktesabat_Uyum_Programi/27_Cevre.pdf/25.08.2007.

8. ÖZGEÇMİŞ

1978 yılında Burdur'da doğan Mehmet DÜNDAR, İlk ve orta öğrenimini Burdur'da tamamlamıştır. 1996 yılında İstanbul Kuleli Askeri Lisesinden mezun olarak Kara Harp Okulu'na devam etmiştir. 2000 yılında Kara Harp Okulu'ndan mezuniyetini müteakiben Kara Kuvvetleri Komutanlığının çeşitli kademelerinde görev almıştır. 2005 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalında yüksek lisans eğitimine başlamıştır.

Mehmet DÜNDAR, bekar olup, İngilizce bilmektedir.